

ความเป็นพันธมิตรกันระหว่างกลุ่มวะฮาบีกับตระกูลสะอูดยิ่งแน่นแฟ้นขึ้นเมื่อมีการแต่งงานกันระหว่าง 2 ตระกูล ผู้ปกครองของตระกูลสะอูดยอมรับการตีความทางศาสนาของกลุ่มวะฮาบี โดยนำมาใช้เป็นพื้นฐานการดำเนินการของรัฐ ในขณะที่นักปฏิรูปศาสนาสายวะฮาบีก็ให้การยอมรับคนของตระกูลสะอูดในฐานะผู้ปกครองทางการเมืองที่ต้องอิงศาสนา แม้ว่าเส้นทางปกครองอำนาจของตระกูลสะอูดจะต้องเผชิญกับภาวะขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่มีความแน่นอน บางครั้งต้องเสียอำนาจให้แก่ตระกูลอื่น บางครั้งก็สามารถกู้สถานภาพเดิมกลับมาได้ตลอดช่วงเวลาเกือบ 250 ปี แต่การเชื่อมโยงกันระหว่างผู้ปกครองของตระกูลสะอูดกับแนวคิดอิสลามบริสุทธิ์ของวะฮาบีก็ยังคงอยู่เรื่อยมาไม่ขาดตอน

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันอิสลามกับอำนาจทางการเมืองในซาอุดีอาระเบียเป็นไปในลักษณะที่ใกล้ชิดกันมากชนิดที่ไม่สามารถแยกสถาบันใดสถาบันหนึ่งออกจากกันได้ กษัตริย์ อับดุล อะซีซ อัล-สะอูด (Ibn Saud) บิดาผู้ก่อตั้งซาอุดีอาระเบียสมัยใหม่ มักฟังฟังบรรดาอุลามาอ์ (Ulama) หรือนักการศาสนาในการขอคำปรึกษาและขอความชอบธรรมในการบริหารจัดการกิจการของรัฐ นอกจากนั้น อิบน์ สะอูด ยังใช้อุดมการณ์อิสลามของวะฮาบีในการเกณฑ์และจัดตั้งกองกำลังทหารที่มีประสิทธิภาพขึ้น เรียกว่า กลุ่มอิกวาน หรือ กลุ่มภราดรภาพ (Brotherhood)² เพื่อที่จะขยายพื้นที่การปกครองของตนเอง

รัฐกับสถาบันศาสนาในซาอุดีอาระเบียยุคใหม่

ประเทศซาอุดีอาระเบียในยุคสมัยใหม่ ก่อกำเนิดขึ้นจากการที่กษัตริย์ อับดุล-อะซีซ อิบน์ สะอูด (ปี ค.ศ. 1925 – 1953) ยึดอำนาจเมืองริยาดคืนกลับมาจากตระกูลรอชีด นับจากนั้นเป็นต้นมา อิบน์ สะอูดจึงพยายามรวบรวมและขยายการปกครองของตน เริ่มจากการรื้อฟื้นอิสลามสายวะฮาบีให้เป็นอุดมการณ์ของรัฐ พร้อมกันนั้น ก็ได้จัดตั้งกลุ่มขบวนการที่มีลักษณะกึ่งการเมือง-กึ่งศาสนาขึ้นมา เรียกว่ากลุ่มอิกวาน (Ikhwan) ในขณะที่นักการศาสนาสายวะฮาบีมีหน้าที่คอยวินิจฉัยหลักการทางศาสนา (Fatwa) ในเชิงให้ความชอบธรรมต่อนโยบายและการดำเนินการของรัฐ แต่การจัดตั้งนิกมอิกวานขึ้นนั้น รัฐมีเป้าหมายอยู่ 2 ประการ คือ 1. เพื่อเป็นกองกำลังรบทางการทหาร 2. เพื่อลดความรู้สึกแบบเผ่าพันธุ์นิยมของพวกเบดูอินลง

เป้าหมายของการก่อตั้งกลุ่มอิกวานทั้ง 2 ดังกล่าว สอดคล้องกับความจำเป็นเร่งด่วนของอิบน์ สะอูด คือ พระองค์ต้องการให้มีกองกำลังพร้อมรบที่เป็นการระดมพลของพวกอาหรับเบดูอิน (แห่งเมืองนัจด์) และต้องการให้พวกเบดูอินเหล่านี้ใช้ความจงรักภักดี ความกล้าหาญ และการอุทิศตนของพวกเขา เพื่อประโยชน์ในการสร้างเสถียรภาพแก่ประเทศชาติ หรือให้การคุ้มครองประชากรชาวเมืองแห่งอิญาซ

² กลุ่มอิกวานในซาอุดีอาระเบียไม่ใช่กลุ่มเดียวกับกลุ่ม อิกวาน อัล-มุสลิมิน หรือ กลุ่ม “ภราดรภาพมุสลิม” (Muslim Brotherhood) ในอียิปต์ที่มี เชค ฮาซัน อัล-บันนา เป็นหัวหน้าขบวนการและผู้ก่อตั้ง

หลังจากที่ได้จัดตั้งนิคมอิกวานขึ้นแล้ว อิบน์ สะอูด จึงได้สอดใส่จิตวิญญาณของการเป็นนักรบในหมู่ชาวอาหรับเบดูอิน ในขณะเดียวกัน พระองค์ก็จัดส่งนักการศาสนาไปยังนิคมของพวกอิกวานและตามชนเผ่าเบดูอินต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ศาสนาที่มีแนวทางเที่ยงตรงให้แก่บรรดาผู้นำชนเผ่า และผู้นำของพวกอิกวาน นอกจากนั้น นักการศาสนาบางคนยังมีหน้าที่ปลุกฝังจิตสำนึกในด้านการรบเพื่อศาสนาเพื่อรับใช้แผ่นดินซาอุดีอาระเบียอีกด้วย ผลจากนโยบายดังกล่าว ทำให้นิคมอิกวานเปลี่ยนการสวมมิกดจาที่เคยมีต่อเผ่าชนไปเป็นสถาบันศาสนา และจากฐานรากนี้ นิคมอิกวานจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือให้ควบคุมชนเผ่าเบดูอินต่าง ๆ ในซาอุดีอาระเบียอีกด้วย

ความจริง นิคมอิกวานเป็นนิคมของชนเผ่าเบดูอิน ที่ทางภาครัฐพยายามเปลี่ยนอาชีพและวิถีชีวิต จากเดิมที่เคยเป็นชนเผ่าเร่ร่อนมีอาชีพเลี้ยงสัตว์ หลังจากที่มีรัฐตั้งนิคมขึ้น จึงมีการส่งเสริมให้พวกเบดูอินอาศัยอยู่เป็นหลักแหล่ง และทำอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งพวกนี้ทั้งหมดจะยอมรับ อิบน์ สะอูด ในฐานะผู้นำที่ได้รับความชอบธรรมตามหลักการศาสนา

นิคมอิกวานแห่งแรกถูกสร้างขึ้นในเดือนธันวาคม 1912 อยู่ในหมู่บ้านเล็ก ๆ เรียกว่า “Artawiya” ต่อมาจำนวนของนิคมได้เพิ่มขึ้นเป็น 222 แห่ง ในปี 1926³ จากนิคมทั้งหมดเหล่านี้ อิบน์ สะอูด สามารถเกณฑ์นายทหารที่มีความแข็งแกร่งได้ถึง 150,000 นาย การปลุกฝังจิตสำนึกว่าอิสลามสายวะฮาบีเป็นเพียงหนทางที่เที่ยงตรงที่มุสลิมทุกคนจะต้องทำตาม ทำให้กลุ่มอิกวานมีความศรัทธาอย่างแรงกล้า จนสามารถรบชนะในทุก ๆ สมรภูมิตั้งแต่ปี 1914 ถึง 1927 ท้ายที่สุดในปี 1928 อิกวานจึงบุกเข้าไปยึดนครมักกะฮ์ได้ และยึดอำนาจมาจาก ชารีฟ ฮุสเซน แห่งมักกะฮ์ ซึ่งเป็นบุคคลที่ขนานนามกลุ่มอิกวานว่าเป็น “ประชาคมการเมืองในเสื้อคลุมของศาสนา”⁴

ในขณะเดียวกัน นักการศาสนา หรือ อุลามาอ์ ก็คอยชี้แนะให้อิกวานต่อสู้กับพวกนอกศาสนา หรือพวกอื่นอย่างหนึ่งก็คือ นักการศาสนาจะคอยให้ความชอบธรรมทางอุดมการณ์แก่กลุ่มอิกวานเพื่อรองรับนโยบายขยายดินแดนการปกครองของ อิบน์ สะอูด

เมื่อสามารถพิชิตฮิญาซและมักกะฮ์ ได้ ขอบเขตดินแดนของประเทศจึงถูกก่อรูปขึ้นค่อนข้างสมบูรณ์ อิบน์ สะอูด จึงไม่ต้องการกลุ่มอิกวานในรูปลักษณะที่เป็นกองกำลังรบอีกต่อไป ในทางกลับกัน อิบน์ สะอูด กลับมองว่าความศรัทธาทางศาสนาอย่างแรงกล้าของพวกอิกวาน ถือเป็นปัจจัยคุกคามที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อระบอบการปกครองของพระองค์เอง ฉะนั้น ความปรารถนาของ อิบน์ สะอูด ช่วงนี้ คือต้องการลดความรู้สึกสุดโต่งของกลุ่มอิกวาน เมื่อนโยบายของรัฐเป็นเช่นนี้ นักการศาสนาจึงจำใจต้องเรียกผู้นำกลุ่มอิกวานมาสอนสั่งกันอีกครั้ง โดยที่นักการ

³ John S. Habib, *Ibn Saud's Warriors of Islam* (Leiden, Netherlands : E.J. Brill, 1978) p.58

⁴ *Ibid.*, p.20

ศาสนาพยายามผลักดันแนวคิดที่ว่า อิสลามเป็นศาสนาที่นิยมทางสายกลาง (al Islam din wassat) และอิสลามก็ไม่ได้ปฏิเสธความสะดวกสบายทางวัตถุ และความร่ำรวยมั่งคั่ง⁵

หากพิจารณาจากนโยบายดังกล่าว อาจมีนัยยะที่ส่งตรงไปให้กับอิกวาน 2 ประการด้วยกัน คือ 1. ทางฝ่ายรัฐคาดหวังให้อิกวานลดความสุดโต่งในแนวคิดเรื่องศาสนาของตนเองลง 2. รัฐคาดหวังให้อิกวานอุทิศทั้งเวลา และทรัพยากรที่มีอยู่ไปในการทำเกษตรกรรม และแสวงหาความมั่งคั่งให้แก่ตนเองและประเทศชาติ

อย่างไรก็ตาม กลุ่มอิกวานปฏิเสธการตีความทางศาสนาในลักษณะสายกลางตามคำอธิบายของนักการศาสนาจากส่วนกลาง ในทางตรงข้าม พวกเขากลับรู้สึกว้าเหว่ทางทศนของตนเองนั้น เป็นเสมือนผู้ปกป้องอิสลามแนววะฮาบีอย่างแท้จริง และการสู้รบกับพวกนอกศาสนาก็ยังคงเป็นเป้าหมายหลักของกลุ่มอิกวาน พวกเขาแสดงความสนิทสนมระหว่าง อิบน์ สะอูด กับ จักรวรรดิอังกฤษว่าเป็นสัญญาณแห่งความอ่อนแอของสถาบันผู้ปกครองและเป็นความหย่อนยานหละหลวมของความศรัทธาทางศาสนา

ในการประชุมครั้งแรกของกลุ่มอิกวานที่เมือง Artawiyya เมื่อปี 1926 พวกเขาประณามกษัตริย์ที่ส่งเจ้าชายสะอูดไปยังอียิปต์และส่งเจ้าชายไฟซอลไปอังกฤษ เพื่อเรียนรู้สิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ทางทหารและการคมนาคมขนส่ง รวมถึงวิธีการกำหนดภาษีที่นอกเหนือจากหลักชารีอะฮ์ (กฎหมายอิสลาม) นอกจากนี้ พวกเขายังไม่พอใจที่รัฐไม่บีบบังคับให้ประชาชนชาวชีอะฮ์ที่อาศัยอยู่ทางตะวันตกของประเทศ หรือในเมือง al-Hasa และ al-Qatif ยึดถือหลักคำสอนของวะฮาบี อิกวานไม่พอใจที่รัฐให้การยอมรับการมีอยู่ของรัฐทรานส์จอร์แดน (Emirate of Transjordan) รวมไปถึงการหยุดยั้งไม่ให้พวกเขาบุกโจมตีอิรัก และให้พวกเขายุติการรบในที่อื่น ๆ ทั้งหมด

เพื่อเป็นการแก้ปัญหาเสียงวิพากษ์วิจารณ์ของฝ่ายอิกวานที่นับวันยิ่งเสียงดังขึ้น อิบน์ สะอูด จึงจัดให้มีการชุมนุมนักการศาสนาขึ้นในปี 1927 เพื่อปรึกษาขอความคิดเห็น ถึงแม้ว่าบรรดานักการศาสนาจะเห็นด้วยกับข้อเรียกร้องของกลุ่มอิกวานหลาย ๆ ประการด้วยกัน แต่นักการศาสนาที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันคือ แม้ อิบน์ สะอูด จะไม่เลิกล้มการกำหนดภาษีที่เกินเลยจากหลักการศาสนา การปฏิบัติโค่นล้มราชบัลลังก์ก็ไม่ถือเป็นสิ่งอนุมัติ นักการศาสนายังยืนยันอีกว่ามีแต่เฉพาะอิหม่ามที่มีความชอบธรรมเท่านั้นที่จะประกาศการทำ “ญิฮาด” ได้⁶

การกดดันจากกลุ่มอิกวานหนักขี้อย่างขึ้นถึงขนาดที่ว่า อิบน์ สะอูด ต้องยอมทำตามข้อเรียกร้องบางประการ เช่น สั่งห้ามไม่ให้ตัวแทนอียิปต์เข้ามาในประเทศและหยุดพักการให้บริการโทรเลขเป็นการชั่วคราว เพื่อที่จะลดกระแสต่อต้านจากพวกอิกวาน และป้องกันไม่ให้กระแสต่อต้านรัฐแพร่กระจายออกไปในหมู่สาธารณชน อย่างไรก็ตาม มาตรการที่รัฐแสดงความอ่อนข้อ

⁵ Ayman Al-Yassini, **Religion and State in the Kingdom of Saudi Arabia** (Boulder : Westview Press, 1985) p.55.

⁶ Al-Yassini, *Ibid.* , p.56

ต่ออิกวานเหล่านี้ ก็ไม่ช่วยยับยั้งให้ผู้นำกลุ่มอิกวานทั้งหลาย⁷ บุคโฆมดีอิหร่าน คูเวต ตลอดจนบางเผ่าชนในเมืองนัจด์ที่สวามิภักดิ์ต่อ อิบну สะอูด

การกระทำเช่นนี้ ทำให้ อิบну สะอูด ไม่สามารถอดทนต่อไปได้ จึงตัดสินใจใช้มาตรการปราบปรามพวกอิกวาน จนในที่สุดอิกวานก็ถูกกำจัดไปในสมรภูมिरบที่เรียกว่า “Sibilah” เมื่อปี 1929 นิคมของพวกอิกวานทั้งหมดถูกทำลาย และนักรบอิกวานที่เหลือก็ถูกเปลี่ยนให้ไปทำหน้าที่หน่วยพิทักษ์คุ้มครองแห่งชาติ (National Guard)⁸

การปราบปรามกลุ่มอิกวานครั้งนั้น นับเป็นการลดบทบาทสำคัญของอิกวานในฐานะที่เป็นกองกำลังทางทหาร หลังจากนั้น อิบну สะอูด จึงมุ่งความสนใจไปยังการรวบรวมอำนาจทางการเมือง และการจัดตั้งระบอบการปกครองของราชวงศ์ษัตริย์ขึ้น มีการวางระบบการบริหารจัดการประเทศที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น อันเป็นผลมาจากรายได้มหาศาลจากการค้าน้ำมัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน 2 ประการ ที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ที่มีมาแต่ดั้งเดิมระหว่างสังคมกับรัฐในซาอุดีอาระเบีย คือ

1. ปัจจัยดังกล่าวทำให้การแบ่งแยกระหว่างบทบาทของศาสนาและบทบาทของการเมืองยิ่งเห็นเด่นชัดมากขึ้น

2. รัฐเข้ามาควบคุมพื้นที่ในระดับต่าง ๆ กว้างยิ่งขึ้น ซึ่งแต่ก่อนเคยอยู่ภายใต้การดูแลโดยศาสนาและสถาบันทางศาสนา จนในที่สุดนักการศาสนาจึงสูญเสียภาระหน้าที่หรือบทบาทเดิม และกลายเป็นเพียง “กลุ่มกดดัน” ที่ถูกจำกัดอำนาจอิทธิพลในกิจกรรมและนโยบายด้านต่าง ๆ ของรัฐบาล ในขณะที่สถาบันศาสนาก็ไม่สามารถทำอะไรได้อย่างอิสระอีกต่อไป ยกเว้นจะต้องขึ้นอยู่กับอำนาจของรัฐส่วนกลาง

ในความเป็นจริง ความอยู่รอดของนักการศาสนาของซาอุดีอาระเบียทุกวันนี้จะขึ้นอยู่กับรัฐบาล บทบาทของนักการศาสนาถูกลดสถานะอยู่ในระดับข้าราชการพลเรือนที่รับเงินเดือนจากรัฐ โดยกิจกรรมต่าง ๆ ของนักการศาสนาจะขึ้นอยู่กับความเร่งด่วนทางด้านการเมือง ตำแหน่งผู้นำของนักการศาสนาเองจะได้รับการแต่งตั้งจากกษัตริย์ และกิจกรรมของนักการศาสนาจะถูกกำหนดโดยกฎหมายของรัฐ การควบรวมนักการศาสนาให้เข้าไปอยู่ในส่วนการบริหารจัดการของรัฐ ช่วยให้รัฐใช้ศาสนาหรือสถาบันศาสนาของรัฐ (Religious establishment) เป็นแหล่งที่มาของความชอบธรรมในการปกครอง

บทบาทของนักการศาสนาในสังคม และกิจกรรมของพวกเขาในโครงสร้างงานบริหารจัดการของรัฐในปัจจุบันถูกควบรวมไว้อยู่ในหน่วยงานหรือสถาบันต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. คณะกรรมการควบคุมการทำมาค้าดีและห้ามปรามความชั่ว

⁷ เช่น Faisal al Duwaish จากเผ่า Mutayr, Sultan Ibn Hamaid Ibn Bijad จากเผ่า Utaiba, และ Didan Ibn Hithlin จากเผ่า Ujman

⁸ Al-Yassini, *Ibid.* , p.56

(The Committees for Commanding the Good and Forbidding Evil)

นักการศาสนามีอำนาจผูกขาดในการดูแลควบคุมศีลธรรมทางสังคมและศาสนาผ่านทาง “คณะกรรมการควบคุมการทำความดีและห้ามปรามความชั่ว” ซึ่งตะวันตกจะคุ้นเคยกับชื่อว่า “คณะกรรมการด้านศีลธรรมสาธารณะ” หรือ “ตำรวจศาสนา” (Religious police) คณะกรรมการเหล่านี้ ถูกจัดตั้งขึ้นในทศวรรษที่ 1930 อันเป็นความพยายามส่วนหนึ่งของ อิบну สะอูด ที่จะนำเอานักการศาสนาอยู่ภายในวงโคจรของกฎหมายอิสลาม (Shari’ah) โดยผ่านทาง *mutawia* หรือนักเผยแพร่ศาสนาที่ถูกส่งไปยังนิคมต่าง ๆ ของพวกอิกวาน

คณะกรรมการฯ ดังกล่าวมีหน้าที่สำคัญ คือ การขจัดพฤติกรรมที่ไม่ดีให้หมดไปจากสังคม เช่น การบริโภคแอลกอฮอล์และยาสูบ การพนัน การฝ่าฝืนกฎการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน โสเภณี ความรื่นเริงบันเทิงแบบตะวันตก การเล่นดนตรีสมัยใหม่ ไสยศาสตร์ และอื่น ๆ คณะกรรมการได้รับมอบอำนาจให้สามารถจับกุม นำตัวมาดำเนินคดี และขังคุกพวกที่ทำผิดต่อหลักการศาสนา ความจริงแล้ว การนำเอากฎเกณฑ์ดังกล่าวมาใช้ถือเป็นการช่วย อิบну สะอูด ในทางอ้อม ในด้านการดูแลควบคุมประชาชนของพระองค์และรวบอำนาจการปกครองให้แข็งแกร่งขึ้น⁹

เมื่อฐานอำนาจการปกครองของ อิบну สะอูด มีความมั่นคงขึ้น และกระบวนการการจัดตั้งโครงสร้างการบริหารแบบยุคสมัยใหม่ประสบความสำเร็จมากขึ้น เหล่าบรรดานักเผยแพร่ศาสนาที่ส่งไปยังนิคมของพวกอิกวาน หรือสถาบัน *Mutawia* จึงไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป แต่แทนที่จะกำจัดนักเผยแพร่ศาสนาเหล่านี้ ซึ่งอาจทำให้นักการศาสนาไม่พอใจ อิบну สะอูดจึงเลือกที่จะผนึกรวมสถาบันนี้ให้อยู่ในคณะกรรมการบริหารทั่วไป (Directorate General) ของกองกำลังตำรวจ แล้วปลดอำนาจของสถาบันจากที่เคยมีอำนาจจับกุมก็เปลี่ยนมาทำหน้าที่รายงานการละเมิดกฎหมายให้แก่เจ้าหน้าที่ตำรวจ สถานะของ *Mutawia* ในปัจจุบันมีกำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกาของปี 1930 ถึงแม้ว่าอำนาจและอิทธิพลของสถาบัน *Mutawia* ใน “คณะกรรมการศีลธรรมสาธารณะ” จะเสื่อมถอยลงอย่างมาก แต่สมาชิกของสถาบันก็ยังคงได้รับความเคารพอย่างสูง ความจริง สถาบันนี้มีส่วนอย่างมากที่ป้องกันไม่ให้อิทธิพลภายนอกแพร่เข้ามาในสังคมซาอุดีอาระเบียมากนัก

2. คณะกรรมการแห่งการวิจัยทางศาสนา การวินิจฉัย การเผยแพร่และการชี้นำ

(The Directorate of Religious Research, Ifta, Dawa and Guidance)

เช่นเดียวกับคณะกรรมการควบคุมการทำความดีและห้ามปรามการทำความชั่ว คือ คณะกรรมการแห่งการวิจัย การวินิจฉัย การเผยแพร่ และการชี้นำ ถือเป็นหน่วยงานที่มีความเป็นอิสระของรัฐ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่กำกับดูแลจากกษัตริย์โดยตรง พระราชกฤษฎีกาหมายเลข 1/137

⁹ Ibid., p.69

ออกเมื่อปี 1971 ระบุว่า สมาชิกสภาสูงของการวินิจฉัยทางศาสนาจะได้รับการแต่งตั้งโดยกษัตริย์¹⁰ คณะกรรมการฯ ดังกล่าวมีหน้าที่ตีพิมพ์หนังสือวิชาการทางศาสนา เพื่อเผยแพร่คำสอนและหลักการของอิสลาม นอกจากนี้ ยังให้ทุนโครงการวิจัยในเรื่องเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม จัดสัมมนาการประชุม และจัดอบรมนักเผยแพร่ศาสนา แล้วส่งนักเผยแพร่เหล่านี้ไปปฏิบัติงานในต่างประเทศ ขั้วสรุปหรือมติที่ได้จากเวทีการอภิปรายเหล่านี้จะถูกนำไปปฏิบัติใช้โดยกรมวากฟ หรือ กรมสาธารณะกุศล (Waqf Department) สังกัดกระทรวงกิจการฮัจญ์¹¹

นักการศาสนายังคงทำงานให้รัฐบาลอิสลามโดยตรง รัฐบาลช่วยเหลือจนเจื่อนักการศาสนา โดยการให้ทั้งเงินเดือนและค่าปรึกษา นอกจากนี้ งานเผยแพร่ศาสนายังมีการทำกันในช่วงฤดูกลางที่มีมุสลิมจากทั่วโลกมาแสวงบุญ (ทำฮัจญ์) อีกทั้งนักการศาสนายังได้ใช้สื่อต่าง ๆ ของรัฐในการแพร่กระจายการเผยแพร่ศาสนา

การตีพิมพ์และการแจกจ่ายหนังสือทางศาสนา ถือเป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่สำคัญที่รัฐต้องการแสดงให้เห็นว่าตนเองเป็นผู้นำในการเผยแพร่ศาสนา นอกจากนี้ โรงเรียน หอสมุด มัสยิด และศูนย์กลางการอบรมนักเผยแพร่ศาสนาก็ถูกจัดตั้งขึ้นในทุก ๆ พื้นที่ของประเทศ รวมถึงย่านที่ใกล้กับเรือนจำ มัสยิดนับเป็นศูนย์กลางที่สำคัญในการรวมกลุ่มมวลชนให้ทำตามนโยบายของรัฐ ปรากฏว่า ในปี 1979 จำนวนมัสยิดของซาอุดีอาระเบียมีทั้งหมด 17,000 แห่ง หรือคิดเฉลี่ยว่า 1 มัสยิดสำหรับประชากร 250 คน¹² เจ้าหน้าที่ประจำมัสยิด เช่น อิหม่าม คอเต็บ มุอัชซิน (Muezzins) ฯลฯ จะได้รับเงินเดือนจากรัฐบาล ส่วนเนื้อหาของการเทศนาวันศุกร์จะมีการจัดเตรียมไว้ให้ ซึ่งผู้ที่มีหน้าที่จัดเตรียมก็คือ คณะกรรมการวินิจฉัยทางศาสนา การวินิจฉัย การเผยแพร่ และการชี้แนะเจ้าหน้าที่ทางศาสนาของรัฐ ถือเป็นกลุ่มคนที่มีอิทธิพลเหนือคนธรรมดา และมีอิทธิพลที่จะควบคุมกฎระเบียบทางสังคม อิทธิพลเหล่านี้ก็คือหนึ่งในแหล่งที่มาที่สำคัญที่สุดของอำนาจของนักการศาสนา

3. ฮัจญ์และวะกัฟ (Pilgrimage and Waqf)

นักการศาสนาเช่นกันที่ควบคุมกิจการฮัจญ์และวะกัฟ (Waqf) โดยมีผู้เชี่ยวชาญที่เป็นนักการศาสนาเป็นรัฐมนตรีกระทรวงฮัจญ์และวะกัฟ ซึ่งมีตำแหน่งถาวร ก่อนที่จะมีการค้นพบน้ำมันในซาอุดีอาระเบีย กิจการฮัจญ์ถือเป็นแหล่งรายได้หลักของประเทศ แม้กระทั่งในปัจจุบัน พิชิตการฮัจญ์ก็ยังเป็นงานทางศาสนา การเมือง และสังคมที่สำคัญที่สุดในรอบปี

¹⁰ Ibid., p.71

¹¹ Ahran Layish, 'Ulama And Politics in Saudi Arabia', in Metin Haper and Raphael Israeli, ed., **Islam and politics in Moolern Middle East** (London 4 sydney, 1984) p.41

¹² Ibid.

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวะกัฟมีหน้าที่รับผิดชอบการบริหารจัดการสาธารณะกุศลประเภท “Khairiya” กฎเกณฑ์การบริหารจัดการตามที่ศาลชาร์อะฮ์ได้กำหนด (หมายเลข 109 ของปี 1962) อธิบายไว้ว่า ในกรณีการตายของผู้ที่มีสิทธิรับประโยชน์จากทรัพย์สินสาธารณะกุศล รายได้ส่วนนั้นจะต้องมอบให้การกุศล และ Naqir หรือผู้อำนวยการงานบริหารจัดการทรัพย์สินวะกัฟจะได้รับแต่งตั้งโดยศาลชาร์อะฮ์¹³

ส่วนการแจกจ่ายรายได้ที่เกิดจากทรัพย์สินวะกัฟจะอยู่ในการพิจารณาตัดสินของกระทรวง แต่โดยทั่วไปแล้ว รายได้ส่วนใหญ่จะถูกนำไปมอบให้แก่ผู้ที่ยากจน (needy persons) ที่ไม่ได้รับบำนาญจากการประกันสังคมหรือกองทุนอื่น ๆ ว่ากันว่า 1 ใน 4 ของรายได้จากทรัพย์สินวะกัฟจะถูกมอบให้กับคนยากจน และที่เหลือจะถูกเก็บไว้ในคลัง ทั้งนี้เมืองที่มีรายได้สูงสุดจากทรัพย์สินวะกัฟคือนครมักกะฮ์

เนื่องด้วยบรรดานักการศาสนามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเรื่องวะกัฟ ทั้งที่เป็นผู้มีสิทธิรับประโยชน์และเป็นเจ้าหน้าที่จัดการดูแล จึงทำให้สถานะทางเศรษฐกิจของนักการศาสนามีความมั่นคง ในปัจจุบัน รัฐบาลพยายามไม่ให้นักการศาสนาครอบงำกิจการวะกัฟมากนัก โดยการเพิ่มอำนาจหน้าที่ให้หน่วยงานของรัฐบาลเป็นผู้จัดการดูแลผลประโยชน์ของกิจการวะกัฟมากขึ้น

4. ระบบการศึกษา (Educational System)

ในฐานะที่เป็นผู้คุ้มครองดูแลด้านจริยธรรม ศีลธรรม และวัฒนธรรมในสังคม ทำให้นักการศาสนาผูกขาดการกำหนดกฎเกณฑ์ระบบการศึกษาของประเทศในทุกระดับ ไล่ตั้งแต่โรงเรียนสำหรับศึกษาคัมภีร์อัล-กุรอานไปจนถึงสถาบันการเรียนรู้ชั้นสูง มหาวิทยาลัย 3 แห่งจากทั้งหมด 7 แห่งในประเทศ เป็นสถาบันการศึกษาทางศาสนา มิเช่นนั้นก็เป็นมหาวิทยาลัยที่เน้นการศึกษาด้านศาสนาเป็นพิเศษ มหาวิทยาลัยอิสลาม อิหม่าม มุฮัมมัด อิบน์ สะอูด (The Iman Muhammad Ibn Saud Islamic University) เป็นมหาวิทยาลัยที่มุ่งเน้นการฝึกอบรมนักศึกษาให้เป็นผู้พิพากษา (qadis) เพื่อรองรับศาลชาร์อะฮ์ ส่วนสถาบันชั้นสูงแห่งอิสลามเพื่อการเผยแพร่ศาสนา (Higher Institute of Islamic propaganda) เป็นสถาบันที่ฝึกอบรมนักเผยแพร่ศาสนาอิสลาม และมหาวิทยาลัยอิสลามแห่งมะดีนะฮ์ (The Islamic University of Madina) ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี 1961 เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการศึกษาอิสลามและภาษาอาหรับ ในขณะที่ มหาวิทยาลัยกษัตริย์อับดุล อะซีซ (King Abdul Al-Aziz University) ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี 1967 ประกอบไปด้วยคณะกฎหมายอิสลามและอิสลามศึกษา ระบบการศึกษาชั้นสูงจะอยู่ภายใต้การกำกับดูแลโดยตระกูลอัล-ชัยค์ (Al-Shaykh) และบรรดานักการศาสนาหัวอนุรักษนิยม สถาบันการศึกษาเหล่านี้ ในเวลาต่อมาได้พัฒนา

¹³ Ibid., p.38

ไปเป็นสถาบันที่คอยปลูกฝังทั้งทางการเมืองและการศาสนา อันส่งเสริมให้สถาบันนักการศาสนามีบทบาทอย่างมากในสังคมซาอุดีอาระเบีย¹⁴

โรงเรียนสำหรับเด็กผู้หญิง เริ่มเปิดสอนในช่วงต้นของทศวรรษที่ 1960 ซึ่งต้องอยู่ภายใต้การกำกับดูแลโดยสำนักงานมุฟตีใหญ่ อย่างไรก็ตาม มหาวิทยาลัยแบบสมัยใหม่ ซึ่งเชี่ยวชาญด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ฯลฯ ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของนักการศาสนา ก็มีการก่อตั้งขึ้นหลายแห่งเมื่อไม่นานมานี้เอง

5. ระบบตุลาการศาล (Judicial system)

ศาลชาร์อีอะฮ์มีสถานะเป็นตุลาการศาลทั่วไปที่มีอำนาจสูงสุด จนกระทั่งถึงปลายทศวรรษที่ 1960 ระบบศาลชาร์อีอะฮ์ แบ่งออกเป็น 3 ระดับด้วยกัน คือ 1. expeditious Court 2. greater Shari'ah court 3. the commission on Judicial supervision อย่างไรก็ตาม ในปี 1970 ได้มีการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นมา และในปี 1974 มีการกำหนดโครงสร้างระบบศาลชาร์อีอะฮ์ใหม่ ตามแบบแผนของศาลยุติธรรมของตะวันตก นั่นคือมีทั้ง ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา

นอกจากนั้น กษัตริย์ยังจัดให้มีสถาบันต่าง ๆ ที่มีอำนาจถึงศาล เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาด้านสังคม การบริหารกิจการบ้านเมือง และเศรษฐกิจในซาอุดีอาระเบียยุคใหม่ บางสถาบันดังกล่าว โดยเฉพาะสถาบันที่เรียกว่า “Grievance Board and Commercial tribunals” มีอำนาจอย่างกว้างขวาง การกำหนดโครงสร้างระบบศาลแบบใหม่เช่นนี้ ได้ลดภาระหน้าที่ของนักการศาสนาลง แม้ว่าพวกเขายังคงผูกขาดคดีความเรื่องเกี่ยวกับอาชญากรรมและพลเรือนอยู่ก็ตาม

6. มติเอกฉันท์ของนักการศาสนา (Legal Opinions)

สำนักงานมุฟตีถูกก่อตั้งขึ้นเป็นสถาบันอย่างสมบูรณ์หลังจากที่มีการจัดตั้งสถาบันออกคำวินิจฉัยทางศาสนา หรือ “Dar al-Ifta” ขึ้นในปี 1953 และสภาอุลามาสูญสุด (Council of the Grand Ulama) ในปี 1971

สมาชิกของสถาบันทั้ง 2 จะได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาล มุฟตีใหญ่คนสุดท้ายของซาอุดีอาระเบียเสียชีวิตลงในปี 1969 หลังจากนั้น อำนาจหน้าที่ของมุฟตีใหญ่จึงตกไปเป็นของกระทรวงยุติธรรม มติหรือความเห็นพ้องของบรรดานักการศาสนา ไม่ว่าจะร้องขอโดยปัจเจกบุคคล หรือโดยรัฐบาล ค่อนข้างมีออกมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งเกี่ยวข้องกับขอบเขตของเรื่องต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง แต่อำนาจของนักการศาสนาในบริบทนี้จะมาจากการออกคำวินิจฉัยทางศาสนา (Fatwa) ในเรื่องปัญหาทางการเมือง

¹⁴ Alexander Bligh, “The Saudi Religions Elite (Ulama) As Participant in the Political System the Kingdom”,

นอกจากช่องทางของโครงสร้างการบริหารบ้านเมืองดังกล่าวทั้งหมด ก็ยังมีช่องทางที่เป็นทางการสำคัญที่นักการศาสนาเข้ามามีอิทธิพลในกระบวนการตัดสินใจ นั่นคือ “การประชุมประจำสัปดาห์” (regular weekly meeting) กับกษัตริย์ อย่างไรก็ตาม ช่องทางการติดต่อที่ไม่เป็นทางการที่มีการพบปะกันประจำทุกวันระหว่างสมาชิกของตระกูล Al-Shaykh¹⁵ กับพระราชวงศานุวงศ์ ถือเป็นอีกช่องทางที่สำคัญยิ่งที่ช่วยเสริมความร่วมมือระหว่างทั้ง 2 สถาบัน ดังที่มึนนักวิชาการบางคนได้เขียนเอาไว้ว่า “ถึงแม้จะเป็นการยากที่จะพิสูจน์ แต่แบบแผนทางเผ่าชนของการเมืองส่วนตัว และการตัดสินใจของตระกูล ชีให้เห็นว่านี่เป็นระดับที่แท้จริงของความร่วมมือทางการเมืองระหว่างมกุฎราชกุมาร และอุลามาอ์”

ถึงแม้ว่าจะมีการควมรวมนักการศาสนาไว้ในโครงสร้างรัฐ และถึงแม้ว่าสถานะอำนาจและบทบาทของนักการศาสนาจะถูกลดลงไปมาก แต่อิสลามก็ยังคงเป็นแหล่งที่มาแห่งความชอบธรรมที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดสำหรับเหล่าผู้ปกครองราชวงศ์ซาอุดีอาระเบียทุกคน ด้วยเหตุนี้เพื่อที่จะคำนวณลักษณะทางศาสนาไว้ในระบอบการปกครองของซาอุดีอาระเบีย อัล-กูรานจึงถูกประกาศให้เป็นรัฐธรรมนูญของประเทศ ในเวลาต่อมา เพื่อเป็นการตอบสนองข้อเรียกร้องทั้งที่มาจากภายในและภายนอก กษัตริย์จึงเพิ่มเติมหลักการไว้ว่าองค์ประกอบของรัฐธรรมนูญจะมาจากในคัมภีร์อัล-กูราน แบบฉบับของท่านศาสนทูตมุฮัมมัด (Sunna) และธรรมเนียมปฏิบัติของ 4 คอลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมแห่งนครมะดีนะฮ์

หลักการดังกล่าวนี้มีปรากฏอยู่ในกฎหมายพื้นฐานของราชอาณาจักรแห่งอิญาซ (คือมีแบบแผนเหมือนรัฐธรรมนูญของเมืองอิญาซ) ของปี 1926 ซึ่งระบุไว้ว่า กษัตริย์นั้นถูกจำกัดโดยหลักชารีอะฮ์ และว่ากฎหมายจะต้องสอดคล้องกับแบบฉบับของท่านศาสนทูต และการเห็นพ้องต้องกันของเหล่าสาวกของท่าน ในรัฐธรรมนูญของอิญาซกำหนดให้กษัตริย์ต้องปรึกษารือกับนักการศาสนาในการตีความกฎหมายชารีอะฮ์ ข้อผูกมัดของกษัตริย์ที่จะต้องทำตามหลักชารีอะฮ์ อาจเห็นได้จากการแสดงออกทางสัญลักษณ์โดยการเข้าพิธีสาบานตน (ceremony of bay'a) ซึ่งถือเป็นสัญญาประชาคมระหว่างผู้ปกครอง ที่ให้คำมั่นว่าจะปกครองบ้านเมืองให้สอดคล้องกับกฎหมายชารีอะฮ์ ในขณะที่เหล่าราษฎรก็จะให้คำมั่นเช่นกันที่จะเชื่อฟังผู้ปกครอง ตราบใดที่ผู้ปกครองปฏิบัติตามกฎหมายชารีอะฮ์ รัฐธรรมนูญแห่งอิญาซยังเป็นรัฐธรรมนูญที่ใช้กันอยู่จนถึงปัจจุบัน แต่ก็มีมีการปรับปรุงบางอย่าง

ในกรณีที่คล้ายกัน เมื่อ กามาล อับดุลนัซเซอร์ (Gamal Abdul Nasser) อดีตประธานาธิบดีอียิปต์ (ในทศวรรษที่ 1960) เป็นภัยคุกคามทางการเมือง กษัตริย์ไฟซอลจึงให้สัญญา (ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนปฏิรูป 10 ข้อของพระองค์) ที่จะจัดตั้งสภาที่ปรึกษา (Majlis al-Shura) และประกาศให้

¹⁵ ตระกูล Al-Shaykh คือตระกูลที่สืบทอดต่อกันมาจาก มุฮัมมัด อับดุล อัล-วะฮาบ

มี “กฎหมายพื้นฐานของการปกครอง” (a basic law of governance) (เช่นรัฐธรรมนูญ) โดยมีกฎหมายชารีอะฮ์เป็นแหล่งอำนาจสูงสุด¹⁶

ในปี 1975 กษัตริย์คอลิดยังคงรักษาคำมั่นสัญญาของกษัตริย์ฟะฮัด และต่อมาในปี 1980 มกุฎราชกุมาร (ตำแหน่งในขณะนั้น) ฟะฮัดไปไกลถึงกับขนาดจัดตั้งคณะกรรมการรัฐธรรมนูญ เพื่อที่จะมาร่างกฎหมายที่เรียกว่า “กฎหมายพื้นฐานของการปกครอง” พร้อมทั้งจัดตั้งสภาที่ปรึกษา โดยกฎหมายชารีอะฮ์ก็ยังคงเป็นพื้นฐานที่มีอำนาจสูงสุด อย่างไรก็ตาม นโยบายดังกล่าวของ กษัตริย์ฟะฮัด ส่วนหนึ่งก็เกิดจากความกังวลเกี่ยวกับเหตุการณ์การปฏิวัติอิหร่าน และการบุกยึดมกกะฮ์ในปี 1979 หาใช่ว่าเป็นความเคร่งครัดทางศาสนาของพระองค์เพียงอย่างเดียวไม่

ความจริงคำสัญญาที่จะให้มีรัฐธรรมนูญที่ตั้งอยู่บนฐานของหลักชารีอะฮ์ และการจัดตั้งสภาที่ปรึกษายังไม่เคยถูกนำไปปฏิบัตินับตั้งแต่การก่อตั้งประเทศซาอุดีอาระเบียสมัยใหม่จนถึงช่วงต้นของทศวรรษที่ 1990 แต่เหล่าบรรดาผู้ปกครองมักใช้คำมั่นสัญญาดังกล่าวนี้นี้ไว้เป็น “มาตรการป้องกัน” ในยามใดก็ตามที่เกิดวิกฤติความชอบธรรมในการปกครองอย่างหนักมากกว่า

นอกจากนั้น ผู้ปกครองยังใช้อิสลามในการให้เหตุผลถึงการที่ซาอุดีอาระเบีย ไม่มีสถาบันบางอย่าง เช่น นอกจากซาอุดีอาระเบียจะไม่มีสถาบันนิติบัญญัติดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว ก็ยังไม่มีพรรคการเมืองและสหภาพแรงงาน โดยให้เหตุผลว่า ในกรณีของพรรคการเมืองนั้นไม่มีความจำเป็น เนื่องจากทั่วทุกดินแดนในราชอาณาจักรมีความยุติธรรมที่ตั้งอยู่บนรากฐานของกฎหมายชารีอะฮ์อยู่แล้ว อีกทั้งยังมีคำสั่งห้ามในอัล-กุรอานในการแบ่งแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ ส่วนกรณีสหภาพแรงงานนั้น ถูกปฏิเสธเพราะถือเป็นอันตรายต่อเศรษฐกิจที่ยังอ่อนแอ และไม่มีความจำเป็นในประเทศอย่างซาอุดีอาระเบีย ซึ่งเป็นประเทศที่กฎหมายของแผ่นดินคุ้มครองกลุ่มแรงงานอย่างเต็มที่อยู่แล้ว

การวินิจฉัยทางศาสนาและบทบาทของนักการศาสนาในทางการเมือง

การวินิจฉัยทางศาสนาในประเด็นปัญหาทางการเมืองของนักการศาสนาในยามวิกฤติ ฉายภาพให้เห็นถึงอำนาจของนักการศาสนา และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพวกเขาในกิจการของราชอาณาจักร การออกคำ “ฟัตวา” ถือเป็นเครื่องมือที่ทรงอำนาจ ซึ่งถูกใช้โดยบรรดาผู้ปกครองที่สืบทอดตำแหน่งกันมาในการใช้อำนาจความชอบธรรมในการดำเนินการทางการเมือง

กษัตริย์ อับดุล อะซีซ อิบน์ สะอูด มักปรึกษาอุลามาอ์ และขอคำ “ฟัตวา” จากอุลามาอ์ในทุก ๆ การเคลื่อนไหวที่สำคัญทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการออกคำฟัตวาเพื่อปราบปรามกลุ่มอิกวาน การพบปะกับประธานาธิบดีรูสเวลท์แห่งสหรัฐฯ และนายกรัฐมนตรี Churchill แห่งอังกฤษ ในปี 1944 หรือ การให้ความร่วมมือกับสหรัฐฯ ในการสำรวจและขุดเจาะน้ำมันในประเทศ นอกจากนี้ อิบน์ สะอูด ยังใช้อิสลามในการสร้างความปรองดองแห่งชาติอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่า มี

¹⁶ Gerald de Guary, **Faisal : King of Saudi Arabia** (London, 1996) pp.113-114

คำพิตวาออกมาเรียกร้องให้มีความอดทนอดกลั้นในหมู่มุสลิม โดยระบุไว้ว่าไม่มีความแตกต่างระหว่างพวกที่สวมใส่เจวียน (iqbal) และพวกที่สวมใส่ผ้าพันหัว (emama) ตราบใดที่พวกเขานับถือหรือศรัทธาเหมือนกัน หากไม่มีคำอนุญาตจากผู้ปกครองหรือผู้พิพากษา (qadi) ไม่มีคนใดที่จะมีสิทธิขับไล่คนอื่น ไม่ว่าจะป็นคนชนบทหรือคนเมืองที่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ในนิคม

หลังจากมีพิตวานี้ออกมา กษัตริย์ อับดุลอะซีซ อิบน์ สะอูด และอุลามาอู จึงประกาศว่าความศรัทธาของมุสลิมทุกคน ไม่ว่าจะป็นพวกเบดูอินหรือพวกคนเมืองนั้นเหมือนกัน แม้ว่าอาจมีความแตกต่างให้เห็นระหว่างสาขา (branches) อย่างเช่น ความแตกต่างของสำนักคิดต่าง ๆ ในกลุ่มชนนีย์ แต่มุสลิมทุกคนก็มีรากฐานเดียวกันหมด¹⁷

บทบาทสำคัญของการพิตวายังเห็นได้ในประเด็นที่เกี่ยวกับการโอนอำนาจจากกษัตริย์สะอูดไปให้กับไฟซอล หลังจากที่ถูกกษัตริย์สะอูดต้องไปอาศัยอยู่ต่างประเทศเพื่อรับการรักษาททางการแพทย์เป็นเวลานาน ความสุริยสุรายของพระองค์ การขาดวิสัยทัศน์ในการดำเนินนโยบายในภูมิภาค โดยเฉพาะเรื่องภัยคุกคามต่อประเทศที่มาจากกรแทรกแซงของอียิปต์ในช่วงสงครามเยเมน ตลอดจนกระแสดังคั่นภายในที่เรียกร้องการปฏิรูป

พัฒนาการต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้อุลามาอู ซึ่งนำโดยมุฟตีใหญ่ เรียกร้องหลักการเรื่องผลประโยชน์มวลชนสาธารณะ และออกคำพิตวาในวันที่ 29 มีนาคม 1964 เรียกร้องให้มีการโอนอำนาจทั้งหมด ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิจการภายในประเทศและกิจการด้านต่างประเทศให้แก่ไฟซอล (ซึ่งขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นมกุฎราชกุมาร และนายกรัฐมนตรี) ถึงแม้ว่ากษัตริย์สะอูดจะยังเป็นผู้ที่มีอำนาจปกครองสูงสุดในแง่ของธรรมเนียมปฏิบัติก็ตาม หลังจากนั้น เจ้าชายของราชวงศ์สะอูดถึง 68 คน จึงให้การรับรองการพิตวา

ต่อมาในวันที่ 30 มีนาคม 1964 สภารัฐมนตรี (หลังจากพิจารณาถึงการพิตวา และผลประโยชน์ของมวลชนสาธารณะ) จึงตัดสินใจให้มีการโอนอำนาจทั้งทางด้านนิติบัญญัติ การบริหาร และตุลาการจากกษัตริย์สะอูดไปให้แก่มกุฎราชกุมารไฟซอล ในวันที่ 2 พฤศจิกายน 1964 ไฟซอลได้สืบทอดบัลลังก์ขึ้นมาเป็นกษัตริย์องค์ต่อมา โดยมีพิธีการ Bay'a หรือการให้คำมั่นที่จะปกครองรัฐตามหลักกฎหมายชารีอะฮ์ และธรรมเนียมประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมา¹⁸

ดังนั้น การพิตวาของอุลามาอู และลักษณะสัญลักษณ์ทางศาสนาอื่น ๆ เช่น การ Bay'a จึงเป็นเรื่องสำคัญในการได้มาซึ่งความชอบธรรม ดังกรณีตัวอย่างของการโอนอำนาจที่ได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์นี้เผยให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการแย่งชิงอำนาจระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ของราชวงศ์ซาอูดีอาระเบีย โดยที่การสนับสนุนของอุลามาอูถือเป็นตัวแปรที่สำคัญอย่างมาก

¹⁷ L.P. Goldrup, *Saudi Arabia. 1902 – 19032 ; The Development of a Wahhabi Society* (los Angles, 1971), pp. 185-186

¹⁸ Layish, *op.cit.*,p.49

กรณีตัวอย่างอีกกรณีหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์จากอุลามาอูเพื่อยืนยันถึงความชอบธรรมในการดำเนินการทางการเมืองของผู้ปกครอง คือกรณีการออกคำพิพากษาในเหตุการณ์ที่กลุ่มขบวนการอิสลามบุกยึดมัสยิดอัลอะซฮอมในนครมักกะฮ์ กษัตริย์คอลิด (Khalid) ได้ถามถึงความเห็นของอุลามาอูในกรณีการใช้กำลังปราบปรามกลุ่มขบวนการอิสลาม อุลามาอูจึงออกคำพิพากษา โดยระบุว่า ผู้ก่อกบฏควรมีทางเลือกให้ยอมจำนนเป็นลำดับแรก พร้อมทั้งยอมวางอาวุธ หากพวกเขาทำตามนี้ พวกเขาก็จะถูกนำตัวไปดำเนินคดี แต่หากพวกเขาปฏิเสธ ทุก ๆ มาตรการ (รวมถึงการใช้กำลัง) จะถูกนำมาใช้เพื่อจับกุมพวกเขา อุลามาอูออกคำพิพากษาดังกล่าวนี้อย่างหลักฐานจากหะดิษ เมื่อมีคำพิพากษานี้อยู่ในมือรัฐชาอุดีอาระเบียจึงจัดการกับวิกฤติที่เกิดขึ้นได้สำเร็จในที่สุด

สำหรับกรณีของเศรษฐกิจ – สังคมและสิ่งประดิษฐ์ทางเทคโนโลยีใหม่ๆ ทั้งหมดที่นำเข้ามาในซาอุดีอาระเบียนั้น ก็ต้องได้รับความเห็นชอบทางศาสนาจากอุลามาอูก่อน ซึ่งการนำเข้ามาในตอนแรกมักถูกต่อต้าน จริงอยู่ตลอดช่วงประวัติศาสตร์สมัยใหม่นั้น ไม่เคยมีการปะทะกันครั้งใด (ระหว่างสถาบันอุลามาอูกับผู้ปกครองราชวงศ์สะอูด) ที่อุลามาอูจะได้รับชัยชนะ แต่ประเด็นที่สำคัญคือ ไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงอะไรใหญ่ ๆ เกิดขึ้นเช่นกัน หากการเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้รับความเห็นชอบจากฝ่ายอุลามาอู อาทิเช่น การนำเข้าวิทยุ ซึ่งถูกต่อต้านในช่วงแรก จนกระทั่งกษัตริย์ได้แสดงการอ่านคัมภีร์กูรอานผ่านรายการวิทยุออกอากาศ เมื่ออุลามาอูได้ยินคำดำรัสของพระเจ้าผ่านทางวิทยุ อุลามาอูจึงสรุปว่า วิทยุไม่ใช่สิ่งเลวร้ายอะไร ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องห้าม

เช่นเดียวกัน อุลามาอูเลิกต่อต้านโทรทัศน์ และโทรศัพท์ที่ถูกนำเข้ามาในสมัยกษัตริย์ฟะฮัด หลังจากที่พวกเขาเข้าใจถึงประโยชน์ของระบบสื่อสารมวลชนในการสั่งสอน เผยแพร่ และการปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องอิสลาม

อิสลามกับนโยบายต่างประเทศของซาอุดีอาระเบีย

ในซาอุดีอาระเบีย อาจกล่าวได้ว่า อิสลามถูกใช้ไปในทางการส่งเสริมนโยบายต่างประเทศของรัฐ พฤติกรรมระหว่างประเทศของซาอุดีอาระเบียถึงแม้จะให้ความสำคัญต่อหลักคำสอนของอิสลาม แต่ก็สร้างพันธมิตรทางยุทธศาสตร์อย่างใกล้ชิดกับมหาอำนาจตะวันตก พร้อมทั้งส่งเสริมนโยบายสายกลาง หรือนโยบายนิยมตะวันตกในโลกอาหรับและโลกอิสลาม โดยมีเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจง 2 ประการ คือ เสถียรภาพ และความมั่นคงของระบอบการปกครองในประเทศเอง

ความจริง ความกังวลเกี่ยวกับเสถียรภาพและความมั่นคงของรัฐบาลถือเป็นตราប់บอกรถึงนโยบายต่างประเทศนับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งประเทศ ด้วยเหตุนี้ อิสลามจึงถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อให้ได้มาซึ่งเป้าหมายทั้งสอง อาทิเช่น ในช่วงต้นของปี 1926 กษัตริย์ अबดุลอะซีซ อัล-สะอูด ได้จัดการประชุมสัมมนามุสลิมโลกขึ้นที่นครมักกะฮ์ โดยหนึ่งในเป้าหมายของการจัดประชุมก็เพื่อให้โลกมุสลิมในระดับนานาชาติยอมรับการควบคุมอำนาจในดินแดนซึ่งที่ครั้งหนึ่งเคยปกครองโดยราชวงศ์ฮาซิมิต์ (Hashimite) และเพื่อเป็นการตอบโต้การเคลื่อนไหวของกษัตริย์ฟารูกแห่งอียิปต์ที่ต้องการฟื้นฟูระบอบคอลลีฟะฮ์อีกครั้ง อันจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของฐาน

การเมืองของอิบนุ สะอูด เอง พระองค์เป็นกษัตริย์และหว่านระแวงเจตนาของเหล่าผู้ปกครองจากราชวงศ์ฮาซิดไมต์เสมอ ไม่ว่าจะเป็นราชวงศ์กษัตริย์ในทรานซจอร์แดน หรือในอิรัก เพราะครั้งหนึ่งอิบนุ สะอูด เคยโค่นล้มการปกครองของราชวงศ์ฮาซิดไมต์ในมักกะฮ์มาแล้ว พระองค์จึงกลัวจะเกิดการล้างแค้น

ด้วยเหตุนี้ จะเห็นได้ว่า ในด้านหนึ่ง ซาอุดีอาระเบีย เลือกที่จะสร้างพันธมิตรกับมหาอำนาจตะวันตกเพื่อยับยั้งรัฐต่าง ๆ ของราชวงศ์ฮาซิดไมต์ แต่ในอีกด้านหนึ่งซาอุดีอาระเบีย (ในช่วงหลังสงครามโลก) ก็ต่อต้านแผนการรวมประเทศอาหรับให้เป็นหนึ่งเดียว หรือที่เรียกว่า มหาซีเรีย (Greater Syria) ที่เสนอโดยกษัตริย์ อับดุลลอฮ์ แห่งทรานซจอร์แดน และแผนการรวมประเทศพระจันทร์เสี้ยวสมบูรณ์ (Fertile Crescent) ที่นำเสนอโดยนายกรัฐมนตรีนูรี อัล-สะอิดแห่งอิรัก (Nuri al-Said) ทั้งสองแผนการดังกล่าวนี้ ถือเป็นภัยคุกคามต่อเอกราชทางการเมืองของอิบนุ สะอูด¹⁹ ความจริง อิบนุ สะอูด เองคัดค้านแผนการจัดตั้งสหภาพอาหรับ หรือ การก่อตั้งสันนิบาตอาหรับ ในปี 1948 อย่างรุนแรงและเปิดเผย พระองค์กล่าวว่า “ความพยายามในการรวบรวมรัฐธรรมนูญและการศึกษาในประเทศอาหรับเข้าด้วยกัน ถือเป็นเรื่องน่าสรรเสริญ อย่างไรก็ตาม ราชอาณาจักรแห่งซาอุดีอาระเบีย ซึ่งเป็นดินแดนที่มีสถานศักดิ์สิทธิ์อยู่ จึงมีสถานะพิเศษ และไม่สามารถยินยอมให้มีโครงการทางรัฐธรรมนูญหรือการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับหลักคำสอน และธรรมเนียมปฏิบัติของอิสลามได้”²⁰

ในยุคสมัยของกษัตริย์ไฟซอลเช่นกัน ที่อิสลามถูกใช้ไปในทางทำให้ความชอบธรรมต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศ ซึ่งยุคนี้เป็นยุคที่อุดมการณ์ชาตินิยมของนักชาตินิยมและพรรคบา'ธ ถือเป็นภัยคุกคามต่อความชอบธรรมของรัฐซาอุดีอาระเบีย การที่อียิปต์เข้าแทรกแซงในสงครามกลางเมืองในเยเมน (1962-1965) นับเป็นภัยอันตรายที่แท้จริงต่อความมั่นคงของซาอุดีอาระเบีย กษัตริย์ไฟซอลจึงตอบโต้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยเน้นย้ำถึงความโดดเด่นของนโยบายต่างประเทศที่เรียกว่า “Arab-Islamic Tradition” ซึ่งในด้านหนึ่งอ้างความเป็นศูนย์กลางอิสลามของซาอุดีอาระเบีย แต่ในขณะเดียวกัน ก็ส่งเสริมแนวคิดการรวมอิสลามในระดับโลก (Pan-Islamism)

ในปี 1963 กษัตริย์ไฟซอลได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างแนวคิดการรวมอาหรับ (Pan-Arabism) ของประธานาธิบดีนัซเซอร์แห่งอียิปต์ กับแนวคิดการรวมอิสลามของซาอุดีอาระเบียว่า “เราไม่จำเป็นต้องนำเข้าธรรมเนียมปฏิบัติของต่างชาติ เรามีประวัติศาสตร์และความรุ่งเรืองในอดีต เราเป็นหัวหน้านำชาวอาหรับและโลก เพราะอะไรที่เราสามารถเป็นผู้นำของพวกเขา? (ถ้าไม่ใช่) คำคำรัสของพระเจ้าและกฎหมายชารีอะฮ์จากศาสนทูตของพระองค์”

¹⁹ James P. Piscatori, “Islamic Values and National Interest : The Foreign Policy of Saudi Arabia”, ใน Adeed jDawisha, ed., **Islam in Foreign Policy** (London/New York, 1983) p.35

²⁰ *Ibid.*, p.37

นอกจากนั้น อุลามายังให้เหตุผลเชิงศาสนาเพื่อประณามอุดมการณ์ชาตินิยมอาหรับ ดังจะเห็นว่า เชค अबดุลอะซีซ อิบดุล บาซ (Shakh Abd al Aziz Ibn Al Baz) ได้วิพากษ์อุดมการณ์ชาตินิยมอาหรับเอาไว้ว่า “...ชาตินิยมอาหรับเป็นอุดมการณ์ที่อันตรายต่ออิสลาม และผู้ที่ศรัทธาในอิสลาม, ...การเรียกร้องไปยังชาตินิยมอาหรับเป็นการแบ่งแยกระหว่างมุสลิม; มันแยกมุสลิมที่ไม่ใช่อาหรับออกจากพี่น้องมุสลิมอาหรับ; มันแบ่งแยกอาหรับในหมู่เดียวกัน เพราะชาวอาหรับไม่ได้ถูกยอมรับทั้งหมด ทุกๆ ความคิดที่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกในทุกระดับของมุสลิมจะถูกปฏิเสธ เพราะอิสลามเรียกหาความเป็นเอกภาพ ความสามัคคี และความร่วมมือ เพื่อช่วยเหลือคนยากจนและเสริมส่งคำรัสของพระเจ้า”²¹

มาตรการที่ใช้ตอบโต้ภัยคุกคามจากลัทธิชาตินิยมของนัซเซอร์ และอุดมการณ์การรวมอาหรับ คือ การจัดการประชุมอิสลามนานาชาติขึ้นในปี 1962 ที่เมืองมักกะฮ์ (ในยุคของกษัตริย์ฟิซอล) ซึ่งมีตัวแทนเข้าร่วมมากถึง 43 ประเทศ โดยมีการประกาศว่า “พวกที่ปฏิเสธอิสลาม และบิดเบือนการเรียกร้องของอิสลามภายใต้หน้ากากของลัทธิชาตินิยม ถือเป็นศัตรูตัวฉกาจที่สุดของชาวอาหรับอย่างแท้จริง ซึ่งความรู้เรื่องของชาวอาหรับไม่สามารถแยกออกจากความรู้เรื่องของอิสลาม”²² ผลสรุปจากการจัดประชุมครั้งนี้ทำให้มีการก่อตั้ง “สันนิบาตมุสลิมโลก” (World Muslim league) ขึ้นมาโดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ในมักกะฮ์ เป้าหมายหลักดั้งเดิมขององค์กรคือ การตอบโต้ อุดมการณ์แปลกปลอมทุกอุดมการณ์ และพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับอิสลาม และเป็นองค์กรที่ประสานความร่วมมือขององค์กรอิสลามต่าง ๆ ทั่วโลก นับตั้งแต่มีการก่อตั้ง สันนิบาตมุสลิมโลกทำหน้าที่เป็นองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ (Non-State Actor) แต่ก็มีแนวโน้มเอียงไปในทางกาเป็นกระบอกเสียงให้แก่รัฐบาลซาอุดีอาระเบีย

ภายหลังจากที่ประเทศอาหรับพ่ายแพ้สงครามให้แก่อิสราเอลในปี 1967 และความพยายามในการลอบวางเพลิงมัสยิดอัล-อักซอ (Al-Aqsa Mosque) ในกรุงเยรูซาเล็มเมื่อปี 1969 ซาอุดีอาระเบียจึงพยายามชูตัวตัวเองว่าเป็นผู้นำของโลกมุสลิม โดยการเสนอแนวคิดการรวมอิสลามเป็นแนวทางแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างอาหรับกับอิสราเอล ในขณะเดียวกัน ซาอุดีอาระเบียก็ประสบความสำเร็จในการจัดประชุมโลกอิสลามเป็นครั้งแรก ซึ่งมีรัฐมุสลิมเข้าร่วมถึง 25 รัฐ จัดที่กรุงราบาต ประเทศโมร็อกโกในปี 1969 ภายหลังจากเหตุการณ์ความพยายามที่จะลอบวางเพลิงมัสยิดอัล-อักซอ

กษัตริย์ฟิซอลประสบความสำเร็จในการผลักดันให้ปัญหาปาเลสไตน์กลายเป็นวาระของโลกมุสลิมทั้งหมด ไม่ใช่เฉพาะของชาวอาหรับ การตอกย้ำมิติเกี่ยวกับอิสลามในประเด็นปัญหาปาเลสไตน์ ทำให้ราชวงศ์ซาอุดีอาระเบีย ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปว่า มีความจริงใจต่อการแก้ไข

²¹ Ayman Al-Yassini, *Islam and Foreign Policy in Saudi Arabia* (Montreal, 1983) pp.10-11

²² *Ibid.* p.13

ปัญหาของชาวอาหรับ ดังนั้น ระบอบการปกครองของกษัตริย์ไฟซอลจึงมีความชอบธรรมมากขึ้นในชาอุดีอาระเบีย

ในขณะเดียวกัน ผู้ปกครองของราชวงศ์ชาอุดีอาระเบียที่สืบทอดกันมาก็มักถือโอกาสช่วงพิธีการแสวงบุญประจำปี ตอกย้ำถึงความสำคัญที่จะต้องเอาัมสยิดอัล-อักซอ (ซึ่งเป็นมัสยิดที่ทรงเกียรติลำดับที่ 3 ของชาวมุสลิมทั่วโลก) กลับคืนมา และปิดเป้าสิ่งที่ไม่บริสุทธิ์ออกจากมัสยิดให้หมด

หลังสงครามปี 1967 โลกอาหรับเกิดภาวะ “สูญญากาศทางอุดมการณ์” อันเนื่องมาจากภาวะเสื่อมถอยของอุดมการณ์ชาตินิยมอาหรับที่ต้องพ่ายแพ้สงครามกับอิสราเอล ชาอุดีอาระเบียจึงใช้โอกาสนี้ ปกครองเศรษฐกิจของประเทศที่เติบโตขึ้นจากรายได้น้ำมัน กษัตริย์ไฟซอลจึงแสดงบทบาทสำคัญในการจัดตั้ง “องค์การการประชุมอิสลาม” (Organization of Islamic Conference : OIC) ขึ้นในปี 1972 โดยมีเป้าหมายที่จะบรรลุถึง “ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของโลกอิสลาม” (Islamic Solidarity) แม้จะไม่ได้ใช้คำว่า “เอกภาพอิสลาม” (Islamic Unity) ก็ตาม

OIC มีการจัดตั้งสถาบันต่าง ๆ ที่มีลักษณะถาวร ซึ่งเป็นช่องทางให้ชาอุดีอาระเบียสามารถแสดงทัศนะของตนเอง และตอกย้ำบทบาทพิเศษของประเทศในโลกอิสลาม ทำให้ภาวะผู้นำของชาอุดีอาระเบีย (เมื่อเทียบกับประเทศอาหรับอื่น ๆ) มีความแข็งแกร่งมากขึ้น

เพื่อที่จะบรรลุถึงความสามัคคีปรองดองในโลกอิสลาม สถาบันและหน่วยงานอิสลามด้านต่าง ๆ จึงถูกก่อตั้งขึ้น โดยมีกองทุนงบประมาณของชาอุดีอาระเบียเป็นฐานสำคัญ หนึ่งในหน่วยงานที่สำคัญ คือ “สภาเยาวชนมุสลิมโลก” (World Assembly of Muslim Youth : WAMY) ซึ่งก่อตั้งขึ้นในเดือนธันวาคม 1972 กิจกรรมของ WAMY ประกอบไปด้วย การสร้างมัสยิดและโรงเรียนสอนศาสนาในต่างประเทศ สนับสนุนนักเผยแพรศาสนา ไปเยี่ยมเยือนชุมชนมุสลิมต่างประเทศ เป็นเจ้าภาพจัดประชุมประจำปีขององค์กรเยาวชนมุสลิม ตลอดจนการตีพิมพ์และแจกจ่ายหนังสือทางศาสนา กิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่คล้ายกับองค์การสันนิบาตมุสลิมโลก ซึ่งบางส่วนใช้ไปในการสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบอบการปกครองของชาอุดีอาระเบียเอง²³

นอกจากนั้น อิสลามยังถูกใช้เป็นกลไกในการปกป้องระบอบการปกครองของราชวงศ์ชาอุดีอาระเบียโดยเฉพาะในยามที่เกิดวิกฤติความชอบธรรม ความมั่นคง และเสถียรภาพ เช่นภัยคุกคามจากระบอบอิสลามของมุฮัมมัด อัล กัซซอฟี ผู้นำลิเบีย หรือ อยาตุลลอฮ์โคมัยนีแห่งอิหร่านในเดือนตุลาคม 1980 กัซซอฟีได้กล่าวหาชาอุดีอาระเบียว่าเป็นผู้ทำให้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์มีมลทิน โดยปล่อยให้เครื่องบินรบอเมริกันบินเหนือ่านฟ้าชาอุดีอาระเบีย (ชาอุดีอาระเบียเป็นฝ่ายเชิญให้สหรัฐฯส่งเครื่องบิน E-3 AWACS 4 ลำเพื่อตรวจตราภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นกับท่อส่งน้ำมัน) เขาเตือนคนที่จะไปร่วมพิธีฮัจญ์ ไม่ให้เดินทางไปมักกะฮ์ในปีนั้น โดยอ้างว่าสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาว

²³ Piscatori, “Islamic values and National Interest” *op.cit.*, p.48

มุสลิมตกอยู่ภายใต้การยึดครองของสหรัฐฯ พร้อมทั้งเรียกร้องให้มุสลิมทำญิฮาดเพื่อปลดปล่อยสถานที่เหล่านั้น

ชาอูดีอาระเบียตอบโต้กัชซอฟีโดยตีตราให้เขาเป็น “ตัวแทนคอมมิวนิสต์” (communist agent) และตัดสัมพันธ์ทางการทูตกับลิเบีย โดยให้เหตุผลว่ากัชซอฟี “ดูหมิ่นอิสลาม และหว่านเมล็ดแห่งความแตกแยกในหมู่มุสลิม”²⁴ ส่วนสภาอุลามาอฺอาวุโสของชาอูดีอาระเบียก็โจมตีพลเอกกัชซอฟีว่าเป็นพวกคลั่งและเป็น “ทาสรับใช้ของมารร้าย” ผู้ซึ่งเยาะเย้ยคำสอนของอิสลามอย่างเปิดเผยในกรณีที่เตือนนักแสวงบุญไม่ให้มาประกอบพิธีฮัจญ์ และอุทิศตนเองไปในทางเผยแพร่ภาวะอนาธิปไตย และความแตกแยก²⁵

ชาอูดีอาระเบียพยายามตอบโต้ภัยคุกคามจากอียิปต์และอิรักโดยขานนามการปฏิวัติอิหร่านว่าเป็น “การปฏิวัติชีอะฮ์” (Shi'ah Revolution) และกล่าวหาอียิปต์และอิรักว่าสมรู้ร่วมคิดกับอิสราเอล โดยตั้งพลกำลังที่อิรักมีอยู่ห่างจากกความขัดแย้งกับอิสราเอล เจ้าชาย นายเอฟ (Nayef) แห่งชาอูดีอาระเบีย ถึงกับกล่าวว่าสงครามของอิรักที่ต่อสู้กับอิหร่าน “ไม่เพียงเป็นการปกป้องแผ่นดินและอิทธิพลของอิรักเท่านั้น แต่ยังรวมถึงรัฐอาหรับทั้งหมด ดังนั้นชาอูดีอาระเบียจึงยืนอยู่ข้างอิรักในฐานะที่เท่าเทียมกันในการเผชิญกับอันตรายที่คุกคามชาวอาหรับอยู่”²⁶

ความจริง การที่โคมัยนีเรียกร้องให้โค่นล้มระบอบกษัตริย์ในชาอูดีอาระเบีย แล้วเปลี่ยนไปเป็นระบอบที่สอดคล้องกับหลักที่แท้จริงของอิสลาม ทำให้ชาอูดีอาระเบียและรัฐต่างๆ รอบอ่าวเปอร์เซียที่ใช้ระบอบการปกครองเหมือนกัน ต้องสนับสนุนอิรักทำสงครามกับอิหร่านอย่างเต็มตัว

ด้วยเหตุผลเดียวกัน ในกรณีที่ชาอูดีอาระเบียหวาดเกรงภัยคุกคามจากแนวคิดการปฏิวัติของคอมมิวนิสต์จากการที่สหภาพโซเวียตเข้าแทรกแซงในอัฟกานิสถาน เหตุการณ์ครั้งนี้จึงถูกพิจารณาว่าเป็นภัยคุกคามต่อประชาชาติมุสลิมทั้งหมด แม้ว่าส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะต้องการปกป้องบ่อน้ำมันในอ่าวเปอร์เซียจากสหภาพโซเวียตก็ตาม เจ้าชาย สะอูด อัล-ไฟซอล ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศขณะนั้น ได้แถลงการณ์ในการประชุมอิสลามจัดขึ้นที่ปากีสถานในปี 1980 เรียกการแทรกแซงอัฟกานิสถานของสหภาพโซเวียตว่าเป็น “การทำลายต่อโลกอิสลามอย่างเด่นชัด” นอกจากนั้น ในที่ประชุมยังมีการประกาศความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับประเทศมุสลิมที่เป็นเพื่อนบ้านของอัฟกานิสถาน พร้อมทั้งเรียกร้องไม่ให้เข้าร่วมกีฬาโอลิมปิกที่จัดขึ้นในกรุงมอสโกในเดือนกรกฎาคม 1980 อีกด้วย

²⁴ อ้างไว้ใน Kessing, Aug 7, 1981 p.31011.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

บทที่ 2

ขบวนการต่อต้านรัฐในชาอูดีอาระเบีย

นับจากเหตุวินาศกรรม 11 กันยายน กลุ่มขบวนการที่ต่อต้านรัฐบาลชาอูดีอาระเบีย กลายเป็นกลุ่มที่ถูกจับตามองมากที่สุด ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรมากนัก เพราะ อูซามะห์ บิน ลาดิน นั้นเป็นคนที่เติบโตมาในชาอูดีอาระเบีย มีข้อสงสัยมาระยะหนึ่งแล้วว่า ชาอูดีอาระเบียทั้งที่เป็นประชาชนคนธรรมดาและเจ้าหน้าที่ทางการได้ส่งความช่วยเหลือด้านการเงินไปให้ บิน ลาดิน ในช่วงที่เขาลี้ภัยไปอยู่อัฟกานิสถานภายใต้การปกครองของรัฐบาลฏอลิบาน ทั้งนี้ ชาอูดีอาระเบียเป็นหนึ่งใน 3 รัฐ (ร่วมกับปากีสถานและสหรัฐฯ อาหรับเอมิเรตส์) ที่ให้การยอมรับความชอบธรรมของรัฐบาลฏอลิบาน นอกจากนั้น แหล่งข่าวยังระบุอีกว่าผู้ที่ก่อการในเหตุการณ์ 9/11 จำนวน 15 คน จากทั้งหมด 19 คน เป็นคนสัญชาติชาอูดีอาระเบีย

ความเชื่อมโยงระหว่างเหตุการณ์ 9/11 กับชาอูดีอาระเบียดังกล่าว เพิ่มแรงกดดันให้รัฐบาลชาอูดีอาระเบียต้องพิจารณาถึงการปฏิรูปราชอาณาจักรอย่างจริงจัง อีกทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศทั้งทางด้านการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ยังกลายเป็น “ประเด็นร้อน” ที่กลุ่มต่อต้านรัฐไม่พอใจ มีข้อสันนิษฐานว่า หากปัญหาเหล่านี้ได้รับการแก้ไขในวิถีทางที่ถูกต้อง การชักจูงของพวกหัวรุนแรงก็คงจะไร้ผล แต่หากโครงสร้างของการปฏิรูปไม่ได้แปรไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง เสียงเรียกร้องของกลุ่มหัวรุนแรงก็จะได้รับความนิยมนอกจากประชาชนชาอูดีอาระเบียอย่างแพร่หลายเช่นกัน

ความไม่พอใจและคำร้องทุกข์ของขบวนการต่อต้านรัฐบาลดังกล่าวก็ก่ออย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นความไม่พอใจที่เกิดจากทั้งปัจจัย “ภายใน” และ ปัจจัย “ภายนอก” ปัจจัยภายในคือ เรื่องเกี่ยวกับการปกครองที่มีลักษณะ “เผด็จการอำนาจนิยม” (authoritarianism) และการกดขี่ การกระจายความมั่งคั่งที่ไม่เป็นธรรม ความไม่เท่าเทียม ขาดระบบการเมืองที่มีลักษณะ “ตัวแทนแห่งตน” (representation) และการคงอยู่ของกองกำลังสหรัฐฯ ในประเทศ

ส่วนปัจจัย “ภายนอก” คือ การที่ชาอูดีอาระเบียมีส่วนรู้เห็นกับสหรัฐฯ ที่หนุนหลังอิสราเอล มาตรการลงโทษทางเศรษฐกิจต่ออิรักที่นำโดยสหรัฐฯ และการที่สหรัฐฯ สนับสนุนรัฐบาลที่กดขี่ในตะวันออกกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาอูดีอาระเบีย อียิปต์ อัลจีเรีย และจอร์แดน

ชาอูดีอาระเบียนับเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะขบวนการอิสลาม ซึ่งถึงแม้จะถูกขวางกั้นหรือถูกสกัดยับยั้งโดยระบบการเมืองแบบอำนาจเผด็จการ แต่ก็ยังสามารถก้าวไปข้างหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีเครือข่ายที่เคลื่อนไหวกันอย่างลับ ๆ กระจายไปทั่วประเทศ

อิทธิพลและอำนาจของอัล-สะอูด

อัล-สะอูดอ้างความชอบธรรมในการปกครองประเทศจากความสำเร็จทางการทหารที่สามารถยึดอำนาจกลับคืนมาจากตระกูลรอชิดในช่วงทศวรรษที่ 1920 และ 1930 รวมถึงการเป็นพันธมิตรกับขบวนการศาสนาสายวะฮาบี ความสัมพันธ์นี้เริ่มต้นขึ้นในปี ค.ศ. 1744 ซึ่งเป็นปีที่

มุฮัมมัด อิบน์ อับดุลวะฮาบ และมุฮัมมัด อิบน์ สะอูด สัญญาเป็นพันธมิตรระหว่างกัน เรียกได้ว่าเป็นการประสานกันระหว่างการทหารและขบวนการศาสนา ในปัจจุบันสายตระกูลของอัล-วะฮาบก็ยังคงครอบงำสถาบันสำคัญทางศาสนาของประเทศ นักการศาสนาเหล่านี้มักออกคำฟัตวา (Fatwa) หรือคำตัดสินวินิจฉัยทางศาสนาเพื่อรองรับนโยบายของรัฐบาลซาอุดีอาระเบีย รวมถึงนโยบายที่ขัดกับความรู้สึกรักของประชาชนด้วย เช่น มีการออกคำ “ฟัตวา” ให้ความชอบธรรมกับกองกำลังสหรัฐฯ ที่เข้ามาตั้งฐานทัพอยู่ในประเทศนับตั้งแต่ช่วงสงครามอ่าวเปอร์เซียในปี ค.ศ. 1990 เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม อิสลามก็ยังคงเป็นเสมือนดาบสองคมสำหรับสถาบันรัฐ เพราะในด้านหนึ่งถึงแม้ว่าสมาชิกราชวงศ์สะอูดจะได้รับความชอบธรรมในการปกครองในฐานะที่เป็นผู้คุ้มครองศาสนา แต่ในขณะเดียวกัน อิสลามก็เป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกแห่งราชวงศ์สะอูดให้ต้องปฏิบัติตามกฎหมายทางศาสนาอย่างเคร่งครัด เมื่อใดก็ตามที่สมาชิกของราชวงศ์หันเหออกจากหนทางที่ถูกต้อง พวกเขาจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ เพราะสิทธิในการปกครองของราชวงศ์สะอูดจะต้องคำนึงถึงความเป็นพันธมิตรกับตระกูลอัล-วะฮาบด้วย แต่ในปัจจุบัน ความเป็น “พันธมิตร” ระหว่างรัฐบาลกับนักการศาสนาของทางการ ถูกตั้งคำถามโดยฝ่ายต่อต้าน เนื่องจากทั้ง 2 ฝ่ายไม่ได้มีการตรวจสอบซึ่งกันและกันเหมือนในอดีต เพราะนักการศาสนากลายเป็นฝ่ายที่ต้องพึ่งพาราชวงศ์สะอูดหากต้องการความอยู่รอด

ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า ฝ่ายรัฐบาลไม่ต้องการความชอบธรรมในการปกครองจากนักการศาสนาอีกต่อไป คำ “ฟัตวา” จากนักการศาสนายังคงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อรองรับนโยบายของรัฐบาล เพียงแต่ความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้นเปลี่ยนไป จากที่เคยอยู่ในฐานะ “พันธมิตร” วันนี้ นักการศาสนากลายเป็นผู้อยู่ได้บังคับบัญชาที่ต้องทำงานภายใต้ระบบข้าราชการ ซึ่งความสัมพันธ์เช่นนี้เกิดขึ้นมานานกว่า 25 ปีแล้ว

ยิ่งเวลาผ่านไป ราชวงศ์สะอูดก็ยิ่งเพิ่มมิติใหม่ ๆ มาใช้อำนาจสิทธิในการปกครองของตนเอง รวมถึงบทบาทใหม่ในฐานะผู้จัดให้มีสวัสดิการสังคม ราชวงศ์มักอ้างถึงสิ่งเหล่านี้โดยผ่านกลไกของการแบ่งสรรแจกจ่าย การบีบบังคับ และการแทรกแซง ถึงแม้ว่าในระยะหลัง ๆ นโยบายการแจกจ่ายจะถูกลดทอนลงไปมากเพราะรายได้จากการส่งออกน้ำมันของประเทศลดต่ำลง แต่ก็ยังมีสวัสดิการด้านการสาธารณสุข การศึกษา การช่วยเหลือด้านอาหารและพลังงาน การให้กู้ยืมที่ดินสำหรับสร้างบ้าน และการกระตุ้นการลงทุนอย่างกว้างขวาง

ในขณะเดียวกัน รัฐบาลก็ใช้นโยบาย “การบีบบังคับ” ผ่านหน่วยงานด้านข่าวกรองที่เข้มข้น ซึ่งมีหน้าที่ในการหยุดยั้งอิสรภาพในการแสดงความคิดเห็น การชุมนุมหรือการเคลื่อนไหวใด ๆ ของประชาชน การแสดงออกทางการเมืองแทบทุกรูปแบบถูกห้าม นอกจากนั้นกฎหมายของซาอุดีอาระเบียยังกีดกันประชาชนจากการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง หรือการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล เจ้าหน้าที่ทางการไม่ได้รับอนุญาตให้แสดงความคิดเห็นในประเด็นทางการเมืองอย่างเปิดเผย หรือให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ แม้แต่เป็นเรื่องที่พวกเขารับผิดชอบอยู่หาก

ไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่อาวโศ การตั้งพรรคการเมือง และการเข้าร่วมกับพรรคการเมืองใด ๆ ถือเป็นเรื่องอันตรายต่อความมั่นคงของชาติ และถือเป็นอาชญากรรมที่ต้องถูกลงโทษ²⁷

ราชวงศ์สะอูดได้แทรกแซงในทุกแง่มุมของสังคม เข้าครอบครองตำแหน่งทางการเมืองแทบทั้งหมด เข้าไปมีบทบาทในทุกภาคส่วนของเศรษฐกิจ และพยายามครอบงำสถาบันทางศาสนา ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าราชวงศ์สะอูดใช้นโยบายทั้งการล่อลวงโดยให้รางวัล(อย่างเช่นสวัสดิการต่างๆ) และการข่มขู่ โดยการอ้างความชอบธรรมจากสถาบันศาสนา

การต่อต้านรัฐในอดีต

ความขุ่นเคืองต่อนโยบายและการปฏิบัติของรัฐบาลในหมู่ประชาชนคุรุ่มมานานแล้วในซาอุดีอาระเบีย แต่ความขุ่นเคืองเหล่านี้ ในอดีตถูกระบายออกมาในวงสนทนาเล็ก ๆ เท่านั้น ซึ่งเสียงวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้จะไม่ค่อยระเบิดกลายเป็น “ประเด็นสาธารณะ” เท่าไหร่ แต่ประวัติการต่อต้านที่สำคัญในอดีต 2 เหตุการณ์ ถือเป็นตัวอย่างที่ดีในการพิจารณาขบวนการต่อต้านรัฐที่เป็นปรากฏการณ์อยู่ในปัจจุบัน นั่นคือ เหตุการณ์การก่อกบฏของกลุ่มอิกวาน (Ikhwan) ในปี ค.ศ. 1929 และการบุกยึดมัสยิดิล-ฮารอม ในนครมักกะฮ์โดยนักการศาสนาที่ชื่อ จูฮัยมาน อัล-อุตัยบี (Juhaiman al-Utaibi) ในปี ค.ศ. 1979

กรณีตัวอย่างทั้ง 2 เหตุการณ์ สะท้อนให้เห็นถึง ความชอบธรรมทางศาสนาของราชวงศ์สะอูดที่ถูกท้าทายอย่างหนักจากกลุ่มขบวนการที่ก่อกำเนิดในใจกลางดินแดนที่เคยเป็นฐานสนับสนุนของอัล-สะอูดเอง (นั่นคือในเมื่องนัจดู) ซึ่งหมายความว่าขบวนการต่อต้านรัฐทั้ง 2 ประกอบด้วยกลุ่ม มุวะฮิดูน (Muwahidun) (ซึ่งผู้ที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามของกลุ่มนี้จะเรียกว่ากลุ่ม “วะฮาบีย์” ที่เป็นกลุ่มที่ยึดมั่นหลักศาสนาอันบริสุทธิ์) นอกจากนั้น การต่อต้านทั้ง 2 ครั้งยังค่อนข้างมีน้ำหนัก เพราะรัฐบาลเป็นฝ่ายที่หันเหออกจากหนทางที่ถูกต้องของอัล-กุรอาน และแบบฉบับของศาสนทูตมุฮัมมัด (Sunna) รวมถึงการคอร์ปชั่นที่มีอยู่อย่างดาษดื่น

ในช่วงของการทำศึกพิชิตคาบสมุทรอาระเบียในช่วงต้นของศตวรรษที่ 20 มุฮัมมัด บินอับดุล อะซีซ บิดาผู้ก่อตั้งซาอุดีอาระเบียสมัยใหม่ ได้อาศัยกองกำลังอันน่าเกรงขามของกลุ่มอิกวานหรือนักรบชนเผ่าสายวะฮาบีย์ เพื่อที่จะขยายพรหมแดนของราชอาณาจักร แต่พอเมื่อกลุ่มอิกวานแข็งแกร่งขึ้นจนกลายเป็นพลังอำนาจที่ท้าทายต่อการเป็นผู้นำของอับดุล อะซีซ เขาจึงไม่ลังเลที่จะปราบปรามกลุ่มอิกวานในสมรภูมิมิรบที่เรียกว่า “Sibilah” ในปี ค.ศ. 1929

ต่อมาภายหลังเกือบ 50 ปี หรือในปี 1979 จูฮัยมาน อัล-อุตัยบี (Juhaiman al-Utaibi) ก็ทำการบุกยึดมัสยิดิล-ฮารอม ซึ่งเป็นมัสยิดที่ทรงเกียรติที่สุดของโลกมุสลิมในนครมักกะฮ์ เป้าหมายของการบุกยึดครั้งนี้อยู่ที่ความพยายามที่จะโค่นล้มราชวงศ์กษัตริย์ อัล-อุตัยบี กล่าวหากษัตริย์ฟาฮัด

²⁷ จริญ มะลูลิม, ภูมิภาคอ่าวเปอร์เซียหลังสงคราม (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536) หน้า 141

(Fahd) ว่าเป็นผู้ปกครองที่คอร์รัปชัน หันเหออกจากหลักการศาสนา และพึ่งพาตะวันตก²⁸ ข้อกล่าวหาทั้งหมดเป็นข้อหาที่นักรบกลุ่มอิกวานเคยเรียกร้องมาแล้วในอดีต

อย่างไรก็ตาม การต่อต้านรัฐของ อัล-อูตัยบี ก็ไม่ได้รับการสนับสนุนมากนัก อันเนื่องมาจากการที่เขาเลือกเอาสถานที่อันทรงเกียรติ แทนที่จะเลือกพระราชวังของกษัตริย์เป็นเป้าหมายการบุกยึด แม้กระนั้นก็ตาม การก่อการครั้งนี้ถือเป็นสัญญาณที่บ่งชี้ถึงภัยอันตรายที่มีต่อฝ่ายรัฐบาลอย่างไม่ต้องสงสัย อัล-อูตัยบีสามารถยึดมัสยิดล-ฮะรออมไว้นานหลายสัปดาห์ จนกระทั่งหน่วยงานพิเศษของฝรั่งเศสเข้ามาช่วยฝ่ายรัฐบาลปราบปรามการก่อการครั้งนี้ลงได้ เหตุการณ์จลาจลครั้งนี้นำไปสู่การเฝ้ามองหรือการตรวจตราต่อประชาชนมากยิ่งขึ้น รัฐบาลมอบอำนาจการปราบปรามให้แก่ฝ่ายตำรวจที่คอยดูแลด้านศีลธรรมของประชาชนมากยิ่งขึ้น มีมาตรการใหม่ ๆ เข้ามาจำกัดการรวมตัวและการแสดงความเห็นของประชาชน แต่ในขณะเดียวกัน ฝ่ายราชวงศ์ซอูดก็สัญญาที่จะปฏิรูปราชอาณาจักร

ในช่วงทศวรรษที่ 1980 รัฐบาลส่งเสริมระบบการศึกษาด้านศาสนาอิสลามให้แก่บรรดานักศึกษา คณาจารย์ และหัวหน้าเผ่าซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ รัฐได้เพิ่มงบประมาณมหาศาล เพื่อที่จะขยายมหาวิทยาลัยอิสลามทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นเป็นช่วงเศรษฐกิจ “ขาลง” หรือเป็นช่วงรายได้จากการส่งออกน้ำมันลดลง รัฐบาลพยายามแสวงหาความชอบธรรมท่ามกลางคะแนนนิยมที่ลดต่ำลง โดยการรวมสถาบันรัฐและศาสนาเข้าด้วยกัน มหาวิทยาลัย อิหม่าม มุฮัมมัด บินซาอูด (Imam Muhammad bin Saud University) ในกรุงริยาด มหาวิทยาลัยอิสลามในนครมะดีนะฮ์ และมหาวิทยาลัยอุมม อัล-กูรออู (Umm al-Qura) ในนครมักกะฮ์เติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่โครงการอื่น ๆ กลับถูกระงับไว้ก่อน

จนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1986 มีนักศึกษา 16,000 คนจากทั้งหมด 100,000 คน ที่เรียนต่อต้านอิสลามศึกษา²⁹ (Islamic Studies) ในช่วงต้นของศตวรรษที่ 1990 ปรากฏว่า 1 ใน 4 ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยทั้งหมดลงชื่อสมัครเป็นสมาชิกในสถาบันต่าง ๆ ทางศาสนา และนักศึกษารุ่นนี้ เมื่อจบการศึกษาก็เข้าไปทำงานเป็นข้าราชการ เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจ เป็นผู้พิพากษากฎหมายอิสลาม (Shari'a) หรือเป็นครูสอนศาสนาตามมัสยิดต่าง ๆ ในประเทศที่มีกว่า 20,000 แห่ง ในทศวรรษที่ 1980 กระแสการฟื้นฟูอิสลามกระจายไปทั่วประเทศ แต่ไม่ได้เป็นกระแสที่ไปต่อต้านรัฐบาล กลุ่มขบวนการอิสลาม (ที่ไม่นิยมความรุนแรง) เกิดขึ้นมากมายในช่วงนี้

²⁸ Joseph Kostiner, *State, Islam and Opposition in Saudi Arabia : The Post Desert-Storm Phase*, **Middle East Review of International Affairs**, Volume 1, No. 2 – July 1997 , Available at <http://meria.ac.il/Journal/1997/issue2/jv1n2a8.html>

²⁹ Gwenn Okruhlik, *Networks of Dissent : Islamism and Reform in Saudi Arabia* , **Social Science Research Council** Available at www.ssrc.org (8 March 2006)

นอกจากนั้น กระแสฟื้นฟูอิสลามยังได้รับการเผยแพร่โดยเหล่านักรบญูฮ์ดีนที่เพิ่งกลับมาจากสมรภูมิรบในอัฟกานิสถาน ทั้งนี้มีประชาชนชาวซาอุดีอาระเบียกว่า 12,000 คนที่สมัครใจไปรบในอัฟกานิสถานเพื่อต่อสู้กับการยึดครองของอดีตสหภาพโซเวียต ในจำนวนนี้มีประมาณ 5,000 คน ที่ได้รับการฝึกเป็นอย่างดี และเคยออกรบแล้ว³⁰

ทั้งหมดเหล่านี้ ถือเป็นรากฐานอย่างดีที่ก่อให้เกิดขบวนการต่อต้านรัฐ ซึ่งขึ้นมามีบทบาทหลังสงครามอ่าวเปอร์เซียปี ค.ศ. 1990 – 1991 โดยที่ข้ออ้างและความขุ่นเคืองของพวกเขาที่ไม่ได้แตกต่างอะไรมากนักจากกลุ่มขบวนการต่อต้านรัฐในอดีตที่ผ่านมา

สงครามอ่าวเปอร์เซียในฐานะที่เป็นตัวทำให้เกิดปฏิกิริยา

ทศวรรษที่ 1990 ถือเป็นช่วงเวลาที่ยากลำบากสำหรับซาอุดีอาระเบีย เริ่มจากความรู้สึกโกรธเคืองที่ระเบิดออกมาจากเหตุการณ์สงครามในอ่าวเปอร์เซีย การที่กองกำลังสหรัฐฯ เข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศ ทำให้กระแสการฟื้นฟูอิสลามแปรเปลี่ยนไปเป็นขบวนการต่อต้านรัฐ ปึงเจกชนจำนวนหนึ่งกลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้านการคอร์รัปชันของราชวงศ์อัล-สะอูด สงครามที่เกิดขึ้นทำให้ประเด็นการถกเถียงการวิพากษ์วิจารณ์ราชวงศ์สะอูด ซึ่งแต่ก่อนเคยจำกัดขอบเขตอยู่ในวงสนทนาเล็ก ๆ กลายเป็นการพูดกันในวงใหญ่ขึ้น โดยเฉพาะการถกเถียงกันในที่สาธารณะ ถึงแม้ว่ามหาวิทยาลัยทั้งหมดจะถูกปิดในช่วงที่เกิดสงคราม แต่มัสยิดก็กลายเป็นศูนย์กลางของการเทศนา เป็นศูนย์กลางของการถกเถียงเรื่องอุดมการณ์ และเป็นศูนย์กลางของการต่อต้านทางการเมือง เทปลับที่มีการบันทึกเสียงและใบปลิวถูกแจกจ่ายไปตามท้องถนน โรงเรียน และมัสยิด ถึงแม้ว่าอิสลามมักถูกราชวงศ์ซาอุด์ใช้ไปในการสนับสนุนระบอบการปกครองของตนเอง แต่ในอีกด้านหนึ่ง อิสลามก็ถูกใช้ไปในทางต่อต้านระบอบการปกครองเช่นกัน

ในช่วงสงครามอ่าวเปอร์เซีย การเรียกร้องสู่อิสลามเป็นสิ่งที่ปลุกเร้าผู้คนอย่างมาก ขบวนการอิสลาม กลายเป็นกลุ่มที่เหนียวแน่น ทรงอิทธิพล และถูกจัดเป็นระบบมากกว่ากลุ่มพลังทางสังคมอื่นใด ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่ตั้งอยู่บนฐานชาตินิยม กลุ่มที่เชิดชูอัตลักษณ์ทางภูมิภาค หรือแม้แต่กลุ่มนักธุรกิจ เสียงเรียกร้องของขบวนการอิสลามดังกึกก้องอยู่ในหมู่มวลชน เป็นเสียงที่ประชาชนมีความรู้สึกร่วมกันว่าพวกเขาสามารถท้าทายอำนาจที่มีอยู่อย่างเหลือล้นของสถาบันรัฐ ขบวนการอิสลามถือเป็นขบวนการเดียวที่สามารถตัดข้ามความแตกแยกที่มีอยู่มากมายหลายระดับในสังคมซาอุดีอาระเบีย ทำให้เกิดการรวมตัวของฝ่ายต่อต้านรัฐ

ถึงแม้ว่ากลุ่มต่อต้านแต่ละกลุ่มจะมีเป้าหมายปลายทางที่สำคัญแตกต่างหลากหลาย แต่สิ่งที่พวกเขาเรียกร้องร่วมกันมากที่สุดเห็นจะวนเวียนอยู่ที่ประเด็นสำคัญ ๆ 3 ประเด็นด้วยกัน คือ

1. เรียกร้องให้มีการกระจายความมั่งคั่งให้ทั่วถึง
2. เรียกร้องให้มีกระบวนการยุติธรรมทางสังคม

³⁰ Ibid.

3. เรียกร้องให้สถาบันรัฐมีความรับผิดชอบ โดยแก่นแท้แล้ว ก็คือ การเรียกร้องให้นำหลักนิติธรรม (rule of law) มาใช้ในสังคมประเทศ

จากการรวมตัวกันเช่นนี้ รัฐจึงไม่สามารถใช้กลยุทธ์ในการประวิงเวลาโดยการเล่นเกมให้ฝ่ายหนึ่งต่อสู้กับอีกฝ่ายหนึ่งได้อีกต่อไป เพราะการรวมตัวของกลุ่มต่อต้านได้ตัดข้ามความแตกแยกแตกต่างทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างทางพื้นที่ เพศ ชนชั้น สำนักคิดต่าง ๆ ทางศาสนา เชื้อชาติ อุดมการณ์ หรือแม้แต่คนชนบทกับคนเมือง ความขุนเคืองต่อสถาบันรัฐในปัญหาหลัก ๆ กระจายไปอย่างกว้างขวางนับจากกลุ่มนักธุรกิจเอกชนไปจนถึงกลุ่มข้าราชการ เจ้าของโรงงาน จนถึงเจ้าของกิจการร้านค้าเล็ก ๆ กลุ่มชนนี้ยังไปจนถึงกลุ่มชีอะฮ์ ตลอดจนประชาชนทั้งเพศชายและเพศหญิง

นอกจากนั้น ยังมีปัจจัยเรื่องปัญหาทางสังคม-เศรษฐกิจเข้ามาหนุนเสริมความเข้มแข็งของฝ่ายต่อต้านอีกทาง กษัตริย์ฟาสัดไม่สามารถปกครองบ้านเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพอันเนื่องมาจากอาการเส้นโลหิตสมองแตกนับตั้งแต่ปี 1995 ในขณะที่พระราชวงศานุวงศ์เองก็แก่งแย่งอำนาจ หวังที่จะขึ้นครองราชย์แทน หลังจากยุคที่ถือว่าเป็นยุคธุรกิจน้ำมันรุ่งเรืองในประเทศ รายได้ต่อหัวของประชากรก็ลดฮวบลงไปกว่าครึ่ง ในขณะเดียวกัน อัตราการเติบโตของประชากรกลับสูงขึ้นถึงร้อยละ 3.5 โดยประชากรส่วนใหญ่ของประเทศเป็นกลุ่มคนที่มีอายุน้อยกว่า 15 ปี³¹ คนเหล่านี้ล้วนเป็นกลุ่มคนที่ต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาลทั้งในเรื่องการศึกษา งานอาชีพ และที่อยู่อาศัยในเวลาเดียวกัน

อัตราคนว่างงานในกลุ่มผู้ชายอยู่ที่ร้อยละ 10 ในจำนวนนี้เป็นผู้จบการศึกษาในระดับอุดมศึกษาร้อยละ 30 (หรือมากกว่านี้เล็กน้อย) แต่ทว่าซาอุดีอาระเบียกลับเป็นประเทศที่พึ่งพาแรงงานต่างชาติเป็นอย่างมาก แรงงานเหล่านี้ประกอบอยู่ในภาคธุรกิจเอกชนถึงร้อยละ 90 และอยู่ในแรงงานภาคสาธารณะถึงร้อยละ 70³² แบบแผนทางสังคมยังเป็นตัวขัดขวางการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจของผู้หญิงชาวซาอุดีอาระเบียเองอีกด้วย นอกจากนั้น นับตั้งแต่สงครามอ่าวเปอร์เซียยุติลงก็มีปัญหาใหม่ ๆ ทางสังคมเกิดขึ้น เช่น เรื่องอาวูรป็น ยาเสพติด และอาชญากรรม ขบวนการต่อต้านเพื่ออิสลามต่างไม่พอใจอย่างยิ่งต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมซาอุดีอาระเบียเช่นนี้

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวคิดอิสลาม

ถึงแม้ว่าขบวนการอิสลามจะมีความหลากหลายในซาอุดีอาระเบีย แต่พวกเขาก็มีคุณลักษณะที่เป็นเหมือนสายสัมพันธ์เชื่อมโยงพวกเขาเข้าด้วยกัน 3 ประการ คือ

1. การวิพากษ์วิจารณ์รัฐทั้งในเชิงนามธรรมและเชิงรูปธรรม

³¹ Ibid.

³² Ibid.

2. ขบวนการอิสลามต่างตระหนักถึงพลังของโครงสร้างทางสังคมที่ฝังแน่นอยู่
3. ขบวนการอิสลามวิพากษ์วิจารณ์เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลของฝ่ายรัฐ

1. สายสัมพันธ์ที่ 1 ที่ผูกโยงขบวนการต่อต้านรัฐเข้าไว้ด้วยกัน คือ การวิพากษ์วิจารณ์รัฐในเชิงนามธรรมและรูปธรรม ในเชิงนามธรรมนั้น นักเคลื่อนไหวอิสลามที่ต่อต้านรัฐมักอ้างว่า ฝ่ายรัฐ (ซึ่งรวมถึงสถาบันศาสนาที่ได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐ) ได้หันเหออกจากแนวทางที่เที่ยงตรง ประเด็นสำคัญของการวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้เล็งเป้าตรงไปยังราชวงศ์สะอูดเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกลุ่มนักการศาสนาของรัฐอีกด้วย อันเนื่องจากว่ากลุ่มเหล่านี้ได้ให้การรับรองต่อประชาชนว่าการปกครองของราชวงศ์สะอูดนั้นเป็นอิสลาม ดังที่นักเคลื่อนไหวอิสลามบางคนกล่าวว่า “เราจะต้องทำตามอิสลามที่แท้จริง อย่างที่ศาสนทูตและบรรดาศหายของท่านประพฤติปฏิบัติ ไม่ใช่ทำตามคำพูดของนักวิชาการศาสนาที่ฉ้อฉล”

ในแง่ของการวิพากษ์วิจารณ์เชิงรูปธรรมนั้น ทุก ๆ ขบวนการอิสลามต่างเชื่อว่า สนธิสัญญาทางการเมืองพื้นฐานในซาอุดีอาระเบียนั้นถูกยกเลิกไปแล้ว ซึ่งเป็นสนธิสัญญาที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม กลุ่มต่อต้านเรียกร้องให้มีการแบ่งแยกเรื่องสาธารณะและการเมือง ออกจากเรื่องการพาณิชย์และเรื่องส่วนตัว พวกเขาต่างขุ่นเคืองร่วมกันในเรื่องการคอร์รัปชัน และค่าคอมมิชชั่นต่าง ๆ ที่เหล่าบรรดาเจ้าชายของราชวงศ์สะอูดทั้งหลายได้รับ พวกเขาเรียกร้องให้ราชวงศ์หยุดการก้าวก่ายชีวิตส่วนตัวของประชากรฮัจญ์ ในขณะเดียวกัน พวกเขา ก็วิพากษ์วิจารณ์เรื่องความผิดพลาดในการบริหารจัดการบ้านเมือง การแบ่งสรรจัดส่วนที่ไม่เป็นธรรม และการใช้ทรัพย์สินสมบัติของชาติอย่างสิ้นเปลือง งบประมาณค่าใช้จ่ายในเรื่องการทหารจำนวนมหาศาล ปรากฏเป็นความจริงออกมาว่า เป็นการใช้จ่ายที่เปล่าประโยชน์

ดังนั้น เป้าหมายหลักของกลุ่มผู้วิจารณ์จึงอยู่ที่การเจรจากันใหม่ในเรื่องสนธิสัญญาทางการเมือง กล่าวคือ กลุ่มขบวนการต่อต้านทั้งหมดต้องการต่อรองให้มีกฎกติกาใหม่ คือ ต้องการให้แยกเรื่องส่วนตัวออกจากเรื่องสาธารณะ สนับสนุนวิธีการปกครองโดยใช้หลักนิติธรรม และล้มเลิกสถาบันศาสนาหรือนักการศาสนาของรัฐ

2. สายสัมพันธ์ที่ 2 ที่ผูกโยงขบวนการต่อต้านรัฐเข้าไว้ด้วยกัน คือ การตระหนักถึงพลังของโครงสร้างทางสังคมที่ฝังแน่นอยู่ โดยปรกติ กลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านรัฐนั้น จะเกิดขึ้นได้ยากภายใต้ระบอบการปกครองแบบเผด็จการ แต่ในกรณีของซาอุดีอาระเบียนี้ยังมีความสลับซับซ้อนขึ้นไปอีก เพราะนอกจากจะเป็นรัฐเผด็จการแล้ว ยังเป็นประเทศร่ำรวยที่มีรายได้จากการขายน้ำมัน รายได้ส่วนหนึ่งจะถูกใช้จ่ายไปในเรื่องกลไกหน่วยข่าวกรองของรัฐ และใช้จ่ายในเรื่องสวัสดิการของประชากรตั้งแต่เกิดจนตาย การให้สวัสดิการแก่ประชากรอย่างมากมายเช่นนี้ ส่วนหนึ่งก็ทำไปเพื่อป้องกันความไม่พอใจรัฐในหมู่ประชากรที่อาจเกิดขึ้นได้ นอกจากนั้น การที่รัฐพยายามควบคุมพฤติกรรมของประชากร โดยเฉพาะในหน่วยสังคมที่เล็กที่สุดอย่างกลุ่มตระกูล ทำให้ชาวซาอุดีอาระเบียไม่สามารถที่จะดำเนินการร่วมกันในเรื่องสาธารณะได้ถนัดมากนัก

อย่างไรก็ตาม เครือข่ายตระกูลนั้นก็มีความสำคัญมากในการหนุนช่วยการระดมพลแบบลับ ๆ หรือ “ใต้ดิน” (underground) ของขบวนการต่อต้านรัฐ เครือข่ายในระดับหมู่บ้านถือเป็นเครือข่ายที่สำคัญ เพราะจะเป็นที่แพร่กระจายข้อมูลข่าวสารผ่านทาง การเทศนา นักเคลื่อนไหวบางคนกล่าวถึงความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างทะเลทรายกับชาวซาอุดีอาระเบียว่าเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกฝนอบรม และการระดมพลของฝ่ายต่อต้านรัฐ เขาอธิบายว่า “ผู้คนที่รู้จักทะเลทรายดี พวกเขาสามารถอยู่รอดในทะเลทรายได้ เนื่องจากแต่ละตระกูลของซาอุดีอาระเบียมักใช้เวลา 3 เดือนตั้งแคมป์อยู่ในทะเลทราย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพักผ่อนวันหยุด แคมป์ที่เล็กที่สุดไม่สามารถมีสมาชิกน้อยกว่า 50 คน ชาวอเมริกันต้องการน้ำสะอาดเพื่อความอยู่รอดกลางทะเลทราย แต่ชาวซาอุดีอาระเบียสามารถดื่มโคลนเพื่อยังชีพ”

3. สายสัมพันธ์ที่ 3 ที่ผูกโยงขบวนการต่อต้านรัฐเข้าไว้ด้วยกัน คือ การวิพากษ์วิจารณ์เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลเกี่ยวกับการก่อการโค่นราชอาณาจักร เรื่องเล่าที่มีอิทธิพลดังกล่าวจะถูกบรรจุไว้ในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ และสื่อที่เป็นของรัฐ เรื่องเหล่านี้มักบอกถึงประวัติศาสตร์ความรุ่งเรืองของการก่อตั้งรัฐภายใต้การนำของผู้นำที่ชาญฉลาดซึ่งเป็นบิดาผู้ก่อตั้งประเทศอย่าง อับดุล-อะซีซ ซึ่งเป็นผู้ที่ทำให้เผ่าพันธุ์และก๊กเหล่าต่าง ๆ สามารถเข้ามารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ เขาแต่งงานกับผู้หญิงจากชนเผ่าที่เขาปราบชนะเพื่อซื้อใจสมาชิกของชนเผ่าทั้งหมด และเพื่อสร้างความรู้สึกแห่งความเป็นพี่น้อง ราชวงศ์สะอูดเป็นราชวงศ์ที่เคร่งครัดในหลักการของศาสนาอิสลาม

อย่างไรก็ตาม เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวก็ไม่สอดคล้องกับเรื่องเล่าที่เป็นทางเลือกใหม่ของขบวนการอิสลาม เพราะเรื่องเล่าของขบวนการอิสลามเกี่ยวกับอับดุล-อะซีซนั้นกลับเต็มไปด้วยการปราบปรามมากกว่าการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นถึงความรุนแรงมากกว่าที่จะเป็นวิทย์ปัญญา และการสร้างความเสื่อมเสียให้อิสลามมากกว่าจะเป็นการส่งเสริม ส่วนการแต่งงานกับผู้หญิงของเผ่าชนที่พ่ายแพ้ นักเคลื่อนไหวอิสลามบางคนถือว่า “เป็นเพียงเครื่องประดับเล็ก ๆ น้อย ๆ เหมือนการติดสินบน”

เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ทางเลือกจะใช้ประเด็นอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน เรื่องที่มักถูกเล่าถึงบ่อย ๆ คือ ข้อตกลงที่มีการทำกันระหว่างอับดุล-อะซีซกับตัวแทนชนเผ่าสำคัญ ๆ การประชุมครั้งประวัติศาสตร์ระหว่างอับดุล-อะซีซกับนักการศาสนา และการประชุมระหว่างอับดุลอะซีซกับบุคคลสำคัญของอิญาซ ทั้งหมดนี้ก่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนในความสัมพันธ์ที่ยอมรับกันระหว่างรัฐ (ภายใต้ราชวงศ์สะอูด) กับศาสนาและสังคม ซึ่งรวมถึงการแบ่งแยกระหว่างเรื่องสาธารณะกับเรื่องส่วนตัวด้วย

สถาบันศาสนาที่มีหลากหลายรูปแบบ

ภายหลังจากสงครามอ่าวเปอร์เซีย นักการศาสนาที่ได้รับแต่งตั้งโดยรัฐถูกแทนที่ด้วยนักการศาสนาทางเลือกที่ได้รับความนิยมชมชอบจากมวลชน ฝ่ายต่อต้านรัฐอธิบายไว้ว่า “นักการ

ศาสนากลุ่มเก่าเชื่อว่า ผู้ปกครองเป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่แทนพระเจ้าบนหน้าแผ่นดิน แต่นักการศาสนาใหม่ปฏิเสธความคิดเรื่องบทบาทผู้นำในหน้าที่การเป็นผู้แทนพระเจ้า ในทางกลับกัน ถือเป็นหน้าที่ของนักการศาสนาที่จะต้องเตือนและให้คำชี้แนะแก่รัฐบาล นักการศาสนาจะต้องเตือนเมื่อเห็นรัฐบาลใช้จ่ายงบประมาณไปอย่างเปล่าประโยชน์ เช่นในกรณีความไร้ประสิทธิภาพทางการทหาร ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลซาอุดีอาระเบียลงทุนมหาศาลทั้งซื้อและพัฒนาอาวุธยุทโธปกรณ์ทางการทหารมานานหลายปี

เมื่อนักการศาสนาของรัฐออกคำ “ฟัตวา” ที่ให้ความชอบธรรมต่อการคงอยู่ของกองกำลังสหรัฐในดินแดนซาอุดีอาระเบียโดยใช้ถ้อยคำทางศาสนา ผู้นำทางศาสนาคนอื่น ๆ ก็จะออกคำฟัตวาตอบโต้ในลักษณะประณามกองกำลังสหรัฐโดยใช้ถ้อยคำทางศาสนาเช่นกัน แต่ที่สำคัญคือ คำฟัตวาของนักการศาสนาทางเลื่อมมักได้รับการยอมรับและการสนับสนุนมากกว่านักการศาสนาฝ่ายรัฐ

นักเคลื่อนไหวอิสลามมักวิพากษ์กษัตริย์ฟาฮัดว่า พระองค์หันเหออกจากทางอันเที่ยงตรงของอิสลาม พระองค์ถูกวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องพฤติกรรมส่วนตัว เรื่องวิธีการปกครองบ้านเมือง เรื่องนโยบายทั้งภายในและภายนอกประเทศ และที่สำคัญคือการที่พระองค์ทรงอนุมัติให้กองกำลังสหรัฐฯ เข้ามาประจำการในประเทศ ผู้ที่วิพากษ์วิจารณ์พระองค์ ซึ่งเป็นนักการศาสนาที่ได้รับความนิยม จะถูกจับกุม ดังเช่นกรณีของ ซัลมาน อัล-เอาดาอู (Salman al-Awdah) และศอฟีร์ อัล-ฮาวาลี (Safar al-Hawali) ในขณะที่นักการศาสนาที่ได้รับความนิยมอีกหลาย ๆ คนก็ถูกห้ามไม่ให้ทำการเทศนา

1. เชค ศอฟีร์ อัล-ฮาวาลี (Sheikh Safar al-Hawali)

กรณีของ เชค ศอฟีร์ อัล-ฮาวาลี ถือเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจในการพิจารณาถึงการรับมือของฝ่ายรัฐบาลต่อวิธีการต่อต้านรัฐบาลแบบสันติวิธี เชค ศอฟีร์ เกิดเมื่อปี 1950 ในพื้นที่ทางภาคใต้ของเมืองญอฮ์ฟ เขามาจากชนเผ่าเล็ก ๆ แต่มีชื่อเสียงและเป็นนักวิชาการด้านอิสลาม ทำให้เขาได้รับการยอมรับจากนักการศาสนากระแสหลักของซาอุดีอาระเบีย นอกจากนั้น เขายังจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงจากมะดีนะฮ์และมักกะฮ์อีกด้วย

จากลักษณะงานเขียนและการบรรยายของ เชค ศอฟีร์ สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของเขาว่า แนวความคิดสมัยใหม่ (Modernism) และการปฏิรูปที่เป็นแนวทางของตะวันตกนั้น มีแนวโน้มที่จะทำลายสังคมอิสลามจากภายใน เขาเชื่อว่า ภัยคุกคามที่หนักที่สุดที่ซาอุดีอาระเบียกำลังเผชิญอยู่คือ ความพยายามเป็นใหญ่ในโลกของสหรัฐฯและอิสราเอล โลกอาหรับไม่มีการเตรียมการที่จะรับมือกับภัยคุกคามอันนี้ เนื่องจากความไม่มีเอกภาพทางการเมืองของโลกอาหรับเอง และการที่โลกอาหรับต้องพึ่งพาตะวันตกทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการทหาร เพราะฉะนั้น อาหรับและมุสลิมจะต้องรวมตัวกันในจุดมุ่งหมายหนึ่งเดียวของอิสลามเพื่อต่อสู้กับภัยคุกคามจากตะวันตก ถอนทรัพย์สินทั้งหมดออกจากสถาบันทางการเงินของตะวันตก แล้วนำมาลงทุนใหม่ในประเทศอิสลาม

และจะต้องมีการควบคุมสื่อและการคมนาคมขนส่งอย่างเข้มงวดเพื่อป้องกันไม่ให้วัฒนธรรมอิสลามและอาหรับอ่อนแอลง ฮาวาลีต่อต้านนโยบายและอิทธิพลของสหรัฐฯในโลกอาหรับอย่างหนัก เขาเคยอธิบายถึงความเชื่อของเขาที่ว่า สงครามอ่าวเปอร์เซียเป็นเพียงแค่วิธีการของสหรัฐฯที่จะพิชิตอำนาจในภูมิภาคที่ต่อต้านตะวันตก แล้วผู้กุมความมั่นคงในภูมิภาคด้วยการพึ่งพิงตะวันตก

33

แนวความคิดเช่นนี้ของฮาวาลีทำให้เขาถูกจับกุมในปี 1994 แม้กระนั้น ก็มีนักการศาสนาจำนวนมากในภูมิภาคอ่าวเปอร์เซียและโลกอาหรับที่มีความเห็นเหมือนกับเขา ชาวซาอุดีอาระเบียจำนวนมากต่างไม่พอใจที่กองทัพสหรัฐฯเข้ามาประจำการอยู่ในประเทศ พวกเขาต่างไม่เข้าใจว่าทำไมสหรัฐฯถึงได้ทำร้ายชาวอิรักอย่างโหดเหี้ยมโดยใช้การแทรกแซง และสับสนเรื่องการปะทะคารมกันระหว่างรัฐบาลอูซัยดกับแบกแดด อย่างไรก็ตาม บทบาทของสหรัฐฯในตะวันออกกลางและการหนุนหลังอิสราเอลและรัฐบาลเผด็จการในโลกอาหรับ ทำให้การเรียกร้องของฮาวาลีเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง

ในขณะเดียวกัน ฮาวาลีและสมัครพรรคพวกของเขาก็ถือเป็นตัวแทนของแนวคิดศาสนานิยมมากกว่าที่จะเป็นพวกหัวรุนแรง ความขุ่นเคืองหลักของพวกเขาไม่ได้ตั้งอยู่บนการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลซาอุดีอาระเบีย ตลอดจนถึงราชวงศ์ซะอูด แต่พวกเขาเป็นเคียดเป็นร้อนต่อประเด็นที่เป็นปัจจัยภายนอกมากกว่า เช่น การครอบงำของตะวันตก และการล่าอาณานิคมแบบใหม่ ฮาวาลีไม่ได้คัดค้านอำนาจทางการเมืองและศาสนาของรัฐ แต่วิพากษ์วิจารณ์การที่ซาอุดีอาระเบียต้องตกอยู่ใต้อิทธิพลของสหรัฐฯ ในทัศนะของฮาวาลี ซาอุดีอาระเบียไม่ได้พยายามเผยแพร่ศรัทธาแห่งอิสลามและสงวนรักษาไว้ซึ่งการลบล้างเข้ามาของอุดมการณ์โลกวิสัย (Secularism) ของตะวันตกอย่างเพียงพอ ตลอดจนถึงประเภทของการปฏิรูปและความทันสมัยที่ได้รับการต่อต้านจากนักการศาสนา แนวคิดเช่นนี้ได้รับการสนับสนุนและยอมรับจากชาวซาอุดีอาระเบียจำนวนมาก โดยเฉพาะหลังจากสงครามอ่าวเปอร์เซียในปี 1991 การที่รัฐบาลสั่งคุมขังฮาวาลี ถือเป็นปฏิกิริยาตอบโต้ของฝ่ายรัฐที่ไม่เคยเผชิญกับการวิพากษ์วิจารณ์จากสาธารณะมากกว่าที่จะเป็นการรับมือกับภัยคุกคามที่เกิดขึ้นโดยตรง

2. ขบวนการต่อต้านเพื่ออิสลามที่ไม่นิยมความรุนแรง : ซัลมาน อัล-เอาดาอุ (Salman al-Auda)

เชค ซัลมาน อัล-เอาดาอุ เป็นอีกหนึ่งกรณีตัวอย่างของอุดมการณ์การต่อต้านรัฐที่ไม่นิยมใช้ความรุนแรง เขาถือกำเนิดที่แคว้นกอซิม (Qasim) ซึ่งเป็นแคว้นที่ยากจน ผู้คนมีแนวคิดอนุรักษนิยมและเคร่งครัดศาสนา อัล-เอาดาอุมีแนวคิดที่เชื่อมโยงปัญหาเข้าด้วยกันทั้งทางด้านการเมือง

³³ Anthony H. Cordesman, *Saudi Arabia : Opposition, Islamic Extremism, and Terrorism* , Center for Strategic and International Studies, Available at www.csis.com

เศรษฐกิจ และสังคม ในเทปบันทึกการเทศนาแรก ๆ ของเขา เป็นที่น่าสังเกตว่าการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลของเขาเป็นไปแบบกว้าง ไม่มีการพาดพิงถึงราชวงศ์สละโดยตรง อย่างไรก็ตาม เขาได้รับความนิยมมากขึ้นในช่วงสงครามอ่าวเปอร์เซีย ซึ่งเป็นช่วงที่เขาแสดงความเป็นศัตรูกับรัฐบาลมากยิ่งขึ้น เขาใช้สงครามอ่าวเปอร์เซียและสื่อเป็นช่องทางที่ทำให้การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและสังคมของเขาได้รับความนิยมชมชอบอย่างกว้างขวาง

อัล-เอาดาอูเชื่อว่าความรุนแรงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในอียิปต์และอัลจีเรียเป็นเหตุมาจากระบบเผด็จการทางโลกย์ และการปิดกั้นเสียงเรียกร้องและความคิดเห็นของกลุ่มต่อต้านทางศาสนา ในความคิดของอัล-เอาดาอู เขาเชื่อว่าทุก ๆ รัฐบาลที่ไม่มีความยุติธรรมและไม่ได้วางหลักการอยู่บนกฎหมายอิสลาม (Shari'a) สมควรที่จะถูกโค่นล้ม เขาต้องการให้ชาอูดีอาระเบียกลับไปใช้ข้อผูกมัดเดิม หรือความเป็นพันธมิตรกันเช่นเดิมระหว่างสถาบันรัฐกับศาสนา ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ชาอูดีอาระเบียยุคใหม่ก่อกำเนิดขึ้นมา ถึงแม้ว่าเขาจะมีความคิดเหมือนขบวนการอิสลามอื่น ๆ ในประเด็นการไม่ยอมรับการศึกษาแบบใหม่และการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย แต่เขาก็มักพูดถึงความจำเป็นในการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ เขาเรียกร้องให้รัฐบาลเร่งกระบวนการปฏิรูปประเทศ และการสานเสวนาเพื่อลดความรุนแรงที่เกิดขึ้นภายในประเทศ³⁴

อย่างไรก็ตาม อัล-เอาดาอูถูกจับกุมในปี 1994 เนื่องจากถูกทางการพิจารณาว่าวิจารณ์รัฐบาลจนเกินขอบเขต แต่โดยภาพรวม เขาเป็นคนที่มีความอดทนอดกลั้นพอ ๆ กับที่มีแนวคิดอิสลามนิยม ทศนะของเขาอยู่ตรงกึ่งกลางระหว่างความสุดขีด เพราะในระดับหนึ่งเขาเชื่อว่า ประเทศชาอูดีอาระเบียกำลังเดินหน้าไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงทางการเมืองอย่างหนัก แต่ในระดับหนึ่งเขาก็นำเสนอชาอูดีอาระเบียเป็นเสมือนชาติที่มีสันติภาพ เต็มไปด้วยประชาชนที่เข้มแข็งเป็นดินแดนที่พระเจ้าทรงประสงค์ไม่ให้เกิดความสั่นสะเทือน ในขณะที่เขาวิจารณ์รัฐบาล เขาก็พาดพิงถึงประชาชาติชาวชาอูดีอาระเบียทั้งหมดที่ต้องมีส่วนรับผิดชอบกับปัญหาของประเทศ

อัล-เอาดาอูได้รับอิสรภาพจากการถูกกักบริเวณให้อยู่แต่ในบ้านในปี 1999 และเช่นเดียวกันกับนักเคลื่อนไหวเพื่อศาสนาคนอื่น ๆ ของชาอูดีอาระเบีย เขาวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของอูสมะฮ์ บิน ลาดิน ที่เชื่อกันว่าเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการก่อวินาศกรรมในเหตุการณ์ 11 กันยายน 2001 ว่าเป็นเสมือนผู้บิดเบือนหลักการอิสลาม และเป็นผู้ที่หันเหออกจากคำสอนที่ถูกตั้ง³⁵

การยื่นคำร้องเพื่อการปฏิรูป

ในช่วงทศวรรษที่ 1990 มีการยื่นคำร้องต่อกษัตริย์ฟาฮัดมากมาย เรียกร้องให้มีการปฏิรูปโครงสร้างในราชอาณาจักร ซึ่งเป็นการเรียกร้องในรูปแบบที่แปลกใหม่ กล่าวคือในช่วงก่อน

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

สงครามอ่าวเปอร์เซีย การวิพากษ์วิจารณ์จะทํากันในลักษณะที่เป็นส่วนตัวเท่านั้น และจะทําในลักษณะคำพูด แต่วันนี้การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลเปลี่ยนไปเป็นการสนทนาทางสาธารณะ ซึ่งส่วนใหญ่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร มีการลงนามร่วมกัน และรวบรวมไว้ในรูปเอกสาร คำร้องขอที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดมาจากนักการศาสนาฝ่ายซุนนีย์

กลุ่มขบวนการอิสลามทั้งหมดเห็นพ้องว่า สถาบันนักการศาสนาของรัฐควรถูกยกเลิก แล้วแทนที่ด้วยสถาบันศาสนาทางเลือกที่จะทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล พวกเขาให้ความเห็นว่า การโต้เถียงต้องเป็นไปอย่างมีประโยชน์ และว่าผู้ศรัทธาทุกคนจะต้องสามารถเลือกที่จะเชื่อฟังนักการศาสนาที่ตนเองถือว่ามีความชอบธรรมมากที่สุด ประเด็นก็คือ ราชวงศ์สะอุดจะต้องไม่ควบคุมนักการศาสนา โดยการแต่งตั้งสถาบันศาสนาของรัฐให้เป็นเสียงที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดใดในสังคมเพียงเสียงเดียว

ในปี 1991 นักวิชาการทางศาสนา ผู้พิพากษา และอาจารย์มหาวิทยาลัย ร่วมกันถึง 453 คน ออกมาขึ้นคำร้องอย่างเด็ดเดี่ยว เพื่อเรียกร้องให้มีการฟื้นฟูค่านิยมอิสลาม คำร้องดังกล่าวเรียกร้องให้มีการปฏิรูปทางการเมือง 12 ประเด็น ซึ่งรวมถึงการปฏิรูปสภาที่ปรึกษา ระบบตุลาการศาลที่เป็นธรรม การกระจายความมั่งคั่ง หยุดยั้งการคอร์รัปชัน และการให้ความสำคัญกับกฎหมายอิสลามเป็นอันดับแรก ลักษณะการเรียกร้องเช่นนี้ทำให้ได้รับการสนับสนุนจากมวลชน บรรดาผู้ปกครองของราชวงศ์ซาอุดต่างเป็นกังวลกับคำร้องดังกล่าว ไม่ใช่เป็นเพราะเนื้อหาของคำร้องเท่านั้น แต่ยังรวมถึงวิธีการแพร่กระจายคำร้องสู่สาธารณะโดยผ่านทางโรงเรียนศาสนาและมัสยิดอีกด้วย เนื่องจากการแพร่กระจายคำร้องสู่สาธารณะเช่นนี้เป็นการทำลายธรรมเนียมปฏิบัติในเรื่องการสนทนาทางการเมืองที่ต้องมีลักษณะเป็นส่วนตัวของชาอูดีอะเราะเบีย จึงทำให้นักวิชาการของสภาสูงสุด และผู้นำนักการศาสนาของรัฐถึงกับประณามการตีพิมพ์และวิธีการแพร่กระจายคำร้องเช่นนี้

ในเดือนกรกฎาคม 1992 นักวิชาการศาสนาจำนวน 107 คนได้ลงนามใน “บันทึกความเข้าใจแห่งคำแนะนำ” (memorandum of advice) หรือ muzakharat al-nasihī ยื่นต่อกษัตริย์ฟาฮัด อย่างไรก็ตาม กษัตริย์ฟาฮัดก็ปฏิเสธไม่รับบันทึกความเข้าใจที่เป็นเอกสารความยาว 46 หน้า ซึ่งเป็นเอกสารที่ทำหายโดยตรงต่ออำนาจรัฐมากกว่าคำร้องที่มีการยื่นไปเมื่อปี 1991 ภาษาที่ใช้เน้นตรงไปตรงมา มีการตั้งข้อกล่าวหาอย่างเฉพาะเจาะจง ผู้ที่เขียนคำร้องขึ้นนั้นประณาม “ความสับสนวุ่นวายทั้งหมดในเรื่องเศรษฐกิจและสังคม...การตัดสินใจอย่างกว้างขวาง การเลือกที่รักมักที่ชัง และการทำงานที่บกพร่องอย่างรุนแรงของศาล”³⁶ มีการวิพากษ์วิจารณ์ทุก ๆ แง่มุมของนโยบายทั้งภายในและภายนอกประเทศ และเรียกร้องให้มีการนำเอากฎหมายอิสลามไปปฏิบัติใช้อย่างจริงจังมากกว่านี้

³⁶ อ้างไว้ใน Gwenn Okruhlik, *Networks of Dissent : Islamism and Reform in Saudi Arabia*, op.cit.

กระแสดังกล่าวให้มีการปฏิรูปไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะกลุ่มขบวนการอิสลามฝ่ายซุนนีเท่านั้น ทางฝ่ายชีอะฮ์ก็มีกลุ่ม “ตัวแทนของขบวนการปฏิรูปฝ่ายชีอะฮ์” (Representatives of the Shia Reform Movement) ที่ออกมาเรียกร้องให้มีตัวแทนชาวชีอะฮ์เข้าไปเป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษาด้วย ส่วนประชาคมธุรกิจการค้าก็ได้ยื่นคำร้องขอให้มีการเปิดการค้าเสรี ผู้หญิง 40 คนได้ขับไล่คนขับรถของพวกเธอออกจากรถ แล้วขับรดด้วยตนเองออกไปยังถนนใจกลางกรุงริยาด ซึ่งเป็นการละเมิดกฎหมายของซาอุดีอาระเบีย

อย่างไรก็ตาม ราชวงศ์สะอุดก็ปฏิเสธการคงอยู่ของขบวนการต่อต้าน พร้อมทั้งแต่งตั้งผู้ที่สวามิภักดิ์ต่อกษัตริย์ และเริ่มทำการปราบปรามฝ่ายตรงข้ามอย่างรุนแรง ในปี 1993 องค์กรที่มีหน้าที่เผยแพร่สารของฝ่ายต่อต้านได้ก่อกำเริบขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม มีการเดินขบวนประท้วง (ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต) เรียกร้องให้ปล่อยตัวนักการศาสนาที่ถูกจับกุมขัง การเดินขบวนประท้วงที่สำคัญที่สุดเกิดขึ้นที่เมืองบรียดะห์ (Buraydah) ในเดือนกันยายน 1994 ซึ่งเป็นเมืองที่เรียกว่าได้ว่าเป็นฐานเสียงของราชวงศ์สะอุดเอง

ภายในกลุ่มขบวนการอิสลามเอง บรรดานักเคลื่อนไหวก็มีความคิดที่ต่างกันว่าควรหรือไม่ที่จะออกไปร่วมขบวนประท้วงสาธารณะ บางคนก็อ้างว่า จังหวะเวลาและเหตุผลในการประท้วงยังไม่เหมาะสม และว่าขบวนการยังไม่พร้อม แต่บางคนก็เข้าไปก่อความวุ่นวายในการเดินขบวนประท้วง ความคิดเห็นที่แตกต่างในการเดินขบวนประท้วงที่เมืองบรียดะห์ก่อให้เกิดการแบ่งขั้วอย่างชัดเจนระหว่างกลุ่มขบวนการที่มีแนวคิดปฏิรูป (reformists) กับกลุ่มที่มีแนวคิดหัวรุนแรง (radicals)

ผลกระทบจากการกดดันของขบวนการอิสลาม

มักเป็นที่กล่าวกันโดยทั่วไปว่า กระแสขบวนการอิสลามในซาอุดีอาระเบีย ถือเป็นตัวอย่างของความล้มเหลวหรือเป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วขณะที่เกิดขึ้นภายหลังสงครามอ่าวเปอร์เซียเท่านั้น นักเคลื่อนไหวอิสลามมักถูกเพิกถอนหรือไม่ก็ถูกแต่งตั้งโดยราชวงศ์สะอุด เนื่องจากพวกเขาไม่ค่อยมีปากมีเสียงเหมือนแต่ก่อน ความคิดเช่นนี้ถือเป็นความเข้าใจผิดเพราะใช้เกณฑ์วัดที่ไม่เหมาะสมหรือมองแค่ “การโค่นอำนาจรัฐ” (Regime change) เท่านั้นที่จะแสดงถึงความสำเร็จของขบวนการอิสลาม ความจริงการกดดันของนักเคลื่อนไหวอิสลามก่อให้เกิดการริเริ่มในการปฏิรูปที่เป็นอย่างก้าวที่สำคัญมากมาย

เช่น คงเป็นไปได้ยากที่กษัตริย์ฟะฮัดจะจัดตั้งสภาที่ปรึกษาขึ้นในปี 1992 โดยปราศจากการกดดันของนักเคลื่อนไหวอิสลาม (ซึ่งเป็นเรื่องที่ราชวงศ์สัญญาที่จะจัดตั้งมาตั้งแต่ปี 1975) หรือคงเป็นไปได้ยากที่พระองค์จะจัดตั้งสภาท้องถิ่น (Provincial Councils) หรือต่อมาภายหลังได้ขยายจำนวนสมาชิกของสภาท้องถิ่นจาก 60 คน เป็น 90 คน โดยปราศจากการกดดันของนักเคลื่อนไหวอิสลาม แม้กระนั้นก็ตาม การปฏิรูปอย่างจำกัดของกษัตริย์ฟะฮัดในช่วงศตวรรษที่ 1990 ก็ไม่ได้ทำให้ให้นักเคลื่อนไหวอิสลามพอใจมากนัก พระองค์ทรงแต่งตั้งสภาที่ปรึกษาที่ไม่ได้มาจากฝ่ายนิติบัญญัติ แล้วให้อำนาจต่อสภาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น ซึ่งสมาชิกราชวงศ์สะอุดเองเป็นผู้ปกครองอยู่เป็น

ส่วนใหญ่ การปฏิรูปเช่นนี้สร้างความผิดหวังให้กับหลาย ๆ คน แต่สำหรับบางคนก็เกิดอาการแค้นเคือง เพราะถือเป็นการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองไว้ในมือของราชวงศ์ซะอูดมากกว่าที่จะเป็นการขยายการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

และที่สำคัญอย่างยิ่ง อาจกล่าวได้ว่ามกุฎราชกุมารอับดุลลอฮ์ (ในปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นกษัตริย์หลังการสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์ฟาฮัด) คงจะต้องดิ้นรนอย่างหนักเลยทีเดียว เพื่อแย่งชิงบัลลังก์กับเจ้าชายสุลต่าน (Prince Sultan) หลังการล้มป่วยลงของกษัตริย์ฟาฮัดนับตั้งแต่ปี 1995 แต่อับดุลลอฮ์ก็สามารถขึ้นครองตำแหน่งรักษาการแทนกษัตริย์ได้อย่างง่ายดายก็เพราะเสียงอันทรงพลังของนักเคลื่อนไหวอิสลามในซาอุดีอาระเบีย ด้วยเหตุนี้ อับดุลลอฮ์จึงต้องยอมอ่อนข้อต่อขบวนการของนักเคลื่อนไหวอิสลามบ้าง ดังจะเห็นได้ว่า อับดุลลอฮ์เริ่มทำตามข้อเรียกร้องของฝ่ายต่อต้าน โดยอนุญาตให้นักการศาสนาที่ได้รับความนิยมสามารถแสดงความคิดเห็น ในขณะเดียวกัน พระองค์ก็พยายามสั่งหยุดพฤติกรรมที่ชอบโอ้อวดความร่ำรวยของบรรดาเจ้าชายในราชวงศ์ นอกจากนั้น ยังมีรายงานว่า อับดุลลอฮ์ได้พยายามไม่ให้เจ้าชายคนต่าง ๆ เข้าไปมีผลประโยชน์ในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับน้ำมันจนเกินไป

ในฤดูร้อนของปี 1999 อับดุลลอฮ์ได้ปล่อยตัวนักการศาสนาที่ถูกทางการจับกุม พระองค์ทรงให้อิสระกับสื่อมวลชนมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา พระองค์ทรงวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของสหรัฐฯ ที่มีต่ออิสราเอลและปาเลสไตน์อย่างเปิดเผย ในวันที่ 14 พฤศจิกายน 2001 อับดุลลอฮ์ทรงเรียกนักการศาสนาของรัฐจำนวนมากเข้าเฝ้าพระองค์ พระองค์เตือนพวกเขาให้ระวังคำพูดคำจา และ “ไม่ใช่อารมณ์หากถูกยั่วยุจากผู้อื่น” นอกจากนั้น พระองค์ยังตักเตือนพวกเขาให้หลีกเลี่ยงจากการแสดงความคิดเห็นที่สื่อไปในทางยุแหย่หรือก่อวุ่น และให้คิดพิจารณาก่อนที่จะพูดสิ่งใดออกไป³⁷

ด้วยเหตุนี้ จึงถือได้ว่านักเคลื่อนไหวอิสลามได้รับชัยชนะในระดับหนึ่งที่สามารถทำให้เกิดการเจรจาต่อรองกับรัฐได้ ทั้ง ๆ ที่เป็นสิ่งที่ยากลำบากที่จะทำสำเร็จภายใต้การควบคุมของระบอบเผด็จการอำนาจนิยมในประเทศซาอุดีอาระเบีย นักเคลื่อนไหวอิสลามเริ่มเจรจาต่อรองใหม่ในเรื่อง “สัญญาประชาคม” (social contract) ในซาอุดีอาระเบีย รวมถึงเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ที่เป็นทางเลือกใหม่ ตั้งแต่ในอดีตที่ผ่านมา ราชวงศ์ซะอูดจะยึดครองทุกตำแหน่งหน้าที่ในประเทศไว้หมด แต่มาววันนี้ พวกผู้ปกครองทั้งหลายจะต้องประนีประนอมต่อรองให้สอดคล้องตรงกับการวิพากษ์วิจารณ์ทางอุดมการณ์และทางประวัติศาสตร์ ซึ่งฝ่ายนักเคลื่อนไหวอิสลามได้สื่อออกมาอย่างมีความหมาย

ในตอนนี้นักการศาสนาขึ้นเสนอ “บันทึกความเข้าใจแห่งคำแนะนำ” (Memorandum of advice) หรือที่เรียกว่า “nasihah” พวกเขาได้เปลี่ยนแปลง “วาทะกรรมทางการเมือง” ใน

³⁷ Ibid.,

ซาอุดีอาระเบียอย่างลึกซึ้ง การยื่นเสนอดังกล่าวเป็นไปในลักษณะการดำเนินการร่วมกันอย่างจริงจัง ทำให้บรรดาผู้ปกครองต้องพิจารณาใคร่ครวญอย่างหนัก บันทึก “nasih” อนุญาตให้ประชาชนสามารถพูดคุยสนทนาเรื่องการเมืองและศาสนาได้ในซาอุดีอาระเบีย ซึ่งเป็นสิทธิของประชาชนที่ถูกปฏิเสธมาตลอด นอกจากนั้น ยังมอบ “ความเป็นอิสระในการรับรู้” ให้แก่ประชาชนชาวซาอุดีอาระเบีย นั่นคือให้สิทธิเสรีภาพในการพูด ซึ่งที่ผ่านมามีเพียงนักการศาสนาทางเลือกเท่านั้นที่กล้าพูดแทนประชาชน

กล่าวโดยสรุป หากความสำเร็จของขบวนการต่อต้านรัฐวัดกันตรงที่การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง (regime change) ก็ถือว่านักเคลื่อนไหวอิสลามประสบความสำเร็จพอสมควรในซาอุดีอาระเบีย แต่หากความสำเร็จดังกล่าววัดกันตรงที่ “วาทะกรรม” (discourse) และ “ความหมาย” (meaning) ต้องถือว่านักเคลื่อนไหวอิสลามประสบความสำเร็จ เพราะประเด็นโต้เถียงสำคัญในซาอุดีอาระเบียวันนี้ล้วนเกี่ยวข้องกับการตีความหมายของคำว่า “ชาติ” (Nation) ผู้คนต่างพูดถึงเรื่องเงื่อนไผ่และองค์ประกอบของความเป็นชาติในหมู่พวกเขาเอง และพูดถึงเกี่ยวกับสิทธิที่จะพูดในเรื่องที่มีความอ่อนไหวเช่นนั้น การโต้เถียงพูดคุยในซาอุดีอาระเบียวันนี้ ผู้คนต่างตั้งคำถามว่าอะไรคือความหมายของคำว่า “ชาวซาอุดีฯ” (Saudi) พูดง่าย ๆ คือ พวกเขา กำลังตั้งคำถามถึงความหมายเรื่องการเป็นพลเมือง (citizenship)

ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า นักเคลื่อนไหวอิสลามเป็นผู้ริเริ่มตั้งวงสนทนาแห่งชาติขึ้น โดยมีประเด็นสำคัญที่พูดคุยกันคือ อะไรคือความหมายของคำว่าพลเมืองชาวซาอุดีอาระเบีย อะไรคือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมือง และอะไรคือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนา

บทที่ 3

ชาอูดีอาระเบียหลังเหตุการณ์ 9/11

นับตั้งแต่เหตุการณ์โศกนาฏกรรม 9/11 ชาอูดีอาระเบียก็ตกอยู่ในภาวะยุ่งเหยิงและเกิดความสับสนอลหม่านอย่างหนัก เนื่องจากผู้ก่อเหตุส่วนใหญ่เป็นคนสัญชาติชาอูดีอาระเบีย ทำให้สหรัฐฯ (ซึ่งเป็นพันธมิตรใกล้ชิด) กดดันชาอูดีอาระเบียอย่างหนักให้ปฏิรูปนโยบายภายในของประเทศ ซึ่งสหรัฐฯ เชื่อว่าเป็นต้นเหตุแห่งกระแสความรู้สึกต่อต้านอเมริกัน (anti-Americanism) ในหมู่สาธารณชนชาวชาอูดีอาระเบียจนทำให้เกิดเหตุการณ์ในวันที่ 11 กันยายน 2001 ขึ้น

การกดดันให้มีการปฏิรูปไม่ได้มาจากสหรัฐฯ เพียงฝ่ายเดียว แต่ยังรวมถึงกลุ่มขบวนการอิสลามทั้งสายเสรีนิยมและสายกลางภายในประเทศ ทั้งนี้รัฐบาลชาอูดีอาระเบียได้เริ่มทำการปฏิรูปบ้างแล้ว แต่การปฏิรูปที่ผ่านมายังห่างไกลจากความคาดหวัง ในทางกลับกัน การปฏิรูปบางอย่างกลับสร้างความขุ่นเคืองให้แก่สถาบันศาสนาอนุรักษ์นิยม ซึ่งเป็นสถาบันที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดในประเทศและเป็นสถาบันที่ราชวงศ์ชาอูดีอาระเบียต้องอาศัยความชอบธรรมจากสถาบันนี้มาอย่างยาวนาน ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อีกปรากฏว่า ผู้ปกครองชาอูดีอาระเบียมักกล่าวว่าย่ำแย่อยู่บ่อย ๆ ถึงเรื่องการปฏิรูปเพื่อที่จะเบี่ยงเบนกระแสกดดันไปเป็นการนังสนทนาถกเถียงกันมากกว่าที่จะนำไปปฏิบัติจริง

อย่างไรก็ตาม เหตุระเบิดอาคารที่พักอาศัย 3 แห่งใจกลางกรุงริยาด (Riyadh) เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2003 สร้างความตื่นตระหนกให้แก่บรรดาผู้ปกครองและประชาชนชาวชาอูดีอาระเบียอย่างรุนแรง เพราะเท่าที่ผ่านมการก่อความไม่สงบโดยใช้ความรุนแรงมักเล็งเป้าหมายส่วนใหญ่ไปที่ชาวตะวันตก แต่เหตุระเบิดที่ริยาด ทำให้ความคิดแบบเดิม ๆ เปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง เพราะผู้ที่เป็เหยื่อของเหตุการณ์นี้คือ ชาวอาหรับ 18 คน ซึ่งในจำนวนนี้รวมถึงชาวชาอูดีอาระเบียด้วย เหตุระเบิดครั้งนี้ทำให้ผู้ปกครองชาอูดีอาระเบียประจักษ์ถึงความจริงว่า พวกเขา กำลังเผชิญกับศัตรูภายใน ซึ่งกำลังเปลี่ยนเป้าหมายการโจมตีและการทำลายล้าง ในขณะเดียวกัน ชาวชาอูดีอาระเบียก็เริ่มเข้าใจและทราบถึงความจริงว่า นับจากนี้เป็นต้นไป แผ่นดินชาอูดีอาระเบียจะกลายเป็นสมรภูมิรบสำคัญในการต่อสู้กับกลุ่มติดอาวุธมุสลิม

นับจากนั้นเป็นต้นมา ชาอูดีอาระเบียต้องเผชิญกับความหวาดกลัว เนื่องจากการก่อความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง นับวันก็ยิ่งรุนแรงขึ้น และขยายออกไปแทบจะทุกพื้นที่ของราชอาณาจักร โดยเป้าหมายหลักของผู้ก่อการคือ โค่นล้มราชวงศ์ชาอูดีอาระเบีย ขจัดอิทธิพลของตะวันตกที่มีอยู่ในประเทศ และต่อต้านแนวคิดการเปิดเสรีของสังคมชาอูดีอาระเบียที่เพิ่งเริ่มขึ้น การต่อสู้กันระหว่างกลุ่มหัวรุนแรงและสถาบันรัฐของชาอูดีอาระเบียที่กำลังเป็นอยู่เช่นนี้ ถือเป็น

วิกฤติการณ์ของประเทศ อันสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความวุ่นวายทางการเมืองภายในที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

ภาวะกดดันของรัฐบาลซาอุดีอาระเบียหลังเหตุการณ์ 9/11

ทันทีที่อุสมาน บิน ลาติน ถูกกล่าวอ้างว่าอยู่เบื้องหลังการถล่มตึกเวิลด์เทรดเซ็นเตอร์ และอาคารทำการแพนตากอน และปรากฏว่าผู้ก่อการ 15 คน ในจำนวนทั้งหมด 19 คน เป็นคนสัญชาติซาอุดีอาระเบีย ความสัมพันธ์ระหว่างซาอุดีอาระเบีย - สหรัฐฯ จึงสั่นคลอนอย่างหนัก จากที่เคยเป็นพันธมิตรที่แน่นแฟ้น สหรัฐฯ ถึงกับตำหนิซาอุดีอาระเบียว่าเป็น “พวกหลอกลวงที่ตีสองหน้า” (duplicitous Knave)³⁸ เพียงชั่วข้ามคืน

รัฐบาลซาอุดีอาระเบียถูกระดมโจมตี ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักจากสาธารณชนชาวอเมริกัน จากสื่อ และพวกที่มีอิทธิพลในการกำหนดนโยบายของสหรัฐฯ ข้อหาหนักที่รัฐบาลซาอุดีอาระเบีย ถูกโจมตี คือ ซาอุดีอาระเบียไม่ได้ใช้ความพยายามอย่างเพียงพอในการปราบปรามกลุ่มติดอาวุธมุสลิม สหรัฐฯ ตำหนิซาอุดีอาระเบียเรื่องอิสลามที่เคร่งครัด ทำให้เกิดกลุ่มคนที่มีแนวคิดหัวรุนแรง พร้อมทั้งแนะนำเชิงบังคับให้รัฐบาลซาอุดีอาระเบียปฏิรูปการเมืองไปในแนวทางที่จะลดกระแสหัวรุนแรงของประชาชนในอนาคต องค์การการกุศลที่ขึ้นอยู่กับซาอุดีอาระเบียในสหรัฐฯ ถูกตรวจค้นจากการที่สื่อสหรัฐฯ ประเมินข่าวถึงความเชื่อมโยงหรือความสัมพันธ์กันระหว่างราชวงศ์สะอูด บินลาติน สถาบันศาสนาสาวยะฮายีที่ได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐ และกลุ่มหัวรุนแรง

การวิพากษ์วิจารณ์ซาอุดีอาระเบียของสหรัฐฯ มาถึงจุดสูงสุดเมื่อกลางปี 2002 โดยมีรายงานลับฉบับย่อส่งถึงเจ้าหน้าที่อาวุโสกระทรวงกลาโหมสหรัฐฯ ในเดือนกรกฎาคม 2002 ซึ่งบางส่วนของรายงานรั่วไหลไปถึงสื่อมวลชนในช่วงต้นเดือนสิงหาคม 2002 ในรายงานนี้วิจารณ์ซาอุดีอาระเบียว่าเป็น “เนื้อในแห่งปิศาจ” พร้อมทั้งกล่าวหาว่า “ซาอุดีอาระเบียกระตือรือร้นอยู่ในทุกระดับกับการเชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องกับการก่อการร้าย จากการเป็นผู้วางแผน ไปจนถึงการเป็นผู้ให้เงิน จากกลุ่มทหารระดับบน ไปจนถึงทหารเดินเท้า จากผู้นำอุดมการณ์ไปจนถึงการเป็นหัวหน้าผู้สนับสนุน”³⁹

ในขณะเดียวกัน อีกรายงานหนึ่งที่ย่อออกโดย “สภาความสัมพันธ์ต่างประเทศ” ในเดือนตุลาคม 2002 ก็ระบุคล้ายคลึงกันว่า พวกหัวรุนแรงที่เป็นพันธมิตรสำคัญของสหรัฐฯ อย่างซาอุดีอาระเบีย เป็นตัวการหลักที่ทำให้สหรัฐฯ ล้มเหลวในการสกัดกั้นเงินทุนของอัล-กออิดะห์ และองค์กรก่อการร้ายอื่น ๆ รายงานฉบับนี้ยังกล่าวต่อไปอีกว่า “หลายปีมาแล้ว ปัจจุบันบุคคลและ

³⁸ Ashraf Fahim, ‘House of Saud: To Fall or Not?’, *Asia Arial*, March 5, 2004

³⁹ *Keesings*, Record of World Events, 2002, Vol. 48, No.7/8, p.44955.

องค์กรทางการกุศลที่มีฐานในซาอุดีอาระเบีย เป็นแหล่งการเงินที่สำคัญที่สุดของอัล-กออิดะห์ และหลายปีมาแล้วที่ซาอุดีอาระเบียทำเป็นมองไม่เห็นปัญหานี้⁴⁰

นอกจากนั้น ครอบครัวที่ตกเป็นเหยื่อของเหตุการณ์ 9/11 ยังส่งเรื่องยื่นฟ้ององค์กรการกุศลของซาอุดีอาระเบียจำนวนมากในสหรัฐฯ ด้วยข้อหาเป็นแหล่งสนับสนุนทางการเงินให้ผู้ก่อการร้าย อีกทั้งในคดีความยังตำหนิระบบการเมืองซาอุดีอาระเบียที่เป็นเหตุให้เกิดวินาศกรรม 9/11 และกล่าวหาว่า เงินของซาอุดีอาระเบียถูกใช้ไปในการสร้างกระแสนต่อต้านอเมริกันมานานแล้ว⁴¹

ปฏิกิริยาของซาอุดีอาระเบีย

แม้ว่าทางการซาอุดีอาระเบียจะออกมาประกาศการก่อการร้ายของวันที่ 11 กันยายน 2001 ว่าเป็นการกระทำที่ขัดแย้งกับหลักการของอิสลาม พร้อมทั้งแสดงเจตนารมณ์ที่จะให้ความร่วมมือกับทางสหรัฐฯ และชาติพันธมิตรในทุก ๆ วิธีทาง ในการที่จะชี้เบาะแส และจับกุมผู้กระทำผิดที่ก่ออาชญากรรมครั้งนี้⁴² แต่ซาอุดีอาระเบียก็ใช้เวลาไป 5 เดือน กว่าที่จะยอมรับว่า 15 ใน 19 คน ที่จีเครื่องบินเป็นคนสัญชาติซาอุดีอาระเบีย⁴³ แม้กระนั้นทางการซาอุดีอาระเบียก็ยังไม่ยอมรับว่ามีสมาชิกของอัล-กออิดะห์เคลื่อนไหวอยู่ในประเทศ

ต่อมาในวันที่ 18 มิถุนายน 2002 หน่วยงานสื่อมวลชนซาอุดีอาระเบีย (Saudi Press Agency : SPA) ซึ่งเป็นหน่วยงานข่าวของทางการซาอุดีอาระเบียเอง รายงานว่าหน่วยงานความมั่นคงได้จับกุมชายต้องสงสัยว่าเป็นสมาชิกอัล-กออิดะห์ 7 คน⁴⁴ ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ซาอุดีอาระเบียมีการจับกุมผู้ต้องสงสัยว่าเป็นสมาชิกอัล-กออิดะห์นับตั้งแต่เหตุการณ์วินาศกรรม 9/11 ต่อมาอีกไม่กี่เดือน ทางการซาอุดีอาระเบียก็จับกุมผู้ต้องสงสัยว่าอาจเป็นบุคคลที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายของบิน ลา ดินมากกว่า 100 คน⁴⁵

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าทางการซาอุดีอาระเบียจะยอมรับถึงการมีอยู่ของอัล-กออิดะห์ ในราชอาณาจักร แต่บรรดาผู้ปกครองทั้งหลายในราชวงศ์สะอูดก็ยังไม่ค่อยยอมรับถึงอันตรายใหญ่หลวงจากการคงอยู่ของเครือข่ายบิน ลา ดินในราชอาณาจักร แม้แต่เมกุฎราชกุมาร นาอิฟ บิน อับดุลอะซีซ รัฐมนตรีมหาดไทย ยังปฏิเสธความคิดที่ว่า กลุ่มติดอาวุธมุสลิมเป็นภัยคุกคามต่อ

⁴⁰ Keesings, Record of World Events, 2002, Vol. 48, No.10, p.45069.

⁴¹ Najam Rafique, 'The Changing Nature Of US-Saudi Relations', *Strategic Studies* ,Vol. XXIV, No. 1, Spring2004,p.31.

⁴² Keesings, Record of World Events, 2001, Vol. 47, No.9, p.44336.

⁴³ Keesings, Record of World Events, 2003, Vol. 50, No2, p.45268.

⁴⁴ Keesings, Record of World Events, 2002, Vol. 48, No.6, p.44873.

⁴⁵ Keesings, Record of World Events, 2002, Vol. 48, No.11, p.45118.

ราชอาณาจักร โดยกล่าวว่า “พวกเขาเป็นพวกพุดเรื้อยเปื่อย และพวกแต่งเรื่องไร้สาระขึ้น เกี่ยวกับคร้านที่จะหยุดคุ้ยไม้เสียที แล้วลงมือทำบ้าง”⁴⁶

ในขณะนี้ ซาอุดีอาระเบียจึงเริ่มเดินหน้าสู่การปฏิรูป โดยในวันที่ 19 ตุลาคม 2002 Financial Aial รายงานว่า ซาอุดีอาระเบียส่งสัญญาณเตรียมที่จะดำเนินการสักระยะการไหลเวียนเงินทุนของอัล-กออิดะห์ รายงานยังอ้างคำพูดของเจ้าหน้าที่อาวุโสของทางการสหรัฐฯ ว่า “มีการเตรียมความพร้อมอย่างดีเยี่ยมในระดับการเมืองที่จะร่วมมืออย่างจริงจังกับพวกเรา และฝ่ายอื่น ๆ ในประชาคมระหว่างประเทศ”⁴⁷ ด้วยเหตุนี้ ซาอุดีอาระเบียจึงยินยอมให้ผู้ตรวจสอบด้านสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติเข้ามาตรวจสอบในราชอาณาจักรเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคม 2002 ต่อมาในเดือนมกราคม 2003 กลุ่มสิทธิมนุษยชนอิสระและองค์กรเฝ้าติดตามด้านสิทธิมนุษยชน (Human Rights watch) จึงได้ทยอยกันเข้ามาเยือนประเทศ⁴⁸

เครื่องบ่งชี้ประการที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงนโยบายอย่างฉับพลันของซาอุดีอาระเบียคือการยินดียอมรับคำร้องของนักเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตยของซาอุดีอาระเบีย ซึ่งเรียกร้องให้มีการเลือกตั้งสภาแห่งชาติ จัดตั้งตุลาการศาลที่เป็นอิสระ และกวาดล้างการคอร์รัปชัน มกุฎราชกุมารอับดุลลอฮ์ บินอับดุลอะซีซ ออกมาแสดงความเห็นใจต่อการเรียกร้องให้มีการปฏิรูป พร้อมทั้งพบปะกับคนที่ลงนามในข้อเรียกร้องบางคน⁴⁹ นอกจากนี้ อับดุลลอฮ์ ยังได้เริ่มการปฏิรูปด้วยตนเองในเดือนมกราคม 2003 ในรูปของการออกกฏบัตรใหม่สำหรับอาหรับ โดยมีเนื้อหาในทางที่จะปฏิรูปสภาพของอาหรับที่ระบุถึง “การปฏิรูปภายใน” และ “ส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมือง” ที่เป็น “อย่างก้าวจำเป็นในการสร้างศักยภาพของชาวอาหรับ และเพื่อจัดเตรียมสภาพการณ์สำหรับการตื่นตัวอย่างครอบคลุม และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชาวอาหรับ”⁵⁰

เหตุการณ์วินาศกรรมของซาอุดีอาระเบีย

ในวันที่ 12 พฤษภาคม 2002 ดูเหมือนว่าความเชื่อของราชวงศ์สะอูดเรื่องความเหลวไหลเกี่ยวกับกลุ่มหัวรุนแรงจะมลายสิ้นไปทันที เมื่อมีเหตุระเบิดจนทำให้ผู้คนอย่างน้อย 34 คน เสียชีวิตในการระเบิดพลีชีพ 3 แห่ง บริเวณอาคารที่พักอาศัยของชาวต่างชาติในกรุงริยาด⁵¹ เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ทางการซาอุดีอาระเบียเข้าใจถึงการมีอยู่ของกลุ่มหัวรุนแรง ผลกระทบจากเหตุระเบิดที่มีต่อ

⁴⁶ ‘How Safe Is the House of Saud?’, at www.economist.com, November 13, 2003.

⁴⁷ Keesings, Record of World Events, 2002, Vol. 48, No.10, p.45069.

⁴⁸ ‘Saudis Open Door To Rights Group’, BBC, January 27, 2003.

⁴⁹ Michael Dobbs, ‘Reform With An Islamic Slant’, Washington Post, March 9, 2003.

⁵⁰ ‘A Pact For Reforming the Arab Condition’, at www.arabnews.com

⁵¹ Keesings, Record of World Events, 2003, Vol. 49, No5, p.45431.

จิตใจของชาวซาอุดีอาระเบียนั้นลึกซึ้งมาก นักวิชาการซาอุดีอาระเบียถึงกับพูดว่า “เหมือนอย่างในโลกของพวกเขา (อเมริกัน) เปลี่ยนในวันนั้น เช่นกัน โลกของพวกเขาเปลี่ยนในคืนนั้น”⁵²

การตอบโต้เหตุระเบิดของรัฐบาลซาอุดีอาระเบียเป็นไปอย่างน่าประหลาด เพราะซาอุดีอาระเบียกลับเชื่อมโยงผู้ก่อการเข้ากับอัล-กออิดะห์ทันที โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มผู้ต้องสงสัยที่เป็นสมาชิกของอัล-กออิดะห์ 19 คน⁵³ ซาอุดีอาระเบียเริ่มเคลื่อนไหวอย่างไม่เคยทำมาก่อน โดยแจกจ่ายชื่อและรูปภาพของบุคคลที่รัฐบาลหมายหัว 26 คนไปทั่วราชอาณาจักร

เหตุการณ์นี้เช่นกันที่นำไปสู่การทบทวนความผิดพลาดร่วมกันของฝ่ายชนชั้นผู้ปกครองซาอุดีอาระเบีย รัฐบาลซาอุดีอาระเบียยอมรับเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม ว่า เหตุระเบิดถือเป็น “หลักฐาน” ที่แสดงถึงความบกพร่องในการปฏิบัติการด้านความมั่นคงของประเทศ มกุฎราชกุมาร ซาอุด อัล-ไฟซอล (Prince Daud Al-Faisal) ซึ่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศ กล่าวว่า รัฐบาลจะต้องเรียนรู้จากความผิดพลาดของเรา และต้องแสวงหาทางที่จะปรับปรุงการปฏิบัติงานของเรา⁵⁴ ดูเหมือนว่าความเป็นจริงที่ปรากฏ ทำให้ชาวซาอุดีอาระเบียลดการโยนความผิดไปให้ “คนนอก” เพื่อตอบโต้ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในประเทศเหมือนแต่ก่อน มกุฎราชกุมาร บันดาร์ บินสุลต่าน (Prince Bandar bin Sultan) อัครราชทูตซาอุดีอาระเบียประจำอสังคันเจียนในบทความตอนหนึ่ง ความว่า “มันไม่ได้มีอะไรเกี่ยวข้องกับอเมริกา หรืออิสราเอล หรือ คริสเตียน หรือ ยิว... ดังนั้นช่วยกันหยุดการกล่าวอ้างความชอบธรรมที่ไร้สาระของพวกอาชญากรที่ก่อเหตุ และเลิกโทษคนอื่นในขณะที่ปัญหามาจากภายในเราเอง”⁵⁵

ภายหลังจากเหตุระเบิด รัฐบาลซาอุดีอาระเบียต้องเผชิญกับการกดดันที่เพิ่มขึ้นของนานาชาติ ให้ปราบปรามการก่อการร้าย พร้อมทั้งเดินหน้าปฏิรูปการเมืองเพื่อตอบโต้ปฏิบัติการของพวกหัวรุนแรง เมื่อเหตุระเบิดทำให้กระแสความนิยมอัล-กออิดะห์ลดลง จึงเป็นการเปิดโอกาสให้รัฐบาลใช้กำลังทำสงครามกับอัล-กออิดะห์ได้อย่างสะดวกขึ้น เพราะก่อนหน้านี้รัฐบาลเกรงกระแสต่อต้านจากประชาชนหากใช้ความรุนแรงกับกลุ่มหัวรุนแรง ซึ่งรัฐบาลมักถูกกล่าวหาว่าทำตามคำสั่งของสหรัฐฯ ดังนั้น การปฏิบัติการของอัล-กออิดะห์ จึงเท่ากับเป็นการเปิดทางให้รัฐบาลซาอุดีอาระเบียทำศึกได้อย่างเต็มที่

นับตั้งแต่วันที่ 12 พฤษภาคม 2003 รัฐบาลได้ทำการปราบปรามผู้ต้องสงสัยที่เป็นสมาชิกของอัล-กออิดะห์อย่างรุนแรง ทางซาอุดีอาระเบียจับกุมผู้ต้องสงสัยจำนวนหลายร้อยคน ยึดอาวุธได้มากมาย และยังต่อสู้กับกลุ่มติดอาวุธหลายครั้งด้วยกัน หน่วยงานความมั่นคงซาอุดีอาระเบียอ้างว่า ฝ่ายตนสังหารผู้ก่อการไปอย่างน้อย 39 คนในช่วงปี ค.ศ. 2003 ซึ่งในจำนวนนี้

⁵² Donna Abu-Nasr, ‘Some Saudis urge Government To Crack Down’, at story.news.yahoo.com

⁵³ Keesings, Record of World Events, 2003, Vol. 49, No.5, p.45431.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Neil MacFarquhar, ‘Saudi Arabia Shrinks from Tackling Radicals’, www.worldsecuritynetwork.com

รวมถึงบุคคลที่รัฐบาลต้องการตัวมากที่สุด 12 คนจากทั้งหมด 26 คน ผู้ต้องสงสัยชาวซาอุดีอาระเบียจำนวนกว่า 600 คนถูกคุมขัง นอกจากนั้น ทางทหารซาอุดีอาระเบียยังอ้างว่า สามารถทำลายเครือข่ายก่อการร้ายสำคัญ ๆ ได้ถึง 6 เครือข่าย⁵⁶

ในอีกด้านหนึ่ง ฝ่ายติดอาวุธก็เคลื่อนไหวเพื่อสร้างควมไร้เสถียรภาพในราชอาณาจักรอย่างต่อเนื่อง โดยการใช้วิธีระเบิดพลีชีพ และการช่มโจมตี่ ซึ่งเป็นการก่อความไม่สงบที่เกิดขึ้นเป็นประจำและแพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง สร้างความหวาดกลัวต่อผู้พบเห็นอย่างมาก แม้แต่เจ้าหน้าที่รัฐบาลและกองกำลังฝ่ายความมั่นคงก็ตกเป็นเป้าหมายการโจมตี่ด้วย แต่พอเมื่อฝ่ายก่อการร้ายสักยากลุ่มที่จะโจมตี่เป้าหมายที่สำคัญ อันเนื่องมาจากมาตรการป้องกัน และการต่อสู้กับการก่อการร้ายของรัฐบาลซาอุดีอาระเบีย ฝ่ายก่อการจึงเปลี่ยนเป้าหมายไปที่เหยื่อชาวต่างชาติที่สามารถทำร้ายได้ง่ายกว่า

ผู้ก่อการได้พุ่งเป้าหมายไปที่ชาวต่างชาติที่เข้ามาทำงานในประเทศ ซึ่งการทำเช่นนี้ ทำให้สะท้อนถึงเศรษฐกิจของประเทศ เพราะเศรษฐกิจของซาอุดีอาระเบียส่วนหนึ่งต้องขึ้นอยู่กับแรงงานต่างชาติที่เข้ามาทำงานในประเทศ การมุ่งเป้าหมายไปที่แรงงานต่างชาติ ทำให้กลุ่มแรงงานเหล่านี้หวาดกลัว และไม่กล้าที่จะอยู่ในประเทศ นอกจากนั้น การก่อความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ยังส่งผลกระทบทางอ้อมในด้านอื่น ๆ อีก อาทิเช่น เพิ่มความวิตกกังวลในมติดมหาชนภายในประเทศ ราคาน้ำมันไร้เสถียรภาพในระยะสั้น ค่าใช้จ่ายด้านความมั่นคงเพิ่มสูงขึ้น เงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศลดลงอย่างเห็นได้ชัด⁵⁷

อย่างไรก็ตาม ในการแก้ปัญหาเหล่านี้ ผู้ปกครองซาอุดีอาระเบีย ดูเหมือนว่าจะตระหนักดีว่า วิธีการปราบปรามอย่างเดียวยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ดังนั้นจึงใช้นโยบายอื่น ๆ ควบคู่กันไปในการจำกัดอิทธิพลของแนวคิดหัวรุนแรงให้หมดไปจากประเทศ แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงนโยบายต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น เราควรจะพิจารณาถึงปัจจัยเสริมที่ก่อให้เกิดความรุนแรงขึ้นในซาอุดีอาระเบียกันเสียก่อน

ทำไมกลุ่มแนวร่วมหัวรุนแรงจึงเพิ่มขึ้น ?

ความถี่ของการก่อความไม่สงบและการปะทะกันด้วยอาวุธระหว่างฝ่ายความมั่นคงของซาอุดีอาระเบียกับสมาชิกกลุ่มติดอาวุธ ชี้ให้เห็นถึงจำนวนแนวร่วมผู้ก่อความไม่สงบที่มีเพิ่มขึ้นอย่างน่าตกใจ ซึ่งเป็นผู้ที่ยอมแลกแม้แต่ชีวิตเพื่อที่จะโค่นล้มราชวงศ์ษัตริย์สะอูดในราชอาณาจักร การเข้าเป็นแนวร่วมก่อความไม่สงบของชาวซาอุดีอาระเบียนับวันยังมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้ต้องพิจารณาถึงสาเหตุที่อยู่เบื้องหลัง หรือปัจจัยที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์เช่นนี้

⁵⁶Michael Knights, 'Saudi Arabia Faces Long Term Insecurity', *Janes Intelligence Review*, Vol.16.No.7, July 2004, p. 18.

⁵⁷*Ibid.*, p.17.

ประการแรกคือ ปัจจัยด้านประชากรและเศรษฐกิจ ซึ่งทั้ง 2 ปัจจัยถือเป็นสิ่งท้าทายอย่างหนักของรัฐบาลซาอุดีอาระเบีย ประชากรของประเทศเพิ่มขึ้น 2 เท่า ภายในเวลา 20 ปี จนในปัจจุบันมีประชากรอยู่ทั้งหมด 23 ล้านคน แต่รายได้ที่ได้จากการขายน้ำมันของประเทศกลับคงที่ และไม่มีแนวโน้มว่าจะมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น⁵⁸ เป็นเหตุให้รายได้สุทธิของประชากรต่อหัว (per capita income) ลดลงอย่างมาก ในขณะที่อัตราการว่างงานของคนในประเทศก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ถึงแม้ว่าสถานะทางเศรษฐกิจของประเทศอยู่ในช่วงชะงักงัน แต่พระราชวังसानูวส์กลับขยายสมาชิกเพิ่มมากขึ้น และยังเป็นกลุ่มอภิสิทธิ์ชนที่ไม่มีใครกล้าแตะต้อง ด้วยเหตุนี้ หนุ่มสาวชาวซาอุดีอาระเบียจำนวนมากที่ต้องทนทุกข์จากสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจ จึงต่างโกรธแค้นต่อชีวิตที่สุรุ่ยสุร่าย ฟุ่มเฟือย ของบรรดาพระราชวังसानูวส์

อีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความขุ่นเคืองที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ ด้านการเมือง กล่าวคือ หลายทศวรรษที่ผ่านมา ชาวซาอุดีอาระเบียส่วนใหญ่ปล่อยเรื่องการเมืองไว้ให้ผู้ปกครองเป็นคนดูแลจัดการ เพราะประชาชนต่างพอใจกับสวัสดิการทางสังคมที่รัฐบาลมอบให้จากรายได้การส่งออกน้ำมัน แต่ในปัจจุบันภาวการณ์เช่นนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เพราะประชาชนชาวซาอุดีอาระเบียรุ่นใหม่เป็นกลุ่มคนที่มีการศึกษา และเป็นกลุ่มคนที่เปิดรับต่อทุกสิ่งทุกอย่าง กลุ่มคนรุ่นใหม่เหล่านี้จึงไม่พอใจต่อการผูกขาดการเมืองของผู้ปกครอง โดยพวกเขาไม่มีโอกาสที่จะรับรู้ถึงกระบวนการที่รัฐปกครองประชาชน

นอกจากนั้น อีกปัจจัยหนึ่งซึ่งถือเป็นต้นเหตุสำคัญพอ ๆ กัน คือ กระแสต่อต้านอเมริกันที่แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วในราชอาณาจักร โดยเฉพาะ นโยบายของสหรัฐฯ ที่มีต่อโลกมุสลิมโดยรวม ซึ่งดูเหมือนเป็นนโยบายต่อต้านอิสลาม ทำให้กระแสการต่อต้านอเมริกันในสังคมซาอุดีอาระเบียเพิ่มทวีขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ชาวซาอุดีอาระเบียส่วนใหญ่เชื่อว่า ราชวงศ์สะอูดมีบทบาทสนองผลประโยชน์ของสหรัฐฯ ด้วยเหตุนี้ ความรู้สึกต่อต้านอเมริกันจึงขยายตัวไปเป็นความรู้สึกต่อต้านรัฐบาลซาอุดีอาระเบียด้วยเช่นกัน

จากปัจจัยเหล่านี้ จึงทำให้กลุ่มหัวรุนแรงสามารถแสวงหาแนวร่วมได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ผ่านสมรภูมิรบในสงครามอัฟกานิสถาน เชชเนีย และโคโซโว⁵⁹ ซึ่งเป็นคนสัญชาติซาอุดีอาระเบียที่มีจำนวนกว่า 15,000 คน และเป็นกลุ่มคนที่มีไฟของการต่อต้านอเมริกันอยู่ในตัว ที่พร้อมจะระเบิดความรู้สึกได้ในทุกขณะอยู่แล้ว

การรับมือกับปัญหาของราชวงศ์ซาอุด

เมื่อทราบถึงความจริงว่าแนวคิดหัวรุนแรงในหมู่เยาวชนคนหนุ่มสาวชาวซาอุดีอาระเบียส่วนหนึ่งมาจากกระบวนการศึกษาและความนิยมชมชอบอหิหม่ามบางคนที่มีแนวคิดรุนแรง รัฐบาล

⁵⁸ Ian Urbina, 'Rumblings in Riyadh', www.aAriA.com

⁵⁹ Raula Khalaf, 'Inside the Desert Kingdom', **Financial Arian**, November 18, 2003

ซาอุดีอาระเบีย จึงพยายามกำจัดอิทธิพลของพวกหัวรุนแรง มกุฎราชกุมารอับดุลลอฮ์เริ่มเน้นย้ำถึงความสำคัญของกระแสสายกลาง (moderation) เพื่อความสงบสุขของสังคมซาอุดีอาระเบีย พร้อมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนช่วยกัน “นำสังคมซาอุดีอาระเบีย ออกจากเมล็ดพันธุ์แห่งความบ้าคลั่งและความเกียจชัง ในทางตรงข้าม ให้โปรยเมล็ดพันธุ์แห่งความอดทนอดกลั้น และความเป็นเอกภาพทดแทน”⁶⁰ ซาอุดีอาระเบียได้ระดมบรรดาข้าราชการนักการศาสนาสายวะฮาบียักระดับที่เป็นนักวิชาการสูงสุดไปจนถึงระดับต่ำสุดที่เป็นอิมามตามชนบท ให้พร้อมใจกันประณามพวกหัวรุนแรง⁶¹ และส่งเสริมแนวคิดสายกลาง นักการศาสนาหัวรุนแรงถูกปลดออกจากการเป็นข้าราชการบางแห่งข้อมูลประมาณตัวเลขไว้ว่า นักเผยแพร่ศาสนาจำนวน 2,000 ถึง 3,000 คนที่มีความเห็นอกเห็นใจต่อการเรียกร้องของกลุ่มติดอาวุธ ถูกไล่ออกจากงานราชการ⁶²

พร้อมกันนั้น การส่งเสริมเรื่องความอดทนอดกลั้นด้วยวิธีการต่าง ๆ จึงเริ่มดำเนินการนับตั้งแต่การปรับเปลี่ยนทัศนคติ (Reeducation) ครูที่สอนในมัธยมต่าง ๆ การจัดตั้งสภาที่ปรึกษาขึ้นในโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนได้เริ่มเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการของการมีส่วนร่วม⁶³ บทเรียนในตำราเรียนบางบทที่ใช้สอนในโรงเรียน ซึ่งค่อนข้างก้าวร้าวต่อคนต่างชาติต่างศาสนา (เช่นคำเตือนในเรื่องการจับมือทักทายกับคนที่ไม่ใช่มุสลิมในวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น) ถูกตรวจสอบและลบออกไป⁶⁴

รัฐบาลซาอุดีอาระเบียทราบดีว่า การจะต่อสู้กับการก่อการร้ายคงไม่สามารถทำโดยรัฐบาลเพียงฝ่ายเดียวได้ ผู้นำของซาอุดีอาระเบียจึงพยายามแยกมติมหาชน (public Opinion) ให้ห่างจากพวกหัวรุนแรง โดยการจัดชุมนุมอิมามเพื่อประกาศต่อสาธารณชนว่า การตีความคำสอนของอิสลามแบบอัล-กออิดะห์ เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และถือเป็นการบิดเบือนอัล-กุรอาน องค์กรศาสนาสูงสุดของซาอุดีอาระเบีย พร้อมทั้งสภานักการศาสนาอาวุโสได้พร้อมใจกันประณามความรุนแรงที่ก่อโดยกลุ่มติดอาวุธ และประกาศว่า การให้ความช่วยเหลือผู้ก่อการถือเป็นการ “หนึ่งในบาปที่ใหญ่ที่สุด”⁶⁵

บรรดาผู้ปกครองซาอุดีอาระเบียหันไปใช้วิธีการกล่าวอ้างถึงหลักคำสอนทางศาสนามากยิ่งขึ้น เพื่อที่จะลบล้างการอ้างความชอบธรรมในการก่อการของกลุ่มหัวรุนแรง เช่น ครั้งหนึ่งอับดุลลอฮ์ กล่าวว่า พวกก่อการร้ายนั้นเป็นปิศาจที่จะต้องถูกลบไล่ออกจากการลงโทษของพระเจ้าใน

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ David B. Ottaway, ‘Pressure Builds on Key Pillar of Saudi Rule’, **Washington Post**, June 8, 2004.

⁶² Ibid.

⁶³ Lydia Georgi, ‘Saudi Arabia’s ‘Own September 11’ Seen as a Catalyst For Change’, **Jordan Arial**, November 20, 2003.

⁶⁴ Raula Khalaf, *op. cit.*

⁶⁵ Keesings, Record of World Events, 2003, Vol. 49, No.7/8, p.45572.

นรก พร้อมทั้งอ้างถึงคำพูดของศาสนทูตมุฮัมมัดที่กล่าวว่า “ใครก็ตามที่สังหารบุคคลที่มีสนธิสัญญา กับมุสลิม เขาจะไม่ได้มกลีนาของสวรรค์”⁶⁶

นอกจากการต่อสู้โดยใช้วิถีทางศาสนาแล้ว ผู้ปกครองซาอุดีอาระเบียยังดำเนินการในการปฏิรูปสภาพแวดล้อมทางการเมืองและสังคมของประเทศไปพร้อม ๆ กัน ความจริง นับตั้งแต่ ภายหลังเหตุการณ์วินาศกรรมของวันที่ 12 พฤษภาคม กษัตริย์ ฟาฮัด บินอับดุลอะซีซ ได้แถลงการณ์ครั้ง สำคัญในสภาชุรอหรือสภาที่ปรึกษา (Shura Council) ซึ่งเป็นคำแถลงการณ์ที่พระองค์ให้คำมั่นที่จะ ขยายขอบข่ายการมีส่วนร่วมของประชาชน และเปิดพื้นที่ใหม่สำหรับการจ้างงานผู้หญิง โดย พระองค์ได้ประกาศว่า “ซาอุดีอาระเบียไม่สามารถอยู่นิ่งเฉยในขณะที่โลกนั้นเปลี่ยนแปลงไป”⁶⁷

นับจากนั้นเป็นต้นมา ก็มีการเดินหน้าในหลาย ๆ ด้านที่จะทำให้เป็นไปในทิศทางนั้น อย่าง ก้าวที่สำคัญที่สุดน่าจะเป็นการที่รัฐบาลประกาศเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2003 ที่จะให้มีการจัดการ เลือกตั้งระดับเทศบาลท้องถิ่นขึ้นภายใน 12 เดือนข้างหน้า ถึงแม้ว่าร้อยละ 50 ของที่นั่งในสภาจะ เลือกมาจากเสียงประชาชนโดยตรง และที่เหลือจะมาจากการแต่งตั้งของฝ่ายรัฐบาลก็ตาม⁶⁸ ภายหลังจากนั้นไม่กี่เดือน กษัตริย์ฟาฮัดได้ให้อำนาจกับสภาชุรอในการเสนอกฎหมายใหม่โดยไม่ต้องขอ อนุญาตจากพระองค์ก่อน⁶⁹ นอกจากนี้ ยังมีการริเริ่มอื่นๆ อีก เช่น การเปิดเวทีสานเสวนาทาง ศาสนา โดยเอนักการศาสนาสายวะฮาบี และนักการศาสนาจากสำนักคิดอื่น ๆ ตลอดจนตัวแทน กลุ่มชีอะฮ์ ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย มานั่งพูดคุยทำความเข้าใจระหว่างกัน การเคลื่อนไหวเช่นนี้คล้าย ๆ กับจะส่งสัญญาณว่าราชวงศ์สะอูดกำลังจะลดการพึ่งพิงวะฮาบีแต่เพียงฝ่ายเดียวเหมือนในอดีต⁷⁰

การเคลื่อนไหวอีกประการที่สำคัญของฝ่ายรัฐคือ การอนุญาตให้สิทธิแก่ผู้หญิงมากขึ้น เช่น กฎการห้ามผู้หญิงขับรถ และห้ามเดินทางคนเดียว หรือแต่งงานโดยไม่มีผู้ปกครอง สภาแห่ง รัฐมนตรี ซึ่งเป็นสถาบันที่มีอำนาจมากที่สุด ได้วางกรอบแผนปฏิรูป 9 ประเด็น สนับสนุนให้มีการ สร้างโอกาสในการทำงานให้แก่ผู้หญิง ซาอุดีอาระเบียได้ยินยอมให้มีการก่อตั้งนิคมอุตสาหกรรม สำหรับผู้หญิง ซึ่งจะเป็นสถานที่จ้างงานให้แก่ผู้หญิงซาอุดีอาระเบียจำนวนกว่า 10,000 คน⁷¹ นอกจากนี้ สภาที่ปรึกษา (Shura Council) ก็ยังจัดตั้งคณะกรรมการสตรี (Women's committee) ขึ้นเป็นครั้งแรก⁷²

⁶⁶ John R. Broadley, 'Terror Attacks Augur Reform', weekly.ahram.org

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Peter Finn, 'Saudi Blast Bares a Nation on Edge', **Washington Post**, November 22, 2003.

⁶⁹ "Saudi Council's Powers Expanded" **BBC**, November 30, 2003.

⁷⁰ Roula Khalaf, *op. cit.*

⁷¹ Faiza Saleh Ambah, 'In Rare Public Dialogue, Saudi Women Talk Rights' www.csmonitor.com

⁷² Roula Khalaf, *op. cit.*

นอกจากนั้น เจ้าหน้าที่ซาอุดีอาระเบียยังพยายามที่จะปลดปล่อยโทษความผิดให้แก่สมาชิกหนุ่มสาวของกลุ่มที่ก่อความไม่สงบ และพวกที่ถูกเกณฑ์ให้เป็นแนวร่วมใหม่ จากจุดนี้เอง ในวันที่ 23 มิถุนายน 2004 รัฐบาลซาอุดีอาระเบียจึงได้ประกาศนิรโทษกรรมเป็นเวลา 1 เดือน สำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการก่อความไม่สงบ โดยที่ให้คำมั่นว่า หากนักโทษเหล่านี้ กลับตัวก็จะไม่มีการลงโทษใด ๆ ถึงแม้ว่าการทำเช่นนี้ จะเปิดโอกาสให้ญาติของผู้เป็นเหยื่อที่จะเรียกร้องความเป็นธรรมภายใต้กฎหมายอิสลามก็ตาม⁷³

Reeducation of Extremists : ประสบการณ์จากซาอุดีอาระเบีย

ซาอุดีอาระเบีย ซึ่งเป็นศูนย์กลางของโลกอิสลาม เป็นหนึ่งในประเทศอาหรับที่กำลังเผชิญปัญหาจากกลุ่มคนที่มีแนวคิด “ตักฟิร” (Takfir) หรือกลุ่มคนที่เชื่อว่า ผู้ที่กระทำความผิดบาป (ที่ไม่ถึงขั้นการตั้งภาคีต่อพระเจ้า) เป็นพวกนอกศาสนา ถึงขนาดให้ความชอบธรรมในการสังหารคนที่ทำบาปเหล่านี้ โดยเฉพาะการกล่าวหารัฐโดยอ้างข้อผิดพลาดบางอย่าง เพื่อที่จะต่อต้านโค่นล้มระบอบการปกครอง

รัฐบาลซาอุดีอาระเบียเองไม่ได้นิ่งนอนใจต่อปัญหาดังกล่าว เพราะหลายปีที่ผ่านมา มีการก่อความไม่สงบเกิดขึ้นบ่อยครั้งในราชอาณาจักร เป้าหมายที่ถูกกลุ่มก่อความไม่สงบลอบโจมตี มีทั้งที่เป็นพลเรือนและเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงของประเทศ เช่นมีเหตุระเบิดพลีชีพในบริเวณที่พักอาศัยของแรงงานต่างชาติดัง 3 แห่งกลางกรุงริยาดเมื่อปี 2002 จนทำให้มีผู้เสียชีวิตอย่างน้อย 34 คน มีการชุมนุมโจมตีกองกำลังความมั่นคงของชาติ ทำให้มีการปะทะกันอยู่บ่อย ๆ ระหว่างผู้ก่อการและฝ่ายความมั่นคง

แน่นอนว่า ฝ่ายรัฐบาลย่อมไม่ริโรที่จะใช้กำลังปราบปรามอย่างหนัก แต่รัฐบาลก็ตระหนักดีว่า การปราบปรามเพียงอย่างเดียวคงไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดแนวคิดที่จะ “ปรับทัศนคติ” (Reeducation) กลุ่มคนที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดตักฟิร โดยมีการริเริ่มโครงการบางอย่างขึ้นมา 2 โครงการ คือ

1. โครงการให้คำปรึกษาแก่นักโทษคดีความมั่นคง (Counseling program)

โครงการนี้ดำเนินการมากว่า 2 ปีแล้ว โดยเป้าหมายหลักของโครงการคือ พยายามดึงแนวร่วมที่หลงผิดให้กลับมาสู่ทางที่ถูกต้อง หรือโน้มน้าวนักโทษคดีความมั่นคงให้รู้สึกสำนึกในความผิดที่ตนถูกชักจูงให้ก่อความรุนแรง ผู้ที่รับผิดชอบเป็นประธาน “คณะกรรมการให้คำปรึกษา” คือ ดร.ซาอุด อัล-สุชัยบะห์ ส่วนคณะกรรมการคนอื่น ๆ ประกอบด้วยบรรดานักการศาสนา (อุลามา) และพู่กาฮาอีกจำนวน 100 คน รวมถึงนักจิตวิทยาและจิตแพทย์อีก 30 คน

ดร.ซาอุด ประธานคณะกรรมการฯ เล่าว่า นอกจากโครงการนี้จะมีภาคการให้คำปรึกษาแล้ว คณะกรรมการยังจัดให้มีชั้นเรียน โดยแต่ละชั้นจะมีนักโทษประมาณ 20 – 25 คน

⁷³ Neil MacFarquhar ‘Saudis offer Limited Amnesty to Rebels’, *The New York Atrial*, June 24, 2005.

ส่วนหัวข้อสนทนาในชั้นเรียน ส่วนใหญ่จะพูดถึงแนวคิดหัวรุนแรงต่าง ๆ เช่น แนวคิด al-walaa wal baraa⁷⁴, แนวคิด “ตักฟิร” (Takfir) และประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดหัวรุนแรง ซึ่งจะทำให้ให้นักโทษที่เข้ารับการศึกษามีปรับเปลี่ยนความคิดจากที่นิยมความรุนแรงมานิยมทางสายกลาง

เชค อับดุล มัวะซิน อัล-อูบัยคาน ซึ่งเป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษา (Shura) และเป็นที่ปรึกษาด้านกฎหมายของรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม เล่าถึงโครงการนี้ในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นฉบับหนึ่งของซาอุดีอาระเบียว่า

“เราสนทนาพูดคุยกับนักโทษ โดยเฉพาะคนที่บ่งบอกถึงความสนใจและพร้อมที่จะรับการให้คำปรึกษา และพร้อมที่จะเปิดอกพูดถึงความเชื่อของตนเอง เมื่อนักโทษคนใดแย้งว่า “ความเชื่อที่ตนเองได้รับมา” เป็นสิ่งที่ถูกต้อง และเป็นคำสั่งใช้ของศาสนา เราจึงเริ่มอธิบายสร้างความเข้าใจให้เขาใหม่ โดยในการอธิบายนั้นก็จะสอดแทรกหลักกฎหมายอิสลาม (Shari’ah) และแบบฉบับของศาสนทูตมุฮัมมัด (Sunnah) เพื่อให้พวกเขาฉุกคิด คนที่ทำหน้าที่อธิบายก็จะเป็นนักการศึกษาที่ได้รับการยอมรับจากสังคม เมื่อแน่ใจว่าสามารถเปลี่ยนความเข้าใจให้นักโทษได้ คณะกรรมการฯ จะบันทึกรายละเอียดไว้ในรายงานความก้าวหน้า หลังจากนั้น รายงานนี้จะถูกส่งไปให้เจ้าหน้าที่ระดับสูงกระทรวงมหาดไทย (ซึ่งเป็นหน่วยงานดูแลรับผิดชอบโครงการ) พิจารณาเรื่องดังกล่าวต่อไป”⁷⁵

อัล-อูบัยคาน เล่าถึงความคิดของนักโทษส่วนใหญ่ว่า เกิดจากความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “ญิฮาด” รวมถึงความหมายอื่น ๆ เช่น การช่วยเหลือผู้ที่ไม่ใช่มุสลิม ตักฟิร ฯลฯ พวกเขาได้รับความคิดผิด ๆ เหล่านี้มาจากหนังสือ เทปบันทึกเสียง สื่อสิ่งพิมพ์และใบปลิว จากคนที่เชื่อในแนวคิดตักฟิร และจากบุคคลที่ต้องการบิดเบือนหลักการศาสนา

ความเข้าใจคำว่า “ญิฮาด” ของพวกเขาส่วนใหญ่ หมายถึง การอนุมัติให้ฆ่าผู้ที่ไม่ได้เป็นมุสลิมได้โดยไม่มีเงื่อนไขและไม่ต้องยับยั้งชั่งใจ ซึ่งก็รวมถึงทุก ๆ คนที่มีส่วนทำงานให้กับคนที่ไม่ใช่มุสลิมด้วย

ดร. มุฮัมมัด อัล-นุญญี ซึ่งเป็นหนึ่งในสมาชิกคณะกรรมการฯ อีกท่านหนึ่ง เล่าว่า “เราอธิบายให้พวกเขาถึงแนวคิดหัวรุนแรงว่าเป็นวิธีคิดของกลุ่มคอวาริจ แต่ก็มียุทธวิธีของกลุ่มที่ไม่ได้มีแนวคิดตักฟิร แต่ต้องการจะทำ “ญิฮาด” ในพื้นที่ที่มีการสู้รบกัน โดยกลุ่มนี้เชื่อว่า ญิฮาดเป็นหน้าที่จำเป็นสำหรับปัจเจกชนมุสลิมทุกคน เช่นเดียวกับการละหมาด การบริจาคซะกาต หรือการถือศีลอด ในกรณีนี้ เราได้อธิบายแก่นแท้ของกฎหมายอิสลามว่าด้วยเรื่อง “ญิฮาด” ให้พวกเขาเข้าใจ พร้อมทั้งบอกกับพวกเขาว่า การญิฮาดเป็นภาระหน้าที่โดยส่วนรวมที่ประชาชาติมุสลิม

⁷⁴ ในความคิดของพวกหัวรุนแรง al-walaa wal baraa ถือเป็นหลักการแห่งความซื่อสัตย์ในหมู่มุสลิมด้วยกัน และการที่มุสลิมจะต้องตัดขาดจากพวกที่ไม่ใช่มุสลิมอย่างสิ้นเชิง รวมถึงทุก ๆ คนที่เบี่ยงเบนออกจากหลักการของศาสนา

⁷⁵ อ้างไว้ใน *Reeducation of Extremists in Saudi Arabia*, The Middle East Media Institute, January 23, 2006

จะต้องทำร่วมกัน และการปฏิเสธจะเป็นที่อนุมัติได้ก็ต่อเมื่อเป็นคำตัดสินของผู้นำมุสลิมที่มีความชอบธรรม อีกทั้งยังมีเงื่อนไขและขอบเขตของการปฏิเสธอีกมากมายข้อ”

ความจริงแล้ว การเปลี่ยนความคิดของคนที่เข้าใจผิดในเรื่องญิฮาด ง่ายกว่าการเปลี่ยนความคิดของคนที่เชื่อในเรื่องตักริฟ เพราะคนที่เข้าใจผิดในความหมายเรื่อง “ญิฮาด” เป็นเพียงกลุ่มคนที่ต้องการแสวงหาความจริงเท่านั้นเอง ไม่เหมือนกลุ่มคนที่เชื่อในเรื่องตักริฟที่ตั้งใจทำสงครามกับรัฐ⁷⁶

เมื่อการดำเนินโครงการผ่านไป 6 เดือน ก็ปรากฏว่าทางการกระทรวงมหาดไทย มีคำสั่งให้ปล่อยตัวนักโทษไปมากกว่า 400 คน ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ผ่านการประเมินจากคณะกรรมการฯ เรียบร้อยแล้ว โดยคณะกรรมการฯ เชื่อว่า คนเหล่านี้สามารถกลับเนื้อกลับตัว แต่ทั้งนี้ไม่ได้รวมถึงตัวแกนนำที่ก่อความไม่สงบ ซึ่งกำลังถูกดำเนินคดีอยู่

2. โครงการ“การณรงค์เพื่อให้เกิดความสงบ” (Al-Sakinah Campaign)

เป็นโครงการเสวนากับพวกหัวรุนแรงผ่านทางสื่ออินเทอร์เน็ต โดยมีเป้าหมายที่จะตอบโต้พวกหัวรุนแรงที่เปิดเว็บไซต์ขยายแนวคิด โครงการนี้ริเริ่มมาได้ 2 ปีเช่นกัน ผู้ที่ริเริ่มทำโครงการไม่ใช่รัฐบาล แต่เป็นกลุ่มอาสาสมัคร ต่อมาจึงได้รับการยอมรับและการสนับสนุนจากกระทรวงกิจการอิสลามและกองทุนทางศาสนา (Ministry of Religious Endowments and Islamic affairs) หลังจากที่โครงการประสบความสำเร็จในการชักจูงพวกหัวรุนแรงให้กลับเนื้อกลับตัว

ส่วนวิธีการนั้น ทางคณะทำงานได้คัดเลือกนักการศาสนาจำนวน 40 คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการใช้อินเทอร์เน็ต มาเป็นคนถกประเด็นปัญหาเกี่ยวกับพวกหัวรุนแรง นักการศาสนาเหล่านี้จะเข้าไปในเว็บไซต์ และพื้นที่สนทนาออนไลน์ของพวกหัวรุนแรง แล้วพยายามหาโอกาสสนทนากับคนที่เข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยเป้าหมายหลักอยู่ที่การชักจูงให้คนที่เข้ามาแลกเปลี่ยนความพุดคุยหันไปประมาณความคิดหัวรุนแรงของพวกเขาเอง

ตามข้อมูลล่าสุด พบว่ามีคนที่เข้าสนทนา (เฉพาะที่เป็นพวกหัวรุนแรง) กับนักการศาสนา จำนวน 972 ราย คนเหล่านี้ส่วนใหญ่ คือ คนสัญชาติซาอุดีฯ มีอายุระหว่าง 16 ถึง 30 ปี รวมชั่วโมงสนทนาทั้งหมด 53,760 ชั่วโมง

คอลิด อัล-มุเซาะหะห์ ซึ่งเป็นผู้อำนวยการฝ่ายข้อมูลของโครงการ รายงานว่าโครงการนี้ทำให้ “อุดมการณ์ตักริฟ ที่เผยแพร่ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ลดความน่าเชื่อถือลง”

อับดุลมุนิม อัล-มุเซาะหะห์ ผู้อำนวยการโครงการและผู้ริเริ่มโครงการ เล่าประสบการณ์ของเขาผ่านหนังสือพิมพ์รายวัน อัล-มะดีนะฮ์ (Al-Madina) ว่า “...เราตอบโต้เว็บไซต์ของอัล-กออิดะห์ (และเว็บไซต์อื่น ๆ ที่เผยแพร่อุดมการณ์ตักริฟ และพบว่ามียู 130 เว็บไซต์ที่เปิดใช้งานอยู่จากนั้น เราจึงเริ่มศึกษาแต่ละเว็บไซต์ เก็บข้อมูลเกี่ยวกับหลักการและแนวคิดสำคัญ ๆ ที่พวกหัว

⁷⁶ Al-Sharq Al-Awsat (London), November 14, 2005

รุนแรงใช้โน้มน้าวผู้คน จากนั้น เราจึงจัดทำรายการเว็บไซต์เหล่านี้เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในระหว่างที่เราสนทนากับพวกหัวรุนแรง...”⁷⁷

ผู้อำนวยการโครงการยอมรับว่า ถึงแม้ว่าคนที่ทำงานในโครงการจะเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนาอิสลาม แต่ความเชี่ยวชาญด้านนี้เพียงด้านเดียวถือว่ายังไม่เพียงพอในการที่จะสนทนากับพวกที่ปิดหูปิดตาไม่ยอมฟังเหตุผลของนักการศาสนา หรือแม้กระทั่งมองนักการศาสนาว่าไม่ใช่มุสลิม ดังนั้นจุดเริ่มต้นในการสนทนาจึงไม่ใช่ด้านศาสนา แต่จะใช้วิธีทางจิตวิทยาและสังคมวิทยาก่อน นักการศาสนาที่จะทำหน้าที่สนทนากับพวกหัวรุนแรงจึงต้องผ่านการอบรมเรื่องจิตวิทยาก่อน นอกจากนั้น นักการศาสนายังต้องเอาข้อมูลและพฤติกรรมในการสนทนาของพวกหัวรุนแรงมาปรึกษากับนักจิตวิทยา และนักสังคมวิทยาตลอด

โดยปรกตินักการศาสนาจะเข้าไปในพื้นที่แสดงความคิดเห็นของเว็บไซต์ รวมถึงพื้นที่พิเศษสำหรับกลุ่มคนที่เชื่อในอุดมการณ์ดักฟิร และพื้นที่สนทนาของสมาชิกอัล-กออิดะห์ จากนั้นจึงตั้งประเด็นเฉพาะเพื่อเริ่มสนทนาพูดคุยกันอย่างจริงจัง แต่การสนทนาแลกเปลี่ยนจะเริ่มจริง ๆ ก็ตอนที่นักการศาสนาสามารถดึงเอาคนที่มีความคิดหัวรุนแรงเข้ามาคุยในโปรแกรม Chat ซึ่งจะมีโอกาสมากที่จะชักจูงพวกหัวรุนแรง โดยปราศจากการแทรกแซงหรือการรบกวนจากคนอื่น ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างเป็นส่วนตัว

ทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า รัฐบาลซาอุดีอาระเบีย ไม่ได้ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาความไม่สงบที่เกิดขึ้นภายในประเทศเพียงอย่างเดียว แต่ยังพยายามหาวิธีที่นุ่มนวล และอาจจะเป็นวิธีที่ดีกว่า เพราะการจะขจัดพวกหัวรุนแรงอย่างยั่งยืน ไม่น่าจะเน้นวิธีฆ่าชีวิต แต่ควรเน้นการฆ่าแนวคิดให้หมดไป จึงจะได้ผล

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติการต่อต้านรัฐบาลอย่างดุเดือดโดยกลุ่มขบวนการที่ใช้ความรุนแรงและความสามารถในการก่อการอย่างต่อเนื่องของกลุ่มเหล่านี้ ทำให้นักสังเกตการณ์ทางการเมืองในซาอุดีอาระเบียเกิดความไม่แน่ใจว่า ท้ายที่สุดแล้ว ราชวงศ์ซาอุดีจะอยู่รอดปลอดภัยได้นานแค่ไหนท่ามกลางปัญหาที่นับว่าท้าทายอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดมากขึ้นว่า กลุ่มขบวนการเหล่านี้ก็ไม่สามารถโค่นล้มราชวงศ์ได้โดยใช้วิธีที่เรียกว่า “การก่อการร้าย” ดังจะเห็นได้ว่า มีปัจจัยหลายประการที่ช่วยหนุนเสริมให้รัฐบาลต่อสู้กับพวกหัวรุนแรง ปัจจัยแรกคือการที่กลุ่มขบวนการต่าง ๆ ใช้กลยุทธ์ความรุนแรงโดยไม่แยกแยะเป้าหมาย บางครั้งถึงขนาดทำร้ายมุสลิมด้วยกัน ทำให้เสียงเรียกร้องของกลุ่มเหล่านี้ว่าทำไปเพื่อปกป้องศาสนาจะไม่ได้ได้รับความน่าเชื่อถืออีกต่อไป เพราะวิธีการเช่นนี้คงจะไม่ได้ใจของคนส่วนใหญ่อย่างแน่นอน ซึ่งดูได้จากผลการสำรวจระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม 2003 ปรากฏว่า มีกลุ่มตัวอย่างเพียงร้อยละ 4.7

⁷⁷ Reeducation of Extremists in Saudi Arabia, *op.cit.*,

เท่านั้นที่สนับสนุนบิน ลาตินให้เป็นผู้นำประเทศ ถึงแม้ว่าร้อยละ 48.7 จะเห็นด้วยกับ “วิวาทะ” ของบิน ลาตินก็ตาม⁷⁸

นอกจากนั้น การใช้ความรุนแรงของบางกลุ่มยังสร้างความยุ่งยากลำบากใจให้แก่กลุ่มที่พยายามเรียกร้องให้มีการปฏิรูปประเทศโดยใช้สันติวิธี เพราะในด้านหนึ่ง กลุ่มที่เรียกร้องการปฏิรูปต้องการให้ฝ่ายรัฐยินยอมมอบอำนาจเพื่อที่ว่าประชาชนจะได้ “มีปากมีเสียง” มากกว่านี้ โดยเฉพาะในเรื่องชีวิตของพวกเขาเอง แต่ในอีกด้านหนึ่ง พวกเขาก็เกรงว่าความสับสนวุ่นวายที่กลุ่มก่อการใช้วิธีขยายความรุนแรงออกไป อาจทำให้อำนาจรัฐที่มีปรากฏอยู่ในปัจจุบันถูกเปลี่ยนมือ อันจะทำให้การปฏิรูปยุ่งยากซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ ส่วนใหญ่ของกลุ่มเรียกร้องการปฏิรูปจึงยังเลือกที่จะอยู่ข้างรัฐบาล เพื่อที่จะให้รัฐบาลเริ่มแผนการปฏิรูป ดิกว่าจะเห็นการ โคนล้มราชวงศ์

⁷⁸Nawaf Obaid, ‘What the Saudi Public Really Thinks?’ *Daily Star*, June 24, 2004.

บรรณานุกรม

หนังสือ

1. Philip K. Hitti , **The Arabs** (London : Macmillan & Co. Ltd. , 1968)
2. John S. Habib, **Ibn Saud's Warriors of Islam** (Leiden, Netherlands : E.J. Brill, 1978)
3. Ayman Al-Yassini, **Religion and State in the Kingdom of Saudi Arabia** (Boulder : Westview Press, 1985)
4. Metin Haper and Raphael Israeli, ed., **Islam and politics in Moolern Middle East** (London & Sydney : Croom Helm, 1984)
5. Gerald de Guary, **Faisal : King of Saudi Arabia** (London, 1996)
6. L.P. Goldrup, **Saudi Arabia. 1902 – 1903 ; The Development of a Wahhabi Society** (los Angles : University of California, 1971)
7. Adeed Dawisha, ed., **Islam in Foreign Policy** (Cambridge : Cambridge University Press , 1983)
8. จรัญ มะลูลีม, **ภูมิภาคอ่าวเปอร์เซียหลังสงคราม** (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536)
9. ประจักษ์ ช่วยไต้, **โลกอิสลาม** (กรุงเทพฯ : เซิร์ช ซี พับลิเคชั่น, 2521)
10. ซุฟอัม อุษมาน, อุษมาน อิดริส, **ขบวนการวะฮาบี : นิยามและความหมาย** (กรุงเทพฯ : อิสลามิกอะเคเดมี, 2547)

สื่อวารสารและหนังสือพิมพ์

1. Alexander Bligh, “*The Saudi Religions Elite (Ulama) As Participant in the Political System the Kingdom*”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol.17, No.1, (Feb 1985)
2. Najam Rafique, ‘*The Changing Nature Of US-Saudi Relations*’, **Strategic Studies** ,Vol. XXIV, No. 1, Spring2004
3. Michael Knights, ‘*Saudi Arabia Faces Long Term Insecurity*’, **Janes Intelligence Review**, Vol.16.No.7, July 2004
4. Ashraf Fahim, ‘*House of Saud: To Fall or Not?*’, **Asia Arial**, March 5, 2004
5. Lydia Georgi, ‘*Saudi Arabia's ‘Own September 11’ Seen as a Catalyst For Change*’, **Jordan Arial**, November 20,2003.

6. Raula Khalaf, '*Inside the Desert Kingdom*', **Financial Aerial**, November 18, 2003
7. **Al-Sharq Al-Awsat** (London), November 14, 2005
8. Nawaf Obaid, '*What the Saudi Public Really Thinks?*' **Daily Star**, June 24, 2004.
9. '*Saudis Open Door To Rights Group*', **BBC**, January 27, 2003.
10. '*Saudi Council's Powers Expanded*' **BBC**, November 30, 2003.
11. Michael Dobbs, '*Reform With An Islamic Slant*', **Washington Post**, March 9, 2003.
12. David B. Ottaway, '*Pressure Builds on Key Pillar of Saudi Rule*', **Washington Post**, June 8, 2004.
13. Peter Finn, '*Saudi Blast Bares a Nation on Edge*', **Washington Post**, November 22, 2003.
14. Neil MacFarquhar '*Saudis offer Limited Amnesty to Rebels*', **The New York Aerial**, June 24, 2005.
15. **Keesings**, Record of World Events, 2002, Vol. 48, No.7/8
16. **Keesings**, Record of World Events, 2002, Vol. 48, No.10
17. **Keesings**, Record of World Events, 2001, Vol. 47, No.9
18. **Keesings**, Record of World Events, 2003, Vol. 50, No.2
19. **Keesings**, Record of World Events, 2002, Vol. 48, No.6
20. **Keesings**, Record of World Events, 2002, Vol. 48, No.11
21. **Keesings**, Record of World Events, 2002, Vol. 48, No.10
22. **Keesings**, Record of World Events, 2003, Vol. 49, No.5
23. **Keesings**, Record of World Events, 2003, Vol. 49, No.5
24. **Keesings**, Record of World Events, 2003, Vol. 49, No.7/8

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

1. Joseph Kostiner, *State, Islam and Oppsition in Saudi Arabia : The Post Desert-Storm Phase*, **Middle East Review of International Affairs**, Volume 1, No. 2 – July 1997 , Available at <http://meria.ac.il/Jiounal/1997/issue2/jv1n2a8.html>
2. Gwenn Okruhlik, *Networks of Dissent : Islamism and Reform in Saudi Arabia* , **Social Science Research Council** Available at www.ssrc.org (8 March 2006)
3. Anthony H. Cordesman, *Saudi Arabia : Opposition, Islamic Extremism, and Terrorism* , **Center for Strategic and International Studies**, Available at www.csis.com
4. '*How Safe Is the House of Saud?*', at www.economist.com November 13, 2003.

5. '*A Pact For Reforming the Arab Condition*', at www.arabnews.com
6. Donna Abu-Nasr, '*Some Saudis urge Government To Crack Down*', at story.news.yahoo.com
7. Neil MacFarquhar, '*Saudi Arabia Shrinks from Tackling Radicals*',
www.worldsecuritynetwork.com
8. Ian Urbina, '*Rumblings in Riyadh*', www.aAriah.com
9. John R. Broadley, '*Terror Attacks Augur Reform*', weekly.ahram.org
10. Faiza Saleh Ambah, '*In Rare Public Dialogue, Saudi Women Talk Rights*'
www.csmonitor.com